

**COVID-19 PANDEMİSİ SÜRECİNDE 0-6 YAŞ ARALIĞINDA ÖZEL
GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞA SAHİP AİLELERİN KAYGI DÜZEYİNİN
İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Seval ERCİYAS

Eskişehir 2022

**COVID-19 PANDEMİSİ SÜRECİNDE 0-6 YAŞ ARALIĞINDA ÖZEL
GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞA SAHİP AİLELERİN KAYGI DÜZEYİNİN
İNCELENMESİ**

Seval ERCİYAS

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Özel Eğitim Anabilim Dalı

Erken Çocuklukta Özel Eğitim Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. İbrahim Halil DİKEN

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Nisan 2022

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

ÖZET

COVID-19 PANDEMİSİ SÜRECİNDE 0-6 YAŞ ARALIĞINDA ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞA SAHİP AİLELERİN KAYGI DÜZEYİNİN İNCELENMESİ

Seval ERCİYAS

Erken Çocuklukta Özel Eğitim Tezli Yüksek Lisans
Özel Eğitim Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mart 2022

Danışman: Prof. Dr. İbrahim Halil DİKEN

Bu araştırmada Covid-19 Pandemisi sürecinde 0-6 yaş aralığında özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin durumluk ve sürekli kaygı düzeyleri incelenmiştir. Ayrıca ebeveynlerin durumluk ve sürekli kaygı düzeyleri arasındaki ilişki, kaygı düzeyinin demografik değişkenlerle ilişkisi ve pandemi döneminde çalışma, Covid-19 ve/veya varyantlarını geçirme, özel gereksinimli çocuklarını dışarı çıkarma durumlarıyla ilişkisini incelemek de araştırmanın amaçları arasında yer almaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu, Ankara ilinde bulunan 0-6 yaş arasındaki özel gereksinimli çocukların aileleri oluşturmaktadır. Araştırmanın amaçları kapsamında, 101 ebeveyne Demografik Bilgi Toplama Formu, Durumluk Sürekli Kaygı Ölçeği çevrimiçi olarak uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda ebeveynlerin durumluk ve sürekli kaygı puanları arasında pozitif korelasyon bulunurken; durumluk ve sürekli kaygı puanları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Annelerin kaygı puanları babalara göre daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca özel gereksinimli çocukların yaşı küçüldükçe ailelerin kaygı seviyelerinin arttığı saptanmıştır. Pandemi döneminde çalışma durumunun kaygı düzeyinde etkili olduğu saptanırken diğer değişkenler ilişkisiz bulunmuştur.

Anahtar Sözcükler: Durumluk Sürekli Kaygı, Covid-19, Özel Gereksinimli Çocuklar, Erken Çocuklukta Özel Eğitim.

ABSTRACT

REVIEW OF THE ANXIETY LEVEL OF FAMILIES WITH CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS AT 0-6 AGE RANGE DURING THE COVID-19 PANDEMIC PROCESS

Seval ERCİYAS

Special Education in Early Childhood Master's with Thesis

Department of Special Education

Anadolu University, Institute of Educational Sciences, March 2022

Supervisor: Prof. Dr. İbrahim Halil DİKEN

The aim of this study is to examine the state and trait anxiety levels of families with children with special needs between 0-6 years of age during the Covid-19 Pandemic process. In addition, the relationship between state and trait anxiety levels of parents, the relationship between anxiety level and demographic variables, and the relationship between working during the pandemic period, having Covid-19 and/or its variants, and taking their children with special needs out during restriction periods are among the aims of the study. Participants consist of families of children with special needs between the ages of 0-6 in Ankara. For the purposes of the study, Demographic Information Collection Form and State Trait Anxiety Scale were applied online to 101 parents of children with special needs. As a result of the study, it was found that there was a positive correlation between the state and trait anxiety scores of the parents; however, no significant difference was found between the state and trait anxiety scores. It was concluded that mothers' anxiety scores were higher than fathers. In addition, it has been determined that the anxiety levels of families increase as the age of children with special needs decreases. While it was determined that working status during the pandemic period was effective on the level of anxiety, other variables were found to be unrelated.

Keywords: State Trait Anxiety, Covid-19, Children with Special Needs, Special education in early childhood.

TEŞEKKÜR

Pandemi sürecine denk gelen ve uzayan yüksek lisans dönemimin son aşaması olan tez çalışmam pek çok insanın yardımıyla mümkün olmuştur. Öncelikle yüksek lisans eğitim hayatım boyunca kıymetli bilgi, birikim ve tecrübelerini benimle paylaşan, yol gösteren saygıdeğer danışmanım Prof. Dr. Üyesi İbrahim Halil DİKEN'e saygı ile teşekkürlerimi sunarım.

Tez savunma jürimde yer alan ve değerli önerilerini benimle paylaşan Prof. Dr. Macid Ayhan MELEKOĞLU ve Doç. Dr. Veysel AKSOY'a teşekkürü borç bilirim.

Ayrıca tez yazım süresince bilgi birikimiyle desteğini hiç esirgemeyen Araş. Gör. Uğur Onur GÜNDEN'e teşekkür ederim.

Umutsuzluğa kapıldığım zamanlarda, beni motive eden, mutluluğumda bunu benimle paylaşan ve yardımlarını benden esirgemeyen Gökçe URGANCI, Burçak SARIOĞLU, Hatice Beyza ERDİNÇ, Ferit ASLAN'a ve veri toplama sürecinde bana destek olan Saide Nur DUYAR'la birlikte isimlerini sayamadığım tüm arkadaşlarıma en içten teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak değerli aileme; anneme, babama ve sevgili kardeşime emeğiniz ve sevginiz için sonsuz teşekkür ederim.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmamın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Seval ERCİYAS

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BAŞLIK SAYFASI	i
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xii
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Araştırmanın Amacı	4
1.3. Araştırmanın Önemi.....	4
1.4. Sayıtlar	6
1.5. Sınırlılıklar.....	6
1.6. Tanımlar	6
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	8
2.1. Kaygı	8
2.1.1. Durumluk kaygı.....	9
2.1.2. Sürekli kaygı	9
2.1.3. Kaygının belirtileri	10
2.1.4. Kaygı ile baş etme yöntemleri	10
2.2. Aile.....	11
2.2.1. Ailenin işlevleri	12

2.2.2. Aile ipleri	13
2.2.3. Özel gereksinimli çocuğu olan aile	14
2.2.3.1. Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik değişkenleri.....	15
2.2.3.1.1. Beklenti.....	15
2.2.3.1.2. Tutum.....	16
2.2.3.1.3. Stres.....	16
2.2.3.1.4. Tükenmişlik	17
2.2.3.1.5. Depresyon	18
2.3. Özel Gereksinimli Birey	18
2.3.1. Özel gereksinim türleri	19
2.3.1.1. Otizm Spektrum Bozukluğu	19
2.3.1.2. Zihin yetersizliği	20
2.3.1.3. Çoklu yetersizlik	21
2.3.2. Sosyal çevre modeli.....	21
2.4. Covid-19 Pandemisi	24
2.4.1. Covid-19 pandemisi sürecinde Türkiye’de eğitim politikası	25
2.4.2. Covid-19 pandemisi sürecinde psiko-sosyal destek	28
2.5. İlgili Araştırmalar	29
2.5.1. Türkiye’de özel gereksinimli çocukların ailelerinin kaygı düzeyini ölçmeye yönelik yapılan araştırmalar.....	29
2.5.2. Özel Gereksinimli Çocukların Ailelerinin Kaygı Düzeyini Ölçmeye Yönelik Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar	36
3. YÖNTEM	40
3.1. Araştırma Modeli.....	40
3.2. Katılımcılar	40
3.3. Veri Toplama Araçları	42

3.3.1. Demografik Bilgi Toplama Formu.....	42
3.3.2. Durumluk Sürekli Kaygı Envanteri (STAI)	42
3.4. Verilerin Toplanması.....	43
3.5. Verilerin Analizi	44
4. BULGULAR VE YORUM.....	45
4.1. Durumluk ve Sürekli Kaygıya İlişkin Bulgular	45
4.2. Cinsiyet ile Süreklik ve Durumluk Kaygı Düzeyine İlişkin Bulgular	45
4.3. Çocuğun Yaşı, Ebeveynin Yaşı ve Gelir Düzeyi ile Süreklik ve Durumluk Kaygı Düzeyine İlişkin Bulgular.....	46
4.4. Pandemi Döneminde Çalışma Özelliklerine Göre Süreklik, Durumluk ve Toplam Puan Bulguları	47
4.5. Covid-19 ve/veya Varyantlarını Geçirme Durumuna Göre Bulgular.....	48
4.6. Pandemi Başlangıç Döneminde Çocuğunu Dışarı Çıkarma Durumuna İlişkin Bulgular.....	49
4.7. Ebeveynlerin Mesleklerine İlişkin Kaygı Bulguları.....	50
4.8. Tanı Gruplarına İlişkin Bulgular	50
5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER.....	52
5.1. Sonuç	52
5.2. Tartışma	53
5.3. Öneriler	57
KAYNAKÇA.....	60
EKLER	
ÖZGEÇMİŞ	

TABLÖLAR LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 3.1. <i>Katılımcı Özellikleri Yüzdesi</i>	41
Tablo 3.2. <i>Katılımcı Özellikleri Ortalaması</i>	42
Tablo 4.1. <i>Durumluk, Sürekli Kaygı ve Toplam Puan Arasındaki İlişki Bulguları</i>	45
Tablo 4.2. <i>Cinsiyete Göre Kaygıya İlişkin Bulgular.....</i>	46
Tablo 4.3. <i>Çocuğun Yaşı, Ebeveynin Yaşı ve Gelir Düzeyi ile Durumluk, Sürekli Kaygı ve Toplam Puan Arasındaki İlişki Bulguları</i>	47
Tablo 4.4. <i>Pandemi Döneminde Çalışma Özelliklerine İlişkin Bulgular.....</i>	48
Tablo 4.5. <i>Covid-19 ve/veya Varyantlarını Geçirme Durumuna İlişkin Bulgular</i>	49
Tablo 4.6. <i>Pandemi Döneminde Çocuğun Dışarı Çıkma Durumuna İlişkin Bulgular ..</i>	50
Tablo 4.7. <i>Tanı Gruplarına İlişkin Bulgular.....</i>	51
Tablo 4.8. <i>Tanı Gruplarına Göre Betimsel Bilgiler.....</i>	51

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1. Bronfenbrenner'in Sosyal Çevre Modeli.....	23
Şekil 2.2. Dünya Sağlık Örgütünün Covid-19 Tablosu	24
Şekil 2.3. Covid-19 virüsü nedeniyle dünyada okulların kapalı kalma süresi	25

KISALTMALAR

APA	: American Psychological Association (Amerikan Psikoloji Birliği)
ÇY	: Çoklu Yetersizlik
DEHB	: Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu
DSM	: Dianostic and Statistical Manual of Mental Disorders (Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı)
EBA	: Eğitim Bilişim Ağı
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
OSB	: Otizm Spektrum Bozukluğu
STAI	: State Trait Anxiety Inventory (Durumluk Sürekli Kaygı Ölçeği)
UNICEF	: Universal Nations International Children's Emergency (Birleşmiş MilletlerÇocuklara Yardım Fonu)
ZY	: Zihin Yetersizliği
WHO	: World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)

1. GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

Türkiye'de Covid-19 vakasının görülmesinin ardından Millî Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Bilim Kurulu'nun koordinasyonunda 17 Mart 2020'den başlayarak Nisan 2020 yılının sonuna kadar okullara ara verme kararı alınmıştır. Toplumun sağlığı ve refahının ön planda tutulmasıyla birlikte ülkedeki tüm eğitimlerin uzaktan eğitim yoluyla devam etmesi kararlaştırılmıştır. Özel eğitim öğrencilerinin uzaktan eğitime katılımı için Eğitim Bilişim Ağı portalına gerekli materyaller eklenmiştir (Özer, 2020). Ayrıca MEB, özel eğitime ihtiyacı olan çocuklar için 'Özelim Eğitimdeyim' mobil uygulamasını hazırlayarak çeşitli içeriklere ulaşılmasını sağlamıştır (MEB, 2020).

Pandeminin başlangıcında ve ilerleyen süreçlerde virüsün yayılımını azaltmak için uygulanan karantina, zorunlu karantina ve diğer halk sağlığı ve politika önlemleri gerekli görülmektedir. Ancak bu önlemler dikkatli bir şekilde planlanmadığında olumsuz eğitsel, mesleki ve sosyo-ekonomik sonuçlara yol açabilmektedir. Özel gereksinimli bireyler sosyal olarak toplumun savunmasız kesimidir ve Covid-19 pandemisi sürecinde sosyal ve psikolojik açıdan daha çok etkilenebilecek dezavantajlı bir gruptur. Covid-19 pandemisi ile başa çıkmak, özellikle özel gereksinimli küçük çocukların birincil bakıcıları olmak üzere tüm aileler için zorlu olmaktadır (Banks vd., 2021). Covid-19 pandemisinin özel gereksinimli bireyler ve aileler için birden fazla psikolojik sonucu vardır. Bu nedenle, onların esenliğine yardımcı olacak ve bir sağlık krizinin gerilim ve endişeleriyle başa çıkacak, yeni koşullara uyum sağlamalarını kolaylaştıracak dinamikler geliştirme ihtiyacı doğmaktadır (Tsibidaki, 2021).

Özel eğitim programlarına kayıtlı küçük çocuklar, pandeminin başlangıcında yüz yüze özel eğitim olanaklarını kaybetmeleriyle birlikte ailelere yeni görevler düşmüştür. Uzaktan eğitim ortamında veya uzaktan erken müdahale oturumunda bazı uyarlamaların yapılması zor veya imkânsız olabilmektedir. Rehabilitasyon ve özel eğitim merkezlerine veya anaokullarına devam eden özel gereksinimli küçük çocuklar ve çocukların aileleri ellerindeki teknolojik imkanlarla eğitime erişmek ve rutinlerini sürdürmek için mücadele etmektedir (Asbury vd., 2021). Pandemi öncesinde eğitsel destekler özel eğitimciler, dil ve konuşma terapistleri, fizyoterapist gibi uzmanlar tarafından sağlanırken, pandemi ile birlikte aileler eğitim açısından yeni roller edinmekte ve gün boyu çocuklarına destek sağlamak durumunda kalmaktadırlar. Rehabilitasyon ve okul hizmetlerine ara verilince, ebeveynlerin pek çoğu çocuklarının özel eğitim ihtiyaçlarını karşılayacak donanıma sahip

olmadıkları için güvensizlik ve kaygı yaşamaktadırlar (Fegert vd., 2020). Yeterli eğitim ve uzmanlığa sahip olmayan ebeveynler çocuklarına akademik destek sağlamak için daha fazla çaba sarf etmektedirler. Ayrıca değişen rutinlerin bir sonucu olarak çocuklarının problem davranışlarıyla da mücadele etmek durumunda kalmaktadır (Aishworiya ve Kang, 2021). Ebeveynlerin özel gereksinimli bir çocuğun gelişimini destekleme konusundaki bilgi eksikliği göz önüne alındığında, yeni koşullarla yüzleşmek, bunlara uyum sağlamak ve çocuklarının gelişimi için gerekli olan çeşitli hizmetlere duyulan ihtiyaçlarla birlikte psikolojik ve sosyal desteğe olan ihtiyaçlar da ortaya çıkmaktadır (Zablotsky, Bradshaw ve Stuart, 2013). Bu amaçla MEB, öğrencilerin ve velilerin psikolojik dayanıklılıklarını desteklemek için bir yardım hattı kurdu. Bu süreçte toplumu Covid-19 pandemisinin etkileriyle başa çıkma konusunda desteklemek için aileler, yetişkinler ve gençler için kılavuzlar hazırlanmıştır (Özer, 2020). Ancak özellikle erken çocukluk yaşındaki özel gereksinimli bireyler ve aileleri için atılmış bir adım görülmemektedir. Özel gereksinimli çocukların Özel Eğitim ve Rehberlik Merkezlerinden ve Fizik Tedavi Merkezlerinden ücretsiz eğitim alabilmeleri sağlayan eğitsel raporlarının süresi bir yıl uzatılmış olsa da Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinin ilk kısıtlama sürecinde kapanması risk grubunda yer alan ve ilk tanı alacak çocukları etkilemiştir.

Özel gereksinimli bireyler, Covid-19 pandemisinden sağlık açısından da önemli şekilde etkilenebilmektedirler. Özel gereksinimli çocukların, enfekte olma risklerinin daha fazla olması (özellikle yatılı bakım kurumlarında veya hastanelerde yaşayan özel gereksinimli bireyler için) veya süreğen hastalıklarının tedavilerine erişimdeki zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Enfekte olduktan sonra ciddi sağlık sorunlarıyla karşılaşma risklerini de beraberinde getirmektedir (Jesus vd., 2020; Toseeb, 2020).

Covid-19'dan önce, özel gereksinimli küçük çocukların aileleri diğer ailelere göre daha fazla sosyal izolasyon yaşamakta iken Covid-19 pandemisi sırasında, sosyal izolasyon ve sosyal mesafe kurallarıyla daha da artmıştır (Örneğin, seyahat fırsatlarının olmaması, hastanede yatış süreleri, bakım sorumlulukları nedeniyle zaman ve enerji eksikliği gibi). Ayrıca, küçük çocukları olan aileler çocuklarının bağışıklık sistemlerini tehlikeye atan tıbbi sorunlarla, evlerine kimlerin girip çıkabileceği ve toplumda virüse yakalanma risklerinin nasıl azaltılacağı konusunda kısıtlayıcı kararlarla karşı karşıya kalmaktadırlar (Warner-Richter ve Lloyd, 2020). Özel gereksinimli çocuklar için yatılı okulların, gündüz bakım evlerinin, geçici bakım veya genel toplum destek hizmetlerinin

olağan destekleri bulunmadığı için ailelerin ve birincil bakıcıların sorumluluklar çeşitlenmektedir (Courtenay ve Perera, 2020). Gündüz programlarının kapatılması ve karantina şartları, ailelerde kaygı ve belirsizliğe yol açtığı için bakıcı desteğine ihtiyaç duyan ailelerin sayısında artış gözlemlenmektedir. Bununla birlikte, haneler arasındaki seyahatlerin kısıtlanması ve bunun sonucunda geniş aile üyelerinin destek kaybı, karantina koşullarında özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinin görevlerini artırmaktadır (Aishworiya ve Kang, 2021).

Covid-19 Pandemisinde dünyaya gelmiş ya da henüz bebek yaşta olan çocukların tanılama süreci kısıtlamalarla birlikte sekteye uğramaktadır. Tanı alması geciken özel gereksinimli çocukların eğitime başlama süreçleri de dolayısıyla ertelenmektedir. Doğum sonrası gelişimin en hızlı olduğu erken çocukluk döneminde özel gereksinimli çocukların kritik zamanları evde geçmektedir. 2020-2021 eğitim öğretim yılında yüz yüze eğitimin isteğe bağlı olmasıyla birlikte ailelerin çocuklarını eğitim kurumlarına göndererek Covid-19 veya varyantlarına yakalanma riskleriyle çocuklarının yüz yüze eğitim alması arasında seçim yapmaları gerekmiştir. Salgının bir sonucu olarak, bu çocuklar ve aileleri, diğer ailelerin karşılaştığı zorlukların ötesinde zorluklarla karşılaşabilmektedirler.

Pandeminin başlamasıyla birlikte azalan istihdam ve gelir, mevcut sosyo-ekonomik eşitsizlikleri şiddetlendirmekte ve ihtiyaç duyulan hizmetlere sınırlı erişim sağlanmaktadır. Geniş aile veya topluluk destek ağlarının kesintiye uğraması, bakım yükünün artması aile içi şiddeti daha olası hale getirebilmektedir (Jesus vd., 2020). Covid-19 pandemisi ve özel gereksinimli çocuğu olan aileler hakkında araştırmalar devam etse de şu ana kadar toplanan veriler Covid-19 pandemisinin büyük bir değişimi ve yeni bir gerçekliği belirlediğini göstermektedir. Bu ani değişiklik ve buna bağlı olarak sokağa çıkma yasağı, kısıtlamalar ve sosyal mesafe gibi gerekli önlemler, özel gereksinimli çocuklar ve aileleri ile özenle oluşturulmuş rutin ilişkileri ve profesyonel ve gayri resmi desteklere ulaşımı zorlaştırmaktadır (Toseeb vd., 2020). Özel gereksinimli ebeveynlerin yüksek olan kaygılarının pandemiyle değişen hayat tarzıyla ve imkanlara erişimin kısıtlanmasıyla daha da arttığı düşünülmektedir. Dolayısı ile Covid-19 pandemisi sürecinde 0-6 yaş aralığında özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin kaygı düzeylerini incelemek bu çalışmanın ana konusu olmuştur.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Covid-19 pandemisi sürecinde 0-6 yaş aralığında özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin kaygı düzeylerinin incelenmesidir. Araştırmanın amacı çerçevesinde aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

1. Ebeveynlerin durumluk ve sürekli kaygı puanları arasında bir ilişki var mıdır?
2. Ebeveynlerin durumluk ve sürekli kaygı puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
3. Ebeveynlerin cinsiyetine göre durumluk, sürekli ve toplam kaygı puanlarına göre anlamlı bir fark var mıdır?
4. Çocuğun yaşı, ebeveynin yaşı ve gelir düzeyi ile durumluk, sürekli ve toplam kaygı puanları arasında bir ilişki var mıdır?
5. Pandemi döneminde çalışma özelliklerine göre durumluk ve sürekli kaygı puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
6. Covid-19 ve/veya varyantlarını geçirme durumuna ilişkin durumluk, sürekli ve toplam kaygı puanlarına göre anlamlı bir fark var mıdır?
7. Pandemi döneminde çocuğu dışarıya çıkarma durumuna ilişkin durumluk, sürekli ve toplam kaygı puanlarına göre anlamlı bir fark var mıdır?
8. Ebeveynlerin mesleklerine göre durumluk, sürekli ve toplam kaygı puanlarına göre anlamlı bir fark var mıdır?
9. Çocukların tanı gruplarına göre durumluk, sürekli ve toplam kaygı puanlarına göre anlamlı bir fark var mıdır?

1.3. Araştırmanın Önemi

5378 sayılı “Engelliler Hakkında Kanun” un amaçları arasında özel gereksinimli bireylerin eğitimleri ile ilgili tedbirlerin alınarak topluma kazandırılması yer almaktadır. Erken müdahale ve erken çocukluk özel eğitimine erişim, özel gereksinimli çocukların gelişimi ve öğrenimi için kritik öneme sahiptir. Özel eğitim hizmetleri her çocuğun ihtiyaçlarına göre kişiselleştirilir ve hedefler aileler, uygulayıcılar ve eğitimciler tarafından belirlenir. Çocuklar, hedeflere ulaşma yolunda ilerlemelerini ölçmek için düzenli olarak değerlendirilir. Bebekler ve küçük çocuklar için hizmetler: Evde, erken bakım ve eğitim programında veya toplumdaki başka bir ortam da dahil olmak üzere “doğal bir ortamda” sunulmaktadır. Özel gereksinimli okul öncesi çocuklar, 'en az kısıtlayıcı bir ortamda' ücretsiz ve uygun bir eğitim hakkına sahiptir (MEB, 2018).

Pandemi sürecinde özel gereksinimli çocukların eğitim, tanılama ve tedavi süreçlerinde kısıtlamalardan dolayı aksaklık yaşanmaktadır. Erken çocuklukta özel gereksinimli çocuğuyla en fazla zaman geçiren ve onun gereksinimlerini en iyi şekilde karşılaması gereken ailelerdir. Aileler psikolojik olarak ne kadar güçlü ve rahat olurlarsa çocuklarının gelişimine de aynı oranda katkı sağlayacaklardır. Yüksek kaygı düzeyine sahip ebeveynlerin duygu durumları etkilenecek özel gereksinimli çocuklarının gelişimlerine bulunacakları katkı önemli oranda azalacaktır.

Alanda özel gereksinimli ailelerin kaygı düzeyleri ile çeşitli, multidisipliner çalışmalar yapılmış olsa da erken çocukluk dönemine ait Covid-19 Pandemisi sürecinde ailelerin kaygı düzeyleriyle ilgili bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Pandemi gibi olağandışı durumda özel gereksinimli ailelerin kaygı düzeyleri belirlenerek ailelerin olası salgın durumları karşısında nasıl etkilendikleri belirlenmelidir.

Erken çocuklukta özel eğitim, erken müdahale ve özel eğitim hizmetleri yoluyla özel gereksinimli küçük çocukları desteklemekle kalmaz, aynı zamanda resmi tanıları olmayan çocuklar için gelişimsel gecikmelerin erken belirlenmesinde de önemli bir rol oynamaktadır (Aytekin ve Bayhan, 2016). Bu kritik dönemi pandemi şartlarında geçiren özel gereksinimli çocukların ve ailelerin psiko-sosyal durumları saptanmalı ve onların durumlarına yönelik bir plan belirlenmesi gerekmektedir.

Gelişim ve öğrenme için kritik dönem olan 0-6 yaş aralığında risk grubunda olan çocukların ailelerini özel eğitim uzmanları bilgilendirerek, gelişimsel taramaya yönlendirebilir. Gelişimsel tarama sonucunda özel gereksinimli ya da risk grubunda yer alan çocukların gelişimlerini desteklemelerine ve erken müdahale programına dahil edilmelerine yardımcı olur. 0-6 yaş erken çocukluk dönemi tanılama sürecini de kapsamaktadır. Tanılama süreciyle birlikte aileler çocuklarının yetersizliğini kabullenme ve yetersizliğe uyum sağlama gibi yıpratıcı ve zorlu sürece başlamaktadırlar (Cavkaytar, 2021). Ailelerin yetersizliğe alışma sürecinin pandemi dönemine gelmesi onların kaygılarını çeşitlendirecektir. Covid-19 pandemisinin geniş çaplı etkilerinin 0-6 yaş özel gereksinimli çocuğa sahip olan ebeveynlerin kaygılarının durumluk kaygı ve/veya sürekli kaygı yaşadıkları bilinmesi, hangi demografik değişkenlerden etkilendiğinin saptanması ileride yapılacak çalışmalar için yardımcı olacaktır. Ayrıca erken çocukluk gibi gelişimin hızlı olduğu bir dönemde ailenin artan kaygı düzeyinin kaynaklarının saptanması ve ailelere destek olunarak çocukların en hızlı gelişim gösterdikleri dönemleri verimli şekilde geçmesine yardımcı olmaktır. Bu nedenle ailelerin demografik yapıları ile sürekli

ve durumluk kaygı düzeyleri irdelendiğinde ne gibi yardımların yapılabileceğinin belirlenebilmesi ve 0-6 yaş aralığındaki özel gereksinimli çocuğa nasıl daha iyi hizmetin sunulabileceği araştırmadan elde edilen bulgularla saptanabilecektir. Bu çalışma, pandeminin özel gereksinimli çocukların ebeveynleri üzerindeki etkisine ilişkin anlayışımızı derinleştirmeye katkıda bulunarak, özel gereksinimli çocukların ebeveynleri ile ilgilenirken stratejilerin yapılandırılmasına ve özel eğitim merkezlerine ve uzmanlara rehber olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca bulguların, aileler için destek programları ve hizmetler geliştirmeye yardımcı olması beklenmektedir.

1.4. Sayıtlar

Araştırmaya katılan 0-6 yaş aralığında özel gereksinimli çocuğa sahip olan ailelerin ölçme araçlarındaki soruları samimi olarak cevaplandıracakları varsayılarak bu yanıtlar doğrultusunda ailelerin durumluk ve sürekli kaygı düzeyleri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1.5. Sınırlılıklar

Bu çalışma Ankara ilinde ikamet eden 0-6 yaş özel gereksinimli çocuğa sahip 101 ebeveynden oluşan katılımcı grubuyla sınırlıdır. Araştırmada nicel yöntem kullanıldığı için katılımcıların sadece ölçek maddelerine verdikleri cevaplardan elde edilen bilgilerle sınırlı kalmaktadır. Covid-19 Pandemisi nedeniyle ölçek ailelere çevrimiçi olarak uygulanmış olması ve ailelerin teknolojiyi kullanırken hata yapma olasılıkları araştırmanın sınırlılıkları arasındadır.

1.6. Tanımlar

Özel Eğitim: "Özel eğitim gerektiren bireylerin eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için özel olarak yetiştirilmiş personel, geliştirilmiş eğitim programları ve yöntemleri ile onların yetersizliklerine ve özelliklerine uygun ortamlarda sürdürülen eğitimi" şeklinde tanımlamıştır (MEB, 2018).

Özel Gereksinimli Birey: Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğine özel gereksinimli bireyi "bireysel ve gelişim özellikleri ile eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından anlamlı düzeyde farklılık gösteren birey" olarak tanımlamıştır (MEB, 2018).

Erken Çocuklukta Özel Eğitim: 0-36 aya yönelik erken özel eğitim ve 36-72 aya yönelik okulöncesi özel eğitim dönemlerini kapsamaktadır. Erken çocukluk döneminde gelişimsel geriliği olan ya da gelişimsel gerilik/yetersizlik riski altındaki çocuklara ve ailelerine sunulan farklı destek (eğitsel, gelişimsel, sosyal, sağlık, beslenme gibi) sistemlerini içerebilen hizmet sunma süreci olarak tanımlanabilmektedir (Gül ve Diken, 2009).

Kaygı: Gerginlik duyguları, endişeli düşünceler ve artan kan basıncı gibi fiziksel değişiklikler ile karakterize edilen bir duygudur. Bireyin yaklaşan tehlikeyi, felaketi veya talihsizliği beklediği endişe ve somatik gerilim semptomları ile karakterize edilen bir duygu durumudur. Vücut genellikle algılanan tehdidi karşılamak için kendini harekete geçirir: Kaslar gerilir, nefes almak daha hızlı olur ve kalp daha hızlı atar. Kaygı, genel olarak yaygın bir tehdide odaklanan geleceğe yönelik, uzun etkili bir yanıt olarak kabul edilmektedir (VandenBos, 2007).

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kaygı

Literatür tarandığında kaygıya dair pek çok tanımla karşılaşılacaktır. Kaygı bireyin belirsiz ama olasılıklar dahilinde oluşabilecek bir sonucu hedefle uyumsuz olarak değerlendirdiği durum, beklentili bir duygu olarak tanımlanır (Lazarus 1991). Kaygı, organizmanın bütünlüğüne yönelik belirsiz tehlike veya potansiyel tehdit durumlarında endişe ve artan gözetim ile karakterize edilen organik bir tepki olarak tanımlanır (Spielberger, 2010).

Freud (1936), tarafından içsel ya da dışsal uyarıcıların etkisiyle kişi tarafından öznel olarak algılanan; 'hissedilen fizyolojik bir şey'dir. Kişinin gerçekleştirmek veya sahip olmak istediği bir konu veya durum ile bunu olumsuz etkileyecek mevcut veya olası koşullar arasındaki çatışmadan kaynaklanan stres türü gerginlik, sinirlilik ve endişe duygularını içeren psikolojik gerilim duygu bozukluğu olarak tanımlanmaktadır. İşlevsel olarak kaygı, olası bir tehlike veya tehdide karşı uyarılmak ve savunma mekanizmasını harekete geçirmektir.

Cattell (1966), kaygıyı ölçerken, duygusal bir durum olarak kaygı ile kişilik özelliği olarak kaygı arasındaki bireysel farklılıkları ayırt etmenin önemini vurgulamıştır. Bu duygu insanın temel duyguları arasında yer almaktadır. (Spielberger, 2010). Kaygı, insanların çevreye başarılı bir şekilde uyum sağlamaları için çok önemlidir ve yaşamın anlamı, öz yeterlilik ve dayanıklılık gibi çok sayıda temel psikolojik bileşeni etkilemektedir. İnsanlar bilinmezlik karşısında tepki göstererek gerilmektedirler. Tanımlar incelendiğinde vurgulanan ortak nokta belirsizlik düşüncesiyle gelen endişe hissidir.

Kaygı, bugün kontrol altına alınması ve uzun vadede çaresi bulunması gereken bir şey olarak algılanmakta ve insanın mutluluğunun önündeki nihai bir engel olarak görülmektedir. Felsefe ve psikanaliz disiplinlerinin kaygıyı tanımlarken yalnızca özünde insanı felç edici etkileriyle değil, aynı zamanda insanların dünyayla ilişki kurmasının sağlayan bir duygu olarak tartıştığı neredeyse unutulmaktadır (Salecl, 2004). Spielberger İki Faktörlü Kaygı Kuramının temelini atmış ve kaygıyı durumluk ve sürekli kaygı olarak ikiye ayırmıştır.

2.1.1. Durumluk kaygı

Durumluk kaygı, bireylerin o an yaşadığı stres içeren durumdan dolayı hissettiği kızarma, terleme gibi fizyolojik tepkiler verdiği gerçekçi korkudur. Stresin yoğun olduğu anlarda bireylerin durumluk kaygı seviyesinde yükselme olurken, stresin kaybolduğu durumlarda ise düşüş gözlenmektedir (Öner ve Le Compte, 1983). Durumluk kaygı, kişiye özgü ve geçici bir gerginlik, sinirlilik, endişe duygusu anlamına gelir ve belirli durumlarda merkezi sinir sisteminin harekete geçmesi ile karakterize edilebilir. Kişinin durumluk kaygı yaşadığı zamanlarda verdiği fizyolojik tepkiler dışardan gözlenebilmekte; terleme, kızarma, sararma veya titreme gibi bedensel dışa vurumlar olabilmektedir. Birey stresli durumlarda ya da stres seviyesi yüksek olduğu anlarda durumluk kaygı yaşabilmektedir (Vagg, Spielberger ve O'Hearn, 1980).

Tehlikeli durumlarda ortaya çıkan tedirginlik ve korku; bireyin yaşadığı anlık ve doğal bir kaygı olarak görülmektedir. Geçici bir duygu durumu olan durumluk kaygı özeldir (Öner ve Le Compte, 1983). Durumluk kaygının tehlikeli durumlar karşısında hissedilmesi ve bireyin zor durumlarla baş edebilmesini sağladığı göz önüne alındığında bu duygu durumunun insanlar için normal bir duygu olduğu ve hatta hayati öneme sahip olduğu söylenebilir.

2.1.2. Sürekli kaygı

Sürekli kaygı, bir kişilik özelliği olarak kaygılı olma durumu, yani kişinin içinde bulunduğu durum ve duygu yoğunluğundaki artış, stresli durumları anlama ve bu durumlara fizyolojik tepkide bulunmada istikrarlı artıştaki öznel farklılıklar olarak ifade edilir (Vagg, Spielberger ve O'Hearn, 1980). Kimi insanlar sürekli olarak huzursuz ve mutsuz hissederler. Direkt olarak dış etkenlerle veya çevreden gelecek tehlikelerle ilişkili olmayan bu kaygı çeşidi içseldir (Spielberger, 1966). Bireylerin nesnel ölçütlere göre kaygı yaratacak bir durum olmamasına rağmen gerginlik ve memnuniyetsizlik duygusunu hissetmesidir. İnsanların içinde bulunduğu koşullarla ilişkisi olmayan sürekli kaygı bireyin kişilik özelliğini tanımlar (Öner ve Le Compte, 1983).

LeCompte ve Öner'in 1976 yılında yaptığı bir araştırmada sürekli kaygı ile durumluk kaygı arasında ters orantı olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu çalışmaya göre sürekli kaygı seviyesi kişilerin tehlikeli durumlarda yaşayacağı durumluk kaygı düzeyini ve yoğunluğunu belirlediğini ve sürekli kaygı seviyesi düşük olan kişilerin daha çok ve yoğun durumluk kaygı yaşadığını göstermektedir.

2.1.3. Kaygının belirtileri

Kaygı bozukluğu olan bireyler aşırı derecede korkulu, endişelidirler. Sosyal ortamlarda veya kendi içlerinde, olağandışı fiziksel duyular algılarlar ve tehditlerden kaçınırlar. Kaygılı insanların verdikleri tepkiler genellikle ortaya çıkan gerçek risk veya tehlike ile orantısız olmaktadır (Craske ve Murray, 2016).

Kaygı ve korku günlük yaşamda yaygın olan duygu durumlarıdır. Bu iki duygu durumlarında benzer tepkiler verilmekle birlikte; korku, algılanan yakın tehdidin bir sonucu olarak ortaya çıkarken, kaygı, algılanan gelecekteki tehditler hakkında bir beklenti halidir (Craske, vd., 2009).

DSM-V tanı kriterlerine göre kaygı, aşağıdaki altı semptomdan üçünün (ya da daha fazlasının) son 6 aydan daha uzun süredir mevcut olması gerekmektedir.

1. Huzursuz, sinirli veya gergin hissetme
2. Çabuk yorulma
3. Konsantrasyon güçlüğü veya zihnin kararması
4. Sinirlilik
5. Kas gerginliği
6. Uyku bozuklukları

Kaygı bozuklukları en yaygın veya sık görülen ruhsal bozukluklardır (Munir vd., 2019). Normal korkunun patolojik karşılığı olarak anlaşılabilecek olan kaygı, duygu durum bozukluklarının yanı sıra düşünce, davranış ve fizyolojik aktivite ile kendini gösterir (Adwas, vd., 2019). Kaygı duygu durum, düşünce, davranış ve fizyolojik aktivite bozuklukları ve buna eşlik eden uyku, konsantrasyon, sosyal ve/veya mesleki işlevsellik bozuklukları ile kendini göstermektedir. Ayrıca huzursuz, sinirli veya gergin hissetme, kolayca yorulma, konsantre olma zorluğu veya zihnin kararması, sinirlilik, kas gerginliği ile ilişkilendirilmektedir (Adwas, vd., 2019).

2.1.4. Kaygı ile baş etme yöntemleri

Kaygı bozukluğu dünya gelinde yaygın bir psikolojik durumdur. Kaygı bozukluğuna dair pek çok araştırma yapılmaktadır. Yapılan araştırmalarda DSM-V kriterlerine göre yaygın kaygı bozukluğunun insanlar arasında yaşam boyu yaygınlığı %3,7 olduğu belirtilmektedir (Ruscio vd., 2017). Yüksek kaygı düzeyini düşürmek için çeşitli tedavi yöntemleri bulunmaktadır. Bunlardan en yaygın ve etkili olanları tıbbi tedavi ve psikoterapilerdir.

Bilişsel davranışçı terapi genç ve yetişkin kaygı bozuklukları için en çok desteklenen psikolojik tedavidir. Bilişsel davranışçı terapi, belirsiz uyarıları tehdit edici olarak yorumlamak için kaygıya dayalı önyargıları azaltan, kaçınma ve güvenlik arayışı davranışlarını yaklaşma ve başa çıkma davranışlarıyla değiştiren kısa vadeli (10-20 hafta), hedef odaklı, beceri temelli bir tedavidir. Gevşeme veya nefes alma eğitimi gibi stratejiler yoluyla yoğun bedensel kaygı tepkileri azaltmaktadır (Craske ve Murray, 2016).

Bilgisayar destekli ve internet tabanlı tedaviler (e-müdahaleler) son yıllarda hızla artmaktadır. Covid-19 Pandemisi sürecinde virüsün bulaş riskini aza indirmek için insanlar çevrimiçi terapileri tercih etmektedirler. Bilgisayar destekli kaygı bozukluklarına yönelik e-müdahalelerin çoğu bilişsel temelli terapilerdir (Christensen, Batterham ve Caelear, 2014).

Bir diğer tedavi yöntemi ise tıbbi tedavidir. Kaygıyı azaltmak için ilaçlar insanlar tarafından binlerce yıldır kullanılmaktadır. Bir dizi ilaç 20. yüzyılın ilk yarısında kullanıldı ve bazıları günümüzde de kullanılmaya devam ediyor. Kaygı bozuklukları psikolojik terapi, farmakoterapi veya her ikisinin bir kombinasyonu ile tedavi edilmelidir (Adwas vd., 2019).

2.2. Aile

Bilim insanları yıllardır ailenin tanımı üzerinde fikir birliğine varmak için mücadele ettiler. Çekirdek ailenin kalıcı varlığına dair yaygın inanışlara rağmen bugün birçok aile bilimcisi evrensel bir aile biçiminin olmadığı konusunda hemfikirdir. Birçok disiplin, ailenin sosyal olarak inşa edildiğini ve belirli tarihsel zaman dilimleri ve kültürel bağlamlar içinde anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır. Sosyal bilimciler özellikle 1990'larda aileyi tanımlamaktan uzaklaşmaktadırlar. Sosyal bilimciler artık ailenin daha geniş bir şekilde kavramsallaştırılmasını savunmaktadırlar. Araştırmalar ve politikalar doğrultusunda işe yarayan bir aile tanımının benimsenmesi gerektiği konusunda süregelen anlaşmazlığa rağmen, birçok bilim insanı evrensel bir aile biçimi olmadığı konusunda hemfikirdir (Miller, 2016).

Avşar (2001), aile kavramını belirlemedeki zorlukları beş temel nedene dayandırmıştır; ilk olarak ailenin neredeyse bütün insani bilimlerin çalışma alanında olması dolayısıyla tüm disiplinlerin aile kavramını farklı noktalardan ele alması olarak açıklamıştır. İkinci olarak her ailenin öznel bir yapıya sahip olması genel bir tanımın

yapılmasını mümkün kılmayacağını göstermektedir. Üçüncü olarak ailenin değişime açık olması olarak değerlendirmiştir. Dördüncü temel nedeni ise aile yapısının zaman, mekan açısından değişmesi olarak nitelendirmiş ve son nedeni tanım yapılırken ortak bir çerçevenin çizilememesi olarak belirtmiştir.

Ailenin nasıl tanımlandığı ve deneyimlendiği konusunda önemli ırk, sınıf ve cinsiyet farklılıkları vardır (Miller, 2016). En genel tanımıyla aileyi toplumun en küçük birimi olarak değerlendirebiliriz. Bilimsel tanımıyla ise aile, psikoloji, sosyoloji ve antropoloji gibi sosyal bilimlerde ortak varsayım, iki biyolojik ebeveynin sağlıklı çocuk gelişimi için en uygun ortamı sağlamasıdır. Aile kavramını psikoanalitik bakış açısı; iki ebeveynli bir grubun uygun cinsiyet tipi ile özdeşleşme için temel birimi oluşturduğu şeklinde tanımlamaktadır. Parsons'ın yapısal işlevsel teorisi kavramına göre sağlıklı çekirdek ailelerde bulunması gerekenleri; rol farklılaşmasının ve çocuğun sosyalleşmesinin olarak vurgulamaktadır (Bales ve Parsons, 2014).

2.2.1. Ailenin işlevleri

Ailenin işlevleri zaman, mekan ve kültüre göre farklılık gösterse dahi aile kurumun en eski kurum olabilmesini sağlayan bazı fonksiyonları vardır bunlar zaman içinde değişime maruz kalsa da Murdock (1949) evrensel bir kategorize ile dört ana işlev üzerinde durmuştur. Bunlar;

- a. Eşlerin birbirilerinin cinsel ihtiyaçlarını doyurması açısından cinsellik işlevini açıklamaktadır.
- b. Aile kurumu toplumun, nüfusun devamını üreme işlevi ile gerçekleştirir.
- c. Sanayileşmeden önce ailelerin üretici bir kurum olması, sanayileşme süreciyle tüketen bir kuruma evrilen ailenin çocuklarına temel bilgi ve becerileri kazandırması ailenin ekonomi işlevini sağlamaktadır.
- d. Aile bireylerinin kültür aktarımı sağlaması, toplumsal normları öğretmesi kurumun sosyalleşme ve eğitim işlevinin göstergesidir.

Seligman ve Darling (2009), ailenin işlevlerini ekonomik, sosyalleşme, sağlık, koruma, bakım, sevgi bağı, boş zamanları değerlendirme, eğitim, din ve iş olarak on bir başlık altında sınıflandırmıştır.

Bilim insanları ailenin öznel bir kurum olmasından dolayı işlevlerini farklı kategorilerde adlandırsa da aynı çerçeve üzerinde durulmaktadır. Aile bireyleri toplumun

nitel ve nicel devamlılığını sağlayan devletlerin ekonomik ve hizmet açısından yükünü azaltan hayati işlevlerinin evrensel olduğu görülmektedir.

Özel gereksinimli çocuk ve gelişimi ele alındığında ailenin işlevi daha da önem kazanmaktadır. Erken çocukluk döneminde gelişimin kritik olduğu evrelerde çocuğun en yoğun etkileşim kurduğu bireyler hane halkıdır. Özel gereksinimli çocuğu olan aileler çocukları için daha fazla zaman ayırması ve çaba harcaması gerekmektedir. Bu durum ailelerin kaygı düzeylerinin artmasına neden olabilmektedir (Çengelci, 2009; Rejani ve Ting, 2015).

2.2.2. Aile ipleri

Bir aileyi neyin oluşturduğu dünya genelinde değişse de aile bireylerinin birbirine karşı hem maddi hem de manevi yükümlülüğü evrenseldir. Aileleri kategorize ederken çevre, otorite, hane halkı sayısı, akrabalık bağı gibi hem nitel hem de nicel özellikler göz önüne alınmaktadır. Türkiye İstatistik Enstitüsüne göre aile tipleri aşağıda sıralandığı şekilde yaygınlık göstermektedir (Cavkaytar, 2021).

Çekirdek Aile: iki yetişkin ve birlikte yaşayan herhangi bir sayıda çocuktan oluşan bir aile birimi. Çocuklar biyolojik, üvey veya evlat edinilmiş olabilir. Günümüzde demografik eğilimler çekirdek aile biçiminin artık kültürel bir baskınlığa sahip olmadığını ve artık daha farklı aile biçimlerinin var olduğunu göstermektedir. (Miller, 2016).

Geniş Aile: Aynı evde yaşayan, kan veya evlilik bağı olan iki veya daha fazla yetişkinden oluşur ve birlikte yaşayan kuzenleri, teyzeleri veya amcaları, büyükanne ve büyükbabaları içerir. Örneğin, evli bir çift, eşlerden birinin ebeveynleriyle birlikte yaşıyorsa, aile çekirdekten geniş haneye dönüşür (Timur, 1972).

Tek Ebeveynli Aile: Bir veya daha fazla çocuğu kendi başına yetiştiren bir ebeveyninden oluşur. Bu aile tipi, çocuklarıyla birlikte bekar bir anneyi, çocuklarıyla birlikte bekar bir babayı içerebilir. Tek ebeveynli aile, aile yapılarındaki değişiklikler açısından toplumun gördüğü en büyük değişimdir (Ardıç, 2021).

Ataerkil Geniş Aile: Aile reisinin erkek ve üst soy olduğu aile tipidir. Bu ailelerde evli erkek çocuklar ve onların eşleri ile diğer bekar çocuklar bir arada yaşar (Cavkaytar, 2021).

Parçalanmış Aile: Eşlerden birinin ya da ikisinin de boşanma, ölüm, ayrı yaşama gibi sebeplerden dolayı bulunmadığı aile tipidir (Timur, 1972).

Geçici Geniş Aile: Çekirdek aileye ek olarak eşlerden birinin ya da her ikisinin yakınının eğitim, sağlık, iş gibi sebeplerden dönemsel olarak aynı evde kalmasıdır.

Aile tipleri kültürlere, coğrafyaya ve çağlara göre farklılık göstermektedir (Miller, 2016). Özel gereksinimli çocuğu bulunan aileler de bu kategorinin içerisinde yer almaktadır (Cavkaytar, 2021). Ülkemizde farklı tipteki aileler yer almakla birlikte en yaygın olan aile tipleri sıralanmıştır.

2.2.3. Özel gereksinimli çocuğu olan aile

Bir özel gereksinimli çocuğun ailesi, çocuklarının gelişiminin çeşitli aşamalarında üstesinden gelmek zorunda kalabileceği engelleri dikkate almalıdır. Gelecek korkusu ve çocuğun kendi bireysel ihtiyaçlarına çözüm bulma konusundaki belirsizliğin endişe yarattığı görülmektedir. Ailelerin çocuklarının yaşamlarındaki gelişim evrelerinde tekrar kaygı yaşamaları kaygının kronikleşmesine neden olabilmekte ve özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinin, çocuğun değişen koşullarına ve ihtiyaçlarına sürekli olarak uyum sağlama durumunun kaygıyı artırdığı vurgulanmaktadır (Daire vd., 2011).

Ebeveynler, çocuklarının bakım ihtiyaçlarından, kendi duygusal ihtiyaçlarından ve başkalarının çocuklarına karşı olumsuz tepkilerinden kaynaklanan stres yaşayabilmektedirler. Pek çok ebeveyn uyum sağlamayı ve kendi kendine başa çıkma yollarını öğrenirken, çaresiz kalabilmektedir (Beresford, 1994). Ebeveynler, çocuklarının bakımı ve eğitimi ile ilgilenen kişilerle etkileşimli çalışmak yerine, çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamak için bağımlı ve pasif hale gelip kontrol eksikliği yaşayabilmektedirler (Russell, 2003). Çocukların ihtiyaçlarını belirleme ve onların ihtiyaçlarını karşılama süreçleri, ebeveynlerin kendi ihtiyaçlarının karşılayamamalarına neden olup ebeveynlerin benlik saygısını düşürüp; izolasyon, belirsizlik ve kendilerine olan güven kaybı duygularını şiddetlendirebilmektedir (Russell, 2003). Bir bakıma özel gereksinimli çocuğa sahip aileler de “özel” sıfatına nail olmaktadır. Normal gelişim gösteren çocuğa sahip ailelerin görev ve sorumluluklarının daha fazlasını üstlenmek durumunda kalmaktadırlar (Ardıç, 2021).

2.2.3.1. Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik değişkenleri

Tüm ebeveynler, çocuklarının doğumuyla birlikte ve çocuklarının yaşamları boyunca farklı düzeylerde stres, kaygı ve depresyon yaşarlar. Yetersizlik gibi ek stres faktörleri dahil edildiğinde, bu stres, kaygı ve depresyon seviyeleri daha da yüksek olabilmektedir. Özel gereksinimli bir çocuğun ebeveyni, tanı konulduğu andan itibaren çocuklarıyla ilgili daha fazla bilgiye ihtiyaç duymakta ve daha fazla desteğe ihtiyacı olan bir çocuğun ebeveyni rolünü üstlenmektedir. Ebeveynlerin karşılaştıkları sorunları çözebilme becerilerini etkileyen farklı değişkenler vardır ve bu psikolojik değişkenler onların kaygı durumunu da etkilemektedir. Özel gereksinimli ebeveynlerin psikolojik değişkenleri çocuklarının gelişimleri, yaşı, tanısı ile zaman içerisinde değişmektedir.

Ebeveynlerin duygu durumunu ve dolayısıyla kaygı seviyelerini etkileyen en temel bileşenler aşağıda sıralanmakla beraber her çocuk gibi her ebeveynin de özel olduğunun unutulmaması gerekir (Ardıç, 2021).

2.2.3.1.1. Beklenti

Beklenti, insanın gelecekte muhtemel durumlara dair duygusal tepkilerini önceden yaşayarak ya da bu durumların olasılıklarını değerlendirerek rasyonel, farklı tepkiler ve çözümler üretmesi; dış ya da iç stres kaynaklarının üstünden gelmesidir (Budak, 2000). Ebeveynlerin beklentileri çocuklarının özel gereksinim tanısıyla çocuk sahibi olması alt üst olmaktadır. Ebeveynler aileye özel gereksinimli bireyin katılması ile birlikte yeni durumlarına ilişkin bir anlayış geliştirmeye ve yeni beklentiler oluşturmaya başlayana kadar gelecekte kendilerine ve çocuklarına ne olacağını hayal etmekte zorlanabilmektedirler. Ayrıca çocuğun durumu ve mevcut hizmetler hakkında gerçek bilgi vermesi gereken çocuklarının doktorları, öğretmenleri ve terapistleri de dahil olmak üzere diğer insanlarla doğrudan iletişim içindedirler. Bu tür deneyimlerin bir sonucu olarak, ebeveynler çocukları hakkında, ebeveyn olarak kendi rolleri ve o sırada hayatlarındaki önemli diğer insanların rollerine ilişkin yeni beklentiler geliştirmeye başlayacaklardır (Russell, 2003).

Olumlu bir duygu olan beklenti özel gereksinimli çocukları olan aileler için olumsuz bir duyguya hatta kaygı kaynağına dönüşebilmektedir. Ailelerin beklentileri ile var olan durum arasındaki farkın en aza indirilmesi ve ebeveynler beklentilerini karşılanabilecek seviyede tutarak kaygının önüne geçilmelidir (Cavkaytar, 2021).

2.2.3.1.2. Tutum

Tutum, belirli bir nesneye, kişiye, şeye veya olaya yönelik bir dizi duygu, inanç ve davranışı ifade eder (Budak, 2000). Aynı zamandan kişinin kendisini ve dünyayı algılama şeklini biçimlendiren tutumlar insanların davranışları üzerinde güçlü bir etkiye sahip olabilirler. Tutumlar öznel ve pek çok değişkenden etkilenirler; kültür, dil, sosyal çevre gibi bu yüzden genel bir tanımın yapılması zordur (Ardıç, 2021).

Toplumsal ve bireysel tutum duruma göre değişiklik gösterse de her iki tutum da bilişsel, davranışsal ve duyuşsal gelişmelerden etkilenmektedir. Bir aileye özel gereksinimli bireyin katılmasıyla beraber aile bireylerinin tutumları değişiklik göstermektedir. Literatür tarandığında aile bireylerinin özel gereksinimli aile ferdine yönelik tutumları üzerine sadece birkaç tez çalışması karşımıza çıkmaktadır (İldız ve Tezel, 2016). Aile bireylerin engelli çocuklarına yönelik tutumlarına dair yapılacak araştırmalar aileleri daha iyi anlamamıza ve onlara sunulacak eğitim ve hizmetlerin kalitesinin artırılmasında yardımcı olacaktır.

2.2.3.1.3. Stres

Stres, günlük bakım talepleri, duygusal sıkıntı, kişilerarası zorluklar, mali sorunlar ve olumsuz sosyal sonuçlar gibi aile yaşamının çeşitli yönlerini kapsamaktadır. Ailelerin yaşadığı stres, yaş, cinsiyet ve özel gereksinim türü gibi çocuğa özgü değişkenlerle birlikte; ailenin geliri, yerleşim yeri gibi sosyo-demografik değişkenler ve çocuğun teşhisinin kabulü gibi etkenlerden etkilenmektedir (Beresford, 1994; Mahoney, vd., 1998). Özel gereksinimli çocuğun yetiştirilmesiyle ilgili ebeveynler arası çatışmalar, gerekli hizmetleri almak için ek mali yükler ve bakım sorumluluklarından kaynaklanan yorgunluk ve boş zaman kaybı da stresin artmasına neden olmaktadır (McAndrew, 1976).

Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynler, çocuklarına bakmak için daha fazla paraya, zamana ve enerjiye ihtiyaç duyduklarından daha fazla stres yaşamaktadırlar. Özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinin kronik stres yaşadıkları belirtilmektedir (Tunali ve Power, 1993). Literatür, ailelerin yüksek düzeyde stres yaşadıklarını bildirmektedir. Özel gereksinimli çocuğa sahip olmanın sadece anne-babayı değil, kardeşleri ve aile bireyleri arasındaki ilişkileri de etkilediği belirtilmektedir (Gupta ve Singhal, 2004).

Özel gereksinimli çocukları olan ailelerin stres değişkenleri normal gelişim gösteren çocukları olan ailelere göre farklı etmenlerden etkilenmektedir. Yakın tarihli araştırma bulguları, ailelerin özel gereksinimli üyelerine bakarken karşılaştıkları stresin

türlerini, derecesini ve faktörlerini değerlendirmiştir. Üskün ve Gündoğar'ın (2010) yaptığı araştırmaya göre stres düzeyini etkileyen etmenleri şu şekilde sıralamışlardır: özel gereksinim türü, ebeveynlerin özel gereksinimli çocukları nedeniyle yaşadıkları fiziksel, psikolojik ve maddi sorunlar, başka bir özel gereksinimli çocuğa sahip olmak, aile ve sosyal çevre ile ilişki, aile üyelerinin, arkadaşların ve yakın çevrenin tepkileri. Araştırma bulgularına göre özel gereksinimli aileler çocuklarının özel gereksinim durumlarıyla beraber çevresel faktörlerin etkisine de hassas oldukları görülmektedir.

Özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin stres kaynakları çeşitlilik göstermektedir ve bu duygunun etkili olduğu alan tek bir bölge ile sınırlı kalmamaktadır. Aile fertlerinden birinin stresli olması aile sisteminde yer alan diğer bireyleri de etkileyerek bu sistemin işleyişine olumsuz etkisi olacaktır (Ardıç, 2021).

2.2.3.1.4. Tükenmişlik

Freudenberger (1974), tükenmişliği daha çok iş hayatında karşılaşılan stresten kaynaklanan duygusal bir durum olarak tanımlamaktadır. (Akgün, 2014). Tükenmişlik; başlangıcı ister ani ister yavaş olsun, ilişkili fiziksel ve duygusal semptomlardan oluşan psikomatik bir olgudur. Kaynağını kişinin başa çıkamadığı ve değiştiremediği etkinliklerin yarattığı kalıcı stres oluşturmaktadır (Kwiatkowski ve Sekulowicz, 2017). Ebeveyn tükenmişliği, aile ihtiyaçlarının süregelen talepleri ve ebeveyn dışı aktivitelerin kesilmesi nedeniyle tedavi edilmeyen kronik tükenmeden kaynaklanan, ebeveynlerin enerjisini ve motivasyonunu azaltan bir duygu durumudur (Jaramillo, Moreno ve Rodríguez, 2016).

Gelişimsel geriliği olan çocukların ebeveynleri, eğitim, bakım, terapi ile ilgili artan görevlerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum başta anneler olmak üzere birçok ebeveyn için ciddi fiziksel ve zihinsel zorlanma kaynağı olabilmektedir (Kwiatkowski, ve Sekulowicz, 2017). Ebeveyn tükenmişliği, çocuk bakımının zaman alması, günlük ihtiyaçlarının artması ve günlük yaşamda çeşitli zorlukların artmasından kaynaklanmaktadır. Tükenmişlik hissi, artan sorumluluklarla özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin daha sık yaşadığı bir durum olarak nitelendirilmektedir (Jaramillo, Moreno ve Rodríguez, 2016).

2.2.3.1.5. Depresyon

Depresyon ve sürekli kaygı birbiriyle ilintili duygu durumlarıdır. Kaygı ve depresyon sırasıyla (biri diğerine tepki olarak) ortaya çıkabilmekte veya birlikte ortaya çıkabilmektedir (Hastings ve Becks, 2004). Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin kaygı ve depresyon düzeylerinin yüksek olduğu yapılan çalışmalarda karşımıza çıkmaktadır. Bu iki duygu durumunun birbiri ile ilişkisini anlamamız ailelerin hangi tür kaygı yaşadığını anlamamıza yardımcı olacaktır. Kaygı ve depresyon biyolojik bir temeli paylaşır. Düşük serotonin düzeylerinin, dopamin ve epinefrin gibi diğer beyin kimyasalları üzerinde rol oynadığı düşünülmektedir (Deakin, 1998; Hammen, 2005). Depresyonda olan özel gereksinimli ebeveynlerin çocuklarının daha fazla sosyal uyumsuzluğa, daha düşük akademik performansla sahip oldukları ve ebeveynlerin daha yüksek oranda depresyon yaşadıkları belirtilmektedir (Ponnet vd., 2013).

2.3. Özel Gereksinimli Birey

Özel gereksinimli bireyler, yaşamlarının herhangi bir döneminde, çevresel faktörlerden dolayı günlük becerilerini ve sosyal hayatlarında başkalarıyla olan ilişkilerini engelleyebilecek fiziksel, akademik, bilişsel, gelişimsel veya duyuşsal yetersizlik yaşayan kişiler olarak tanımlanmaktadır (Stucki, Cieza ve Melvin, 2007).

Özel gereksinimli bireyler, bireyin öğrenme yeteneğini etkileyebilecek ve çok çeşitli faktörlerden kaynaklanabilecek güçlükleri ve yetersizlikleri olan bireyleri ifade eden geniş bir terimdir. Bunlar; öğrenmeyi etkileyen zihin yetersizliği (ZY), otizm spektrum bozukluğu (OSB), dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu (DEHB) veya dispraksi/gelişimsel koordinasyon bozukluğu gibi bir gelişimsel bozukluk teşhisine sahip olmayı veya disleksi, disgrafi, diskalkuli gibi daha spesifik bir öğrenme güçlüğüne içerebilir. Bu koşullardan biri ile teşhis edilen bireyler genellikle birden fazla yetersizliğe sahiptir. Özel gereksinim erken dönemde yaşanan sıkıntılar, erken doğum veya doğum travmasından kaynaklanabilmektedir. Diğer bir neden ise genetik sebeplerdir; Down veya Williams sendromu gibi kromozomal bir bozukluktan da kaynaklanabilmektedir. Ek olarak, etiyolojisinin şu anda bilinmediği, zihinsel bozuklukları olan çok çeşitli nadir görülen yetersizlikler de vardır (Sideropoulou vd., 2021).

Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Yönetmeliğinin 4. Maddesinde özel eğitime ihtiyacı olan birey “Bireysel ve gelişimsel özellikleri ile eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından anlamlı düzeyde farklılık gösteren birey.” olarak tanımlanmaktadır (Özel

Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 2013). Türkiye’de 0-4 yaş arasında 33.185, 5-9 yaş aralığında 92.059 tanı konulmuş özel gereksinimli çocuk bulunmaktadır (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2021).

2.3.1. Özel gereksinim türleri

Amerika Psikiyatri Birliği (American Psychiatric Association-APA)’ya göre özel gereksinim türleri; zihin yetersizliği, OSB, dikkat eksikliği, gelişim geriliği, özel öğrenme güçlüğü, dil konuşma bozuklukları ve motor bozukluklar olarak sınıflandırılmaktadır (APA, 2013). Ülkemizde ise 2018 yılında yayınlanan Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğine göre özel gereksinim türleri; OSB (hafif, orta, ağır), zihin yetersizliği (hafif, orta, ağır), bedensel, görme ve işitme engelli olarak sınıflandırılmıştır.

2.3.1.1. Otizm Spektrum Bozukluğu

Erken gelişimsel dönemde ortaya çıkan, sosyal etkileşim ve iletişim becerilerindeki eksikliklerle ve tekrarlayıcı davranışlarla, sınırlı ilgi ya da davranış örüntüsüyle karakterize olan ve diğer sosyal, akademik ve yaşamsal işlevlerde aksamalara yol açabilen süregelen bir nörogelişimsel bozukluktur (APA, 2013).

OSB'nin temel özelliklerinin, sosyal iletişim eksiklikleri ve tekrarlayan ve olağandışı duyuusal-motor davranışlar olarak tanımlanması bir çocukluk çağı bozukluğundan ziyade oldukça heterojen ve yaygın rastlanılan yetersizlik türüdür. OSB çok hafif ile şiddetli arasında değişebilen bir spektrum olarak görülmektedir. Pek çok otizmlili birey yaşam boyu desteğe ihtiyaç duymaktadır (Campisi, 2018).

OSB'li bireyler birbirinden çok farklı olsa da bozukluk kültür, ırk, etnik köken veya sosyoekonomik gruptan bağımsız olarak iki alandaki temel özelliklerle karakterize edilir; sosyal iletişim ve sınırlı, tekrarlayan duyuusal-motor davranış örüntüleridir (Lavelle, vd., 2014). APA OSB’yi sosyal karşılıklılıktaki eksiklikler, sosyal etkileşim için kullanılan sözel olmayan iletişimsel davranışlar ve ilişkileri geliştirme, sürdürme ve anlama becerileri dahil olmak üzere, sosyal iletişim ve sosyal etkileşimde kalıcı eksikliklere göre teşhis etmektedir. Sosyal iletişim eksikliklerine ek olarak, OSB’nin teşhisinde, sınırlı, tekrarlayan davranış kalıplarının, ilgi alanlarının veya etkinliklerin olması gerekmektedir (APA, 2013).

OSB Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders V (DSM-V) kriterlerine göre sosyal iletişimde ve sosyal etkileşimde aşağıdakilerle kendini gösterir:

- Sosyal-duygusal karşılılıktaki eksiklikler,
- Sözel olmayan iletişimsel davranışlardaki eksiklikler,
- İlişkileri geliştirme, sürdürme ve anlamada eksiklikler.

Sınırlı, tekrarlanan davranış kalıpları, ilgi alanları veya faaliyetler kendini şu şekilde gösterir:

- Basmakalıp veya tekrarlayan motor hareketler, nesnelerin kullanımı veya konuşma,
- Aynılıkta ısrar, rutinelere katı bir şekilde bağlılık veya ritüelleştirilmiş sözlü ve sözlü olmayan davranış kalıpları,
- Yoğunluk veya odakta anormal olan son derece kısıtlı, sabit ilgiler,
- Duyusal girdilere karşı aşırı tepkisellik veya çevrenin duysal eylemlerine yönelik olağandışı ilgiler.

OSB belirtileri erken gelişim döneminde mevcut olmalıdır. Ancak sosyal talepler gelişim evresine kadar tam olarak ortaya çıkmayabilir. OSB zihinsel yetersizlik veya gelişim geriliği ile açıklanamaz. Zihinsel yetersizlik ve OSB sıklıkla birlikte görülmekle birlikte OSB tanısının konabilmesi için sosyal iletişimin genel gelişim düzeyi için normal gelişimin altında olması gerekir (APA, 2013).

2.3.1.2. Zihin yetersizliği

Amerikan Zihinsel ve Gelişimsel Yetersizlikler Birliği (American Association on Intellectual and Developmental) zihin yetersizliği 22 yaşından önce ortaya çıkan pratik beceriler, sosyal beceriler ve kavramsal becerileri içine alan zihinsel işlevlerde ve uyum sağlayıcı davranışlarda sınırlılık olarak tanımlamıştır (AIDD, 2010). Zihin yetersizliği hem zihinsel işlevde hem de kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerinde ifade edildiği gibi uyum sağlama davranışında önemli sınırlamalarla karakterize edilir. Bu yetersizlik 18 yaşından önce ortaya çıkmaktadır (Schalock vd., 2010).

Milli Eğitim Bakanlığı 2018 yılında yayınladığı yönetmelikte zihin yetersizliğini “Zihinsel işlevler ile kavramsal, sosyal, pratik uyum ve öz bakım becerilerindeki eksiklikleri nedeniyle yaşam boyu süren, yoğun özel eğitim ve destek hizmetine ihtiyacı olan birey” olarak tanımladığı görülmektedir (MEB, 2018). Ülkemizde yapılan tanımın dünyada kabul gören tanımla bağdaşık olduğu anlaşılmaktadır. Yönetmelikte zihinsel yetersizlik üç kategoriye ayrılarak hafif, orta ve ağır zihinsel yetersizlik şeklinde sınıflandırılmaktadır.

2.3.1.3. Çoklu yetersizlik

Amerika Birleşik Devletleri'nde Engelli Bireyler Eğitim Yasası IDEA (Individuals With Disabilities Education Act) “Birden fazla engele sahip olmaları dolayısıyla (örneğin; zihinsel yetersizlik-körlük, zihinsel yetersizlik, ortopedik yetersizlik) ileri derece eğitime ihtiyacı olan ancak özel eğitim programlarına yalnızca bir eğitim ihtiyacı için yerleştirilmeyen çocuklar” (IDEA, 1997) şeklinde ifade edilmektedir.

Çoklu yetersizlik, iki veya daha fazla yetersizlik türünden etkilenmiş ve sadece bir yetersizlik türü için geliştirilmiş eğitim-öğretim programlarından yararlanamayan kişileri ifade etmektedir (Şafak, 2013). MEB tarafından 2006 yılında yayınlanan Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği çoklu yetersizliği, gelişim dönemleri esnasında çocuğun eğitim düzeyini ve çevreye uyumunu zorlaştıran birden fazla yetersizlik türüne sahip olma durumu olarak tanımlamaktadır (MEB, 2006). Çoklu yetersizliği olan bireyler, çok çeşitli bilişsel, fiziksel, iletişimsel, duyuşsal, sosyal, duygusal ve davranışsal özelliklere sahip heterojen bir popülasyonu oluşturmaktadır (Koppenhaver, 2007).

2.3.2. Sosyal çevre modeli

Bronfenbrenner (1977) tarafından insani gelişme üzerine yaptığı çalışmada önerilen ekolojik model ebeveynin sosyal çevresiyle farklı düzeylerde etkileşim kurarak kendi anlayışlarını nasıl geliştirdiğine dair bir modeldir. Bu model, çocuğu en yakın çevresinden en geniş çevresine kadar değişen beş kuşatıcı sistemden oluşmaktadır. Merkezine çocuğu veya bireyi olan sistem kişiyi çekirdekte tutar (Şekil 1). Bu sistemler ve çocukluk gelişimi ile etkileşimleri, pandemi zamanlarından bağımsız olarak da çok önemlidir. Bununla birlikte, Covid-19 pandemisi bu sistemler arasındaki etkileşimleri her düzeyde daha da karmaşık hale getirmektedir (Chachar, Younus ve Ali, 2021). Bu nedenle, pandemi sürecinde devletlerin uygulamakta oldukları politikalar ebeveynlerin kaygı düzeyine; ebeveynlerin kaygı düzeyleri de özel gereksinimli çocuklar üzerinde etkili olmaktadır. Bu karmaşık bağlamı anlamak için Bronfenbrenner'ın sosyal çevre modelini incelemek faydalı olacaktır.

Mikrosistem: Bireyin yakın fiziksel ve sosyal çevresiyle olan ilişkisi belirli bir yüz yüze ortamda belirli fiziksel ve maddi özelliklerle gelişen ve farklı kişilik, mizaç özelliklerine sahip diğer kişileri içeren tek bir kişi tarafından deneyimlenen etkinlikler, inanç sistemleri, roller ve kişilerarası ilişkiler modelidir (Bronfenbrenner, 1979). Bir mikrosistemde çift yönlü etkileşimler en yüksek seviyedir ve çocuk üzerinde en güçlü

etkiye sahiptir. Bu sistemde etkileşim ne denli güçlü olursa olsun, dış seviyelerdeki etkileşimler iç yapılar üzerinde bir etkiye sahip olabilir (Härkönen, 2001). Hangi yaşta olursa olsun herhangi bir kişinin gelişim sorunlarını incelerken ev veya aile doğal bir şekilde ön plana çıkar. Herhangi bir araştırmacı için bir mikrosistemin kişilerine ve ilişkilerine yakından bakmak ve bunları araştırmacının kendi modellerinde tanımlamaya değerlidir.

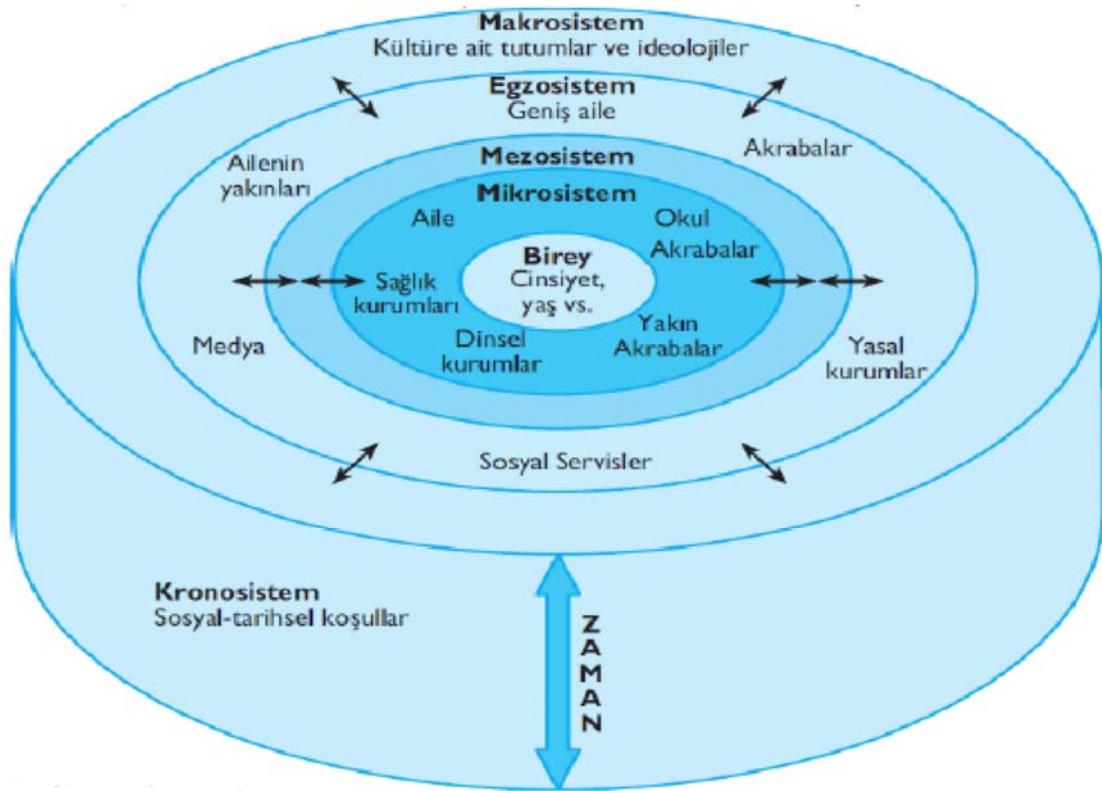
Mezosistem: Bir bireyin belirli bir zamanda dahil olduğu ortamlar arasındaki karşılıklı ilişkilerin olduğu alandır (Bronfenbrenner, 1979). Diğer bir deyişle mezosistem, gelişmekte olan kişiyi içeren iki veya daha fazla ortam (örneğin, ev ve okul, okul ve işyeri arasındaki ilişkiler vb.) arasında yer alan bağlantıları ve süreçleri içerir. Paquette ve Ryan (2001) mezosistemi, bu katmanın çocuk mikrosistemleri arasındaki bağlantılarını, yani çocuğun öğretmeni ile ebeveynleri veya çocuğun okulu ile mahallesi arasındaki bağlantıları ürettiğini şeklinde açıklamaktadır.

Egzosistem: Direkt kişinin dahil olmadığı, ancak o kişiyi içeren yakın ortamlardaki süreçleri etkileyen olayların meydana geldiği iki veya daha fazla ortam arasındaki bağlantıyı ve süreçleri kapsar. Örneğin çocuk, ev ve ebeveynin iş yeri arasındaki ilişki, bir ebeveyn için okul ve mahalle grubu arasındaki ilişkileri içermektedir (Bronfenbrenner, 1989).

Makrosistem: Bir toplumun inançlarını ve değerlerini belirleyen ekonomik, sosyal, yasal, eğitimsel ve politik sistemler de dahil olmak üzere diğer sistemleri bilgilendiren hâkim ideolojiyi ve kurumsal kültürü kapsar. Makrosistem, belirli bir kültürün, alt kültürün veya diğer daha geniş sosyal bağlamın, özellikle teşvik edici inanç sistemlerine, kaynaklara, tehlikelere, yaşam tarzlarına, fırsat yapılarına atıfta bulunarak, mikro, orta ve dış sistemlerin kapsayıcı modelinden oluşur. (Bronfenbrenner, 1989). Makrosistem, belirli bir kültür, alt kültür veya diğer daha geniş sosyal bağlam için toplumsal bir plan olarak düşünülebilir.

Kronosistem: Bronfenbrenner 1994 yılında teorisini genişleterek kronosistemi ekledi. Bu katkısından sonra modelin adı 'Bioekolojik Model' olarak anılmaya başlandı. Bu katman gelişimin aktif, değişen biyo-psikolojik bir insan organizması ile yakın ve dış ortamlardaki kişiler, nesneler ve semboller arasındaki giderek karmaşılaşan karşılıklı etkileşimler sürecini vurgulamaktadır (Bronfenbrenner, 1995). Kronosistem, belirli bir zaman zarfında dış sistemlerdeki uzun ya da kısa süreli değişimi tanımlamaktadır. Bir çocuğun zaman içerisinde büyümesi ile fizyolojisinin değişmesi ve tepkilerinin

farklılaşması kronosistemi anlamamız için iyi bir örnektir (Paquette ve Ryan, 2001). Shelton (2018), kronosistemi zamanın akışı ile oluşan tüm değişiklikleri bu katmana dahil etmiştir. Zamanın ilerlemesi ile değişen tüm faktörler dolayısıyla her bir katmanı etkileyecektir. Bu noktada önemli olan kişinin değişime hızlı uyum sağlayabilme yeteneğine sahip olmasıdır. 2020 yılından itibaren Covid-19 pandemisi ile hızla değişen günlük rutinelere uyum sağlanmaya çalışılmaktadır.

Şekil 2.1. Bronfenbrenner'in Sosyal Çevre Modeli

(kaynak: https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/118843/mod_resource/content/1/aile%20e%C4%9Fitimi%20II.pdf.)

Sosyal Çevre Modeli özellikle erken çocuklukta özel eğitimde çocuğun yakın çevresinin, ailesinin çocuğun tüm alanlardaki gelişimi için önemini açıkça belirtmektedir. Covid-19 pandemisiyle birlikte kısmi ve tam kapanma uygulamalarına geçilmiş, özel gereksinimli çocuklar eğitim kurumlarına devam edememiş, sınırlı sayıda kişilerle etkileşime geçebilmişlerdir. Evden çalışma uygulamasına geçildiğinde ebeveynlerin de etkileşim kurduğu çevreleri hane içi olarak kısıtlanmıştır (Toseeb vd., 2020). Tüm dünyaya yayılan salgın hastalık haberlerinin çeşitli medya araçları tarafından takip edilmesi insanların duygu durumlarını olumsuz etkilemiştir. Doğrudan ve dolaylı olarak özel gereksinimli

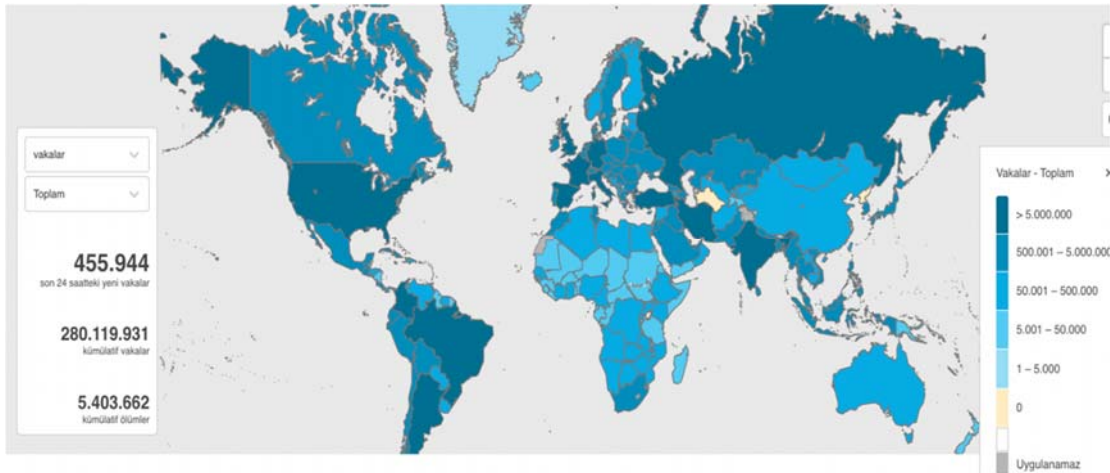
çocukları etkileyecek faktörler dikkate alındığında ailenin çocuklarının sağlığı ve gelişimi konusunda endişelerinin artmış olabileceği ve bu durumu günün her anı birlikte oldukları çocuklarına yansıtmamaları kaçınılmazdır (Fegert, vd., 2020).

2.4. Covid-19 Pandemisi

12 Aralık 2019'da Çin'in bir şehri olan Wuhan'da bir koronavirüs türü insan hayatını tehdit etmeye başladı. Virüsün kıtalar arası yayılımı nedeniyle, 11 Mart'ta Dünya Sağlık Örgütü (WHO) yetkililerince "pandemi" ilan edildi. Covid-19'un ilk varyantlarının neden olduğu salgın ilk pandemi çağrısı olup, tüm yerel yetkililer sağlık ve acil durumlarını en üst seviyeye çıkarmaları konusunda DSÖ tarafından uyarılmıştır (WHO, 2020).

Dünya Sağlık Örgütü'nün 24 Şubat 2022 tarihi verilerine göre dünyada 428.511.601 kişi enfekte olmuş 5.911.081 Covid-19 virüsü sebebiyle hayatını kaybetmiş ayrıca 9.118.223.397 kişi Covid-19 aşısı olmuştur. 24 Şubat 2022 Sağlık Bakanlığı verilerine göre ülkemizde ise 12.748.341 insan enfekte olmuş ve 89.994 insan hayatını kaybetmiştir. Ayrıca nüfusun %92,89 tek doz, %85,02 iki doz aşı olmuştur.

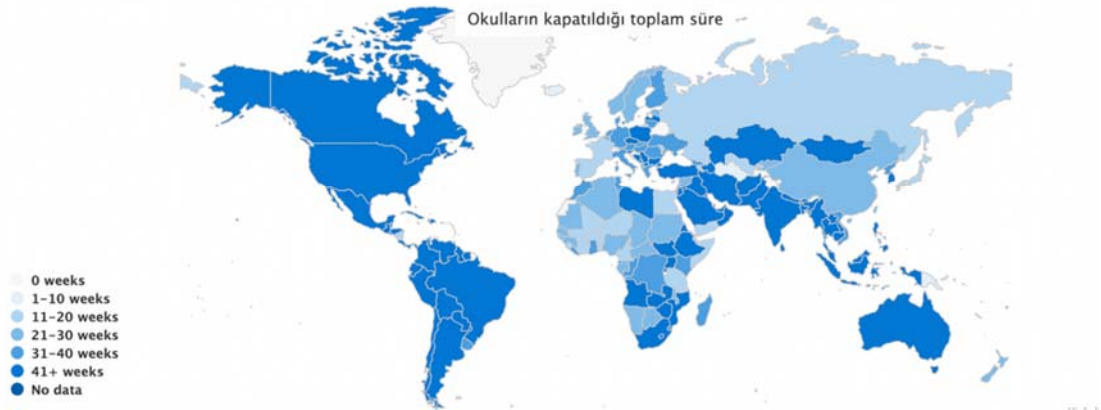
Covid-19 virüsünün tüm dünyada hızlı bir şekilde yayılmaya başladığında, virüse yakalanan enfekte insanlarda hastalık normal bir grip gibi seyretmesine rağmen özellikle bağışıklık sistemi zayıf olan, 60 yaş üstü veya kronik bir hastalığı olan kişilerin risk grubunda olduklarından dolayı virüsün onları ölümcül şekilde etkileyebileceği belirtilmiştir (Gupta, vd., 2020). Pek çok özel gereksinimli çocuğun doğuştan gelen kronik rahatsızlıklarının olması ve sosyal mesafe maske gibi önlemleri uygulayamamaları onların virüse yakalanma risklerini daha da artırmaktadır.

Şekil 2.2. Dünya Sağlık Örgütü'nün Covid-19 Tablosu (Kaynak: WHO, 28 Aralık)

Tüm dünyayı saran salgın hastalığın yayılmasını yavaşlatmak için çeşitli önlemler alınmıştır. İnsanların doğal yaşantısını değiştiren müdahale yöntemlerinden belki de en önemlisi “sosyal izolasyon” olmuştur. Bireylerin toplumsal hayattan kısmi ya da tam zamanlı uzaklaştırılıp kendilerini ev ortamında tutarak virüsün yayılma hızı yavaşlatılması amaçlanmıştır (Haleem, Javaid ve Vaishya, 2020; Grek ve Landri, 2021). Sosyal izolasyon ile yetişkinler tam zamanlı evden çalışmaya ya da vardiya sistemi ile kısmi zamanlı iş yerinden çalışmaya geçerek zamanlarının büyük bir çoğunluğunu evde geçirmeye başladılar. Sosyal izolasyon ekonomi, eğitim, sağlık gibi en önemli sektörleri etkileyerek karantina uygulamalarının başlamasıyla birlikte 191 ülkede eğitime ara verilmiş sadece dört ülkede kısmi kapanmaya geçildiği görülmüştür (UNESCO, 2020a).

Okullarda eğitime ara verilmesinin ardından UNESCO (2020b) yayımladığı “Covid-19’a Karşı Eğitim Sistemlerinin Tepkisi” adlı raporunda ülkeleri çocukların psikolojisine, beslenmesine ve dolayısıyla fizyolojisine yönelik endişeleri, uzaktan eğitim sürecinde başarı kriterlerinin açıkça belirlenmesi, ebeveynlerin çocuklarına zaman ayırması, öğrencilerin eğitim teknolojilerine erişebilir olması, öğretmenlerin teknolojiyi kullanma becerilerinin ve mesleki gelişimlerinin artırılması konularında devletlerin tedbir alması gerektiğini belirtmiştir.

Şekil 2.3. Covid-19 virüsü nedeniyle dünyada okulların kapalı kalma süresi

2.4.1. Covid-19 pandemisi sürecinde Türkiye’de eğitim politikası

Türkiye’de ilk vaka 11 Mart 2021’de tespit edilmiştir, 12 Mart’tan itibaren ilk kısıtlamalar devreye sokulmuş ve 16 Mart 2021’de ise ulusal çapta eğitime ara verilmiştir (Özer, 2020). MEB (2020b), Covid-19 virüsünün bulaş riskini azaltmak için okullarda ve kurumlarda yapılacak olan tüm eğitsel ve sosyal etkinliklerin tedbir amaçlı iptal edilmesi

yönünde karar alınmıştır. Aile Bakanlığı erken çocukluk eğitimini kapsayan kreş ve gündüz bakımevlerinin de eğitime ara vereceğini bildirmiştir (Eren, 2020). Milli Eğitim Bakanlığı 23 Mart tarihi itibarıyla uzaktan eğitime geçileceğini Eğitim Bilişim Ağı yoluyla öğrencilerin uzaktan eğitime katılacağını ve EBA TV, EBA portalı ve mobil uygulaması ile uzaktan eğitimin destekleneceğini açıklamıştır (MEB, 2020m, 14 Mart). Covid-19 salgının yayılımının yavaşlatılması için öncelikle okullar tatil edilmiş daha sonra da uzaktan eğitime geçilerek sosyal izolasyon kurallarına uygun olarak eğitim öğretim hayatına devam edilmesi amaçlanmıştır (Eren, 2020). Bu süreçte Rehberlik Araştırma Merkezlerinin de kapalı olması özellikle 0-3 yaş aralığında risk grubunda olan çocukların tanınmasını ve eğitim almasını geciktirmiştir.

Tohum Otizm Vakfı, Down Sendromu Derneği, Zihinsel Yetersiz Çocukları Yetiştirme ve Koruma Vakfı gibi pek çok kurum ve kuruluş salgın sürecinde EBA ağından farklı ağlar ile sosyal medyayı kullanarak çevrimiçi eğitim ve seminerler vererek özel gereksinimli çocukların aileleriyle birlikte kısıtlama/karantina zamanlarını daha verimli geçirmelerini amaçlamışlardır (Sani-Bozkurt, vd., 2021).

Covid-19 Pandemisi sürecinde MEB'in, Sivil Toplum Kuruluşlarının ve önde gelen eğitim kurumlarının yayınladığı program ve mobil uygulamalar:

- EBA TV ve uygulaması
- Özelim Özel Eğitimdeyim
- İçimdeki Hazine
- Ses Temelli Okuyorum Yazıyorum Okuma-Yazma Kitap Seti
- Uyarlanmış Etkinlikler (UYET) Kitapları
- Hazır Mısın?
- İşitme Engelliler İçin Spor

Okul öncesi eğitime devam eden özel gereksinimli çocuklar da bu kapsamda çevrimiçi kanallar aracılığıyla eğitim almaya başladılar. Dikkat sürelerinin kısalığı, özellikle beceri öğretiminde fiziksel ipucuna ihtiyaç duymaları, teknolojiyi sınırlı kullanabilme ya da kullanamama gibi temel edinimlerdeki sıkıntı ders esnasında yanlarında aile üyelerinden birinin bulunmasını gerektirmektedir (Yazçayır ve Gürgür, 2021). Bununla birlikte uzaktan eğitime çok hızlı bir şekilde geçilmesi, özel gereksinimli

öğrencilerin özellikle televizyonda yayınlanan ve çoğunlukla ortalama öğrenci düzeyine yönelik hazırlanan dersler işlevsel bulunmamaktadır (Akbulut, Sahin ve Esen, 2020).

6 Haziran 2020 tarihinde MEB'in yayınladığı yazı ile özel gereksinimli bireylerin raporlarının süresinin 6 ay uzatıldığı, ilk tanılama raporunun alınabilmesi içinde RAMDEVU sisteminin hizmete açıldığı 29.06.2020 ile randevu alınabileceği duyurulmuştur (MEB, 2020). Özel gereksinimli bireyler ve aileleri Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinden randevu sistemi ile hijyen, mesafe kurallarına uyarak eğitsel değerlendirme raporlarını alabilmektedirler.

2020-2021 eğitim öğretim yılı 31 Ağustos 18 Eylül tarihleri arasında bir önceki yılın eksik konu ve kazanımlarının telafi eğitimi verilmek suretiyle başlamıştır (MEB, 2020). MEB Hibrit eğitim modeline geçerek okullar kademeli bir şekilde açılrsa da anaokulları ve özel eğitim okulları tam zamanlı olarak açılmıştır (MEB, 2021). Ders süresi 40 dakikadan 30 dakikaya düşürülmüş, teneffüsler beşer dakika kısaltılmış, yemekhaneler kapatılmış ve düzenli dezenfektasyon işlemleri yapılarak virüse karşı tedbirler alınarak eğitim öğretim yılına başlanmıştır. Özel Eğitim Rehabilitasyon ve Fizik Tedavi Merkezleri, özel anaokulları ve özel eğitim kurumları da bu süreçte tam zamanlı eğitim vermektedir. Vaka ve vefat sayılarının artması ile 20 Kasım tarihinden yarıyıl tatilini de kapsayarak 1 Mart 2021 tarihine kadar tekrar uzaktan eğitime geçilmesi kararı alınarak virüsün yayılımını yavaşlatılmaya çalışılmıştır. Havaların ısınması ve vaka sayılarının düşmesi ile okullarda tekrar yüz yüze eğitime geçilmiş 16 Nisan 7 Mayıs tarihlerinde uzaktan eğitim planı uygulanmıştır. Ara tatillerin uzatılması ile 18 Haziran olarak belirlenen eğitim öğretim yılı tarihini iki hafta ileri çekilmesine neden olmuş ve 2 Temmuz 2020-2021 eğitim öğretim yılı sona ermiştir. Özel eğitim okulları sınıf mevcudunun az olması nedeniyle sosyal mesafe kurallarına uyulduğu düşünülerek yüz yüze eğitime ilk geçen kurumlar arasındadır. Anaokulları ve gündüz bakımevleri çalışan anneler düşünülerek açık bırakılmıştır. Rehabilitasyon ve özel eğitim merkezlerinde birebir eğitim verildiği için ilk kısıtlamalar dışında kapalı kalmamıştır.

Özel gereksinimli çocukların eğitim uygulaması sürecinde karşılaştıkları zorluklar öğretmenler ile iletişimde sorunlar, etkisiz öğretim planları, uzaktan eğitime uyum sağlanamaması eğitimin kalitesini düşürmektedir (Yazçayır ve Gürgür, 2021). Salgın sürecinde özel gereksinimli çocukların aileleri çocuklarını eğitim kurumuna gönderip göndermeme konusunda kararsızlığa düşmektedirler. Özel gereksinimli bireylerin sosyal mesafe, maske kullanımı, ellerin düzenli olarak yıkanması gibi bulaş önlem kurallarını

yerine getirmekte zorlanması aileleri eğitim ve sağlık arasında ikileme düşürmektedir. 2020-2021 yüz yüze eğitim öğretimin veli isteğine bağlı olması okullarda yüz yüze eğitime devam eden öğrenci sayısını etkilemiştir. Covid-19 toplum ve özellikle öğretmenler arasında aşılama oranının artması, eğitim kurumlarının düzenli olarak dezenfekte edilmesiyle birlikte 2021-2022 eğitim öğretim yılı 6 Eylül’de tüm kademeler ve eğitim kurumları tam zamanlı yüz yüze olarak başlamış ve kesintisiz olarak devam etmektedir.

2.4.2. Covid-19 pandemisi sürecinde psiko-sosyal destek

Covid-19 Pandemisi fizyolojik rahatsızlığa neden olmakla birlikte ruh sağlığı sorunlarına da neden olabilmektedir. Pandemiler yalnızca insanların beden sağlığına zarar vermekle kalmayıp, aynı anda toplumun psikolojik sağlığına da olumsuz etkileri olmaktadır (Bozkurt, Zeybek ve Aşkın, 2020). Özel gereksinimli çocukların ailelerinin çocuklarına kendileri öldükten sonra ne olacağı korkusu salgın hastalık döneminde artması muhtemeldir. Hem kendilerini hem de çocuklarını hastalıktan korumak için ciddi tedbirler alan aileler; yüzeylerle temas, başka bir insana çok yakın mesafede durma korkusu, başkalarına duyulan güvensizlik, kaçınma ve günlük faaliyetlerden geri çekilme gibi davranışlar sosyal çevrelerini sınırlandırmakta ve yaşam için fırsatları kısıtlamaktadır (Polizzi, Lynn ve Perry, 2020).

Covid-19 Pandemisi sırasında farklı coğrafyalarda yapılan araştırmalara göre belirsizliğin, öngörülmezliğin rolü vurgulanmış, hastalığın ciddiyeti, yanlış bilgilendirilme, sosyal izolasyon zihinsel rahatsızlık ve strese neden olmaktadır. Araştırmacılar salgının psikolojik etkilerini azaltmak için özellikle dezavantajlı gruplar için psiko-sosyal desteklerin artırılması gerektiğini savunmaktadır (Rajkumar, 2020).

Geçmiş araştırmalara bakıldığında doğal afetler ve salgınların ardından artan intihar, kendini suçlama, kaygı, akut stres, bağımlılık davranışları ve travma sonrası stres semptomlarını içeren olumsuz psikolojik reaksiyonlar ve majör depresyon artmıştır (Norris, 2005). Bu araştırmalar bizlere ışık tutarak Covid-19 pandemisinde ve sonrasında yaşanacak psikolojik süreçler hakkında bilgi vermektedir (Polizzi, Lynn, ve Perry 2020).

Covid-19 sürecinde özel gereksinimli çocukların anneleri kurumların verdikleri aile eğitimlerini ve aile desteğini yeterli bulmamaktadırlar. Ayrıca özel gereksinimli çocukların teknoloji araçlarına olan bağılılıklarının ve problem davranış sergileme sıklıklarının arttığı ifade edilmektedir (Karahana, vd., 2021).

Pandemi sırasında MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Bilgilendirme Hattını açarak ailelere destek olmayı amaçlamaktadır. Yine MEB bünyesinde 18 ve 22 Mayıs 2020 tarihleri arasında  zel Eğitim Bulu maları Bilgilendirme Toplantıları düzenleyerek   retmen ve velilileri süreci nasıl yönetebilecekleri konusunda bilgilendirmek istemiştir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı özellikle dezavantajlı gruplar için telefonla destek hattını açarak salgın sürecinde mağduriyeti en aza indirmeye çalışmaktadır.

Bu süreçte yalnızca devletin kurum ve kuruluşları değil Sivil Toplum Kuruluşları,  zel kurumlar da özel gereksinimli çocuklar ve ailelerine destek olmak için çeşitli  evrimi i platformlarda seminer, röportajlar, aile eğitimleri, psikososyal destekler sunmaktadırlar. Kısıtlama dönemlerinde zamanlarını evde geçirmek zorunda kalan ebeveynler sosyalle mek amacıyla daha sık  evrimi i platformları kullandılar. Özel gereksinimli çocukların anneleri bu platformlarda gruplar oluşturdular. Bu gruplar aracılığıyla kaygılarını payla maktılar ve çocukları ile ilgili endişelerini payla tılar (Sani-Bozkurt, vd., 2021).

OSB’li çocukların rutinlerinin bozulmasıyla beraber problem davranışlarında artış ya anmı tır. OSB’li çocukların anneleri ve Sivil Toplum Kuruluşları sokağa çıkma yasakları sırasında sosyal medyada gündem oluşturarak      leri Bakanlığından izin almışlardır. Böylelikle aileler OSB’li çocuklarını günün belli saatlerinde dışarı  ıkarabilmi lerdir.

2.5.  lgili Araştırmalar

2.5.1. Türkiye’de özel gereksinimli çocukların ailelerinin kaygı düzeyini ölçmeye yönelik yapılan araştırmalar

Ülkemizde  zel gereksinimli ailelerin kaygı düzeylerini araştırmaya yönelik yapılan araştırmalara bakıldığında daha çok ailelerin psikolojik değişkenlerinin birlikte ele alındığı görülmektedir. Stres, depresyon ve kaygı ölçekleri birlikte kullanılarak demografik de i kenlerle ilişkisine bakılmaktadır. 2000 yılından sonra ailelerin psikolojik durumlarına dair yapılan araştırmalarda artış gözlenmektedir.  lgili çalışmalar kısmına 2000 yılından sonra yapılan çalışmalar dahil edilmiştir.

Artan (2001), araştırmasını eğitilebilir ve   retilebilir zihinsel yetersizliği olan çocukların 510 (255 anne ve 255 baba) ebeveyni ile ger ekle tirmi tir. Demografik bilgi formu ve Durumluk Sürekli Kaygı  l e i kullanmıştır. Veri analizinde ya ın sürekli kaygıya anlamlı etki etmediği saptanmıştır. Bununla birlikte cinsiyetin ve çocuğun

toplum içerisinde uygun davranışlar sergileyebilme durumunda kaygı düzeyi ile anlamlı farklılıklar bulunmuştur.

İçöz (2001), yüksek lisans tezinde 54 down sendromlu ve ZY olan çocukların anne babaları ve 9-13 yaşları arasında normal gelişim gösteren kardeşlerin kaygı ve endişe düzeylerini ölçmek amacıyla Aile Kaygı ve Endişe Düzeyini Ölçme aracını kullanmıştır. Araştırmaya göre ailenin kaygı düzeyi demografik değişkenlerden ve özel gereksinimli çocuğun tanı alma ile eğitime başlama yaşlarından etkilendiği ortaya konmuştur.

Uğuz ve arkadaşları (2004), 13-22 yaş aralığında serebral palsili, ZY ya da OSB'li çocuğu olan 80 anne ile normal gelişim gösteren çocuğu olan 89 annenin depresyon, stres ve kaygı seviyelerini belirlemişlerdir. İki grubun kaygı düzeylerini ölçmek için Beck Anksiyete ölçeğini kullanılan araştırmada özel gereksinimli çocuğu olan annelerin kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğu belirtilmiştir.

Natan (2007), yüksek lisans tez çalışmasında zihinsel yetersizliği olan çocukların anneleri ile normal gelişim gösteren annelerin kaygı ve depresyon seviyelerini incelemek amacıyla ZY tanıli çocuğa sahip 60 anneye ve normal gelişim gösteren çocuğa sahip 54 anneye Beck Depresyon Envanteri ile Beck Anksiyete Ölçeğini uygulamıştır. Yapılan araştırma sonucunda kaygı düzeyinin demografik değişkenlerden etkilenmediği ancak ZY tanıli çocukların annelerin anlamlı düzeyde daha kaygılı olduğu saptanmıştır.

Bumin, Günel ve Tükel (2008), Ankara ilinde ikamet eden 107 özel gereksinimli çocuğun annesine Durumluluk Süreklilik Kaygı Ölçeğini ve Beck Depresyon Ölçeğini uygulayarak annelerin kaygı ve depresyon düzeylerini belirlemişler. Ayrıca Nottingham Sağlık Profilini uygulayarak yaşam kaliteleri arasında ilişkiyi açıklamışlardır. Annelerin kaygı ve depresyon düzeylerinin yüksek olduğunu belirlenmiştir. Kaygı ve depresyonun annelerin hayat kalitesini düşürdüğünü tespit edilmiştir.

Doğru ve Aslan (2008), özel gereksinimli çocuğu olan 51 ailelinin sürekli yaşadıkları kaygı seviyeleri ile çocuklarıyla beraber sosyal alanlarda geçirdikleri zamandaki durumluk kaygı seviyelerinin karşılaştırılması amacıyla gerçekleştirmişlerdir. Veriler incelendiğinde ailelerin sürekli kaygı düzeylerinin yüksek olduğu ve ailelerin eğitim düzeyleri arttıkça kaygı seviyelerinin de arttığı saptanmıştır.

Güngör (2008), yüksek lisans tez araştırmasında Konya ilinde yaşayan özel gereksinimli çocukların anne ve babalarının psikolojik ilişki ihtiyaçları ile durumluk sürekli kaygı seviyeleri arasındaki ilişkiyi incelemek için 168 anne ve 152 babaya Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği ile Durumluluk Süreklilik Kaygı Ölçeğini uygulamıştır. Anne

ve babaların kaygı düzeylerinin farklılık gösterdiğini annelerin daha kaygılı olduğunu ve kaygı düzeyinin aylık gelir ve öğrenim durumuna göre farklılaştığını belirtmiştir.

Coşkun ve Akkaş (2009), araştırmalarında özel gereksinimli çocuğu olan Kahramanmaraş ilinde yaşayan 150 annenin sosyal destek algıları ile sürekli kaygı seviyesi arasındaki ilişkinin incelenmesini amaçlamışlardır. Araştırmada Durumluk ve Sürekli Kaygı Ölçeği ve Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Envanteri kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre annelerin kaygı düzeylerinin yüksek olduğu ve sosyal destek algısıyla sürekli kaygı arasında ters orantının olduğu belirlenmiştir. Eğitim ve gelir düzeyleri yüksek olan annelerin sürekli kaygı seviyelerinin daha düşük olduğu saptanmıştır.

Çengelci (2009), araştırmasında 33 down sendromlu ve 33 OSB'li çocuğu olan annenin ve normal gelişim gösteren çocuğu olan 29 annenin umutsuzluk, kaygı ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmada Durumluk Sürekli Kaygı Ölçeği, Beck Umutsuzluk Ölçeği ve Maslach Tükenmişliği Ölçeği kullanmıştır. Çocukların yetersizlik türlerinin, cinsiyetlerinin ve annelerin eğitim düzeyinin kaygı seviyelerini etkilediğini saptamıştır.

Dilmaç, Koçak ve Çalıkçı (2009), araştırma özel gereksinimli çocuğa sahip 20 anneyle ile gerçekleştirmişlerdir. Örneklem yarıya bölünerek deney ve kontrol grubu oluşturulmuştur. Deney grubundaki annelere 8-10 saatlik kaygıyla başa çıkmaya yönelik eğitim verilmiştir. Eğitim programı uygulandıktan sonra iki grubun durumluk ve sürekli kaygı düzeyleri karşılaştırılmıştır. Kaygı azaltıcı programların annelerin durumluk ve sürekli kaygısı seviyeleri düşürdüğü gözlenmiştir.

Uyaroğlu ve Bodur (2009), Karaman şehrinde 104 zihin yetersizliği tanılı çocuğa sahip olan ailelerin kaygı düzeylerinin bilgilendirme ile ilişkisini açıklamak amacıyla bir araştırma yapmışlardır. Ebeveynlerin, özellikle annelerin, sürekli ve durumluk kaygı düzeyleri yüksek çıkmıştır. Bilgilendirme sonrasında ölçek tekrar uygulanmış ve ebeveynlerin kaygı düzeylerinde düşüş görülmüştür.

Doğan (2010), işitme yetersizliği tanılı çocuğa sahip olan ve normal gelişim gösteren çocuğu olan aileler 230'ar kişilik iki grup oluşturulmuştur. Eskişehir ilinde yapılan araştırmada ebeveynlerin depresyon, stres ve sürekli kaygı düzeyleri açısından karşılaştırmıştır. Veri toplamada Beck Depresyon Ölçeği, Stres Belirti Listesi ve Sürekli Kaygı Ölçeği ile Demografik Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda iki

grup arasında sürekli kaygı düzeyinde anlamlı farklılık görülmekle birlikte her iki grupta annelerin kaygı düzeyi babalara göre daha yüksek olarak saptanmıştır.

Keskin vd. (2010), araştırmalarında zihinsel yetersizlik tanısı almış çocuğa sahip ailelerin kaygı düzeylerini, kaygı düzeyleri ile başa çıkma durumlarını ölçerek bunların ebeveyn tutumlarına nasıl etki ettiğini saptamışlardır. Bu amaçla 96 ebeveyne Durumluk Sürekli Kaygı Ölçeği, Başa Çıkma Stratejisi Ölçeği ile Aile Hayatı ve Çocuk Yetiştirme Tutumu Envanteri uygulanmıştır. Araştırma bulgularına göre ebeveynlerin sürekli ve durumluk kaygı seviyelerinin yüksek olduğu saptanmıştır.

Üskün ve Gündoğar (2010), çocukları Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezine devam eden 127 ebeveynle Isparta ilinde kesitsel bir çalışma yapmışlardır. Katılımcılara özel gereksinimli çocukların ve ebeveynlerinin sosyo-demografik özelliklerine ilişkin sorulardan oluşan anket formu doldurtulmuş ve olası 10 stresli durumu (finansal sorunlar, diğer insanlarla ilişkiler, boş zamanlarının kısıtlı olması, sosyal etkinliklere katılamama vb.) 0-10 arasında puan vermeleri istenmiştir. Ayrıca katılımcılara Beck Depresyon Envanteri ve Durumluk Sürekli Kaygı Envanteri gibi psikometrik ölçekler uygulanara ebeveynlerin kaygı ve depresyon seviyeleri arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Araştırma sonucunda anne ve babaların kaygı düzeyleri aynı bulunurken finansal durumun kaygıyı etkilediği saptanmıştır.

Aktürk (2012), yaptığı araştırmada ebeveynlerin kaygı seviyenin belirlenerek kaygıları ile baş edebilme becerilerinin değerlendirmeyi amaçlamıştır. Çalışma Malatya şehrinde özel gereksinimli çocuğu olan 405 aile ile yapılmıştır. Durumluk Sürekli Kaygı Ölçeği ile Başa Çıkma Stratejisi Ölçeği kullanmıştır. Araştırmanın sonucunda demografik değişkenlerin kaygı üzerinde etkili olduğu saptanmıştır.

Avşaroğlu (2012), ZY olan çocukların anne ve babalarının kaygı düzeylerini incelemek amacıyla 264 anne 51 baba ile çalışmıştır. Konya ilinde ikamet eden 315 ebeveyne Durumluk Sürekli Kaygı Ölçeği ve “Kişisel Bilgi Formu” uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda annelerin babalardan daha kaygılı olduğu, öğrenim durumunun durumluk kaygıyı etkilediği ve gelir düzeyinin ise her iki kaygı türünü etkilediği belirtilmiştir.

Şengül ve Baykan (2013), ZY tanılı çocuğu olan 50 anne ile normal gelişim gösteren 50 annenin depresyon ve kaygı seviyelerine bakmışlardır. Araştırmada Hamilton Anksiyete Değerlendirme Ölçeği (HAM-D) ve Hamilton Depresyon Değerlendirme

Ölçeği (HAM-D) kullanılmıştır. ZY olan çocukların anneleri anlamlı derecede daha kaygılı olduğu belirtilmiştir.

Ar (2014), yüksek lisans tez çalışması için normal gelişim gösteren çocukların ebeveynleri ile OSB'li çocuğa sahip olan ebeveynlerin evlilik uyumu ve kaygı düzeylerini karşılaştırmıştır. 153 normal gelişim gösteren çocuğun ebeveyni ile 31 OSB'li çocuğun ebeveynin katıldığı çalışmada Durumluk Sürekli Kaygı Ölçeği ve Aile Değerlendirme Ölçeği kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda OSB'li çocuğun yaşının, ebeveynin çalışma durumunun, eğitim düzeyinin ve ailenin gelir düzeyinin kaygı üzerinde etkili olmadığı bulunmuştur.

Çalık ve arkadaşları (2015), araştırmalarını spor yapan ve spor yapmayan OSB'li çocuğu olan ailelerin kaygı düzeylerini karşılaştırmak amacıyla yapmışlardır. Kocaeli ilinde 46 ebeveyn ile gerçekleştirilen bu araştırmada durumluk kaygı seviyesinde iki grup arasında anlamlı fark bulunmamış ama sürekli kaygı düzeyinde anlamlı bir farkın olduğu belirtilmiştir.

Çandır (2015), yüksek lisans tez çalışmasında 4-24 yaş aralığında OSB'li ve down sendromlu çocuğa sahip olan annelerin depresyon, stres, kaygı ve baş etme tutumları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 50 down sendromlu, 50 OSB'li ve 50 normal gelişim gösteren çocuğu olan anneye Hamilton Depresyon Ölçeği, Hamilton Anksiyete Ölçeği ve Baş Etme Tutum Ölçeği uygulamıştır. Araştırma sonucunda OSB'li çocuğu olan annelerin kaygı düzeyleri down sendromlu çocuğu olan annelerden yüksek; down sendromlu çocuğu olan annelerin kaygı seviyeleri de normal gelişim gösteren çocuğu olan annelerden yüksek bulunmuştur.

Fırat (2016), OSB'li çocuğu olan 40 anne ve babanın kaygı depresyon düzeyini ölçen bir çalışma yapmıştır. Çalışma da Durumluk Sürekli Kaygı Ölçeği ve Beck Depresyon Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda annelerin babalara göre daha kaygılı olduğu, annelerin eğitim düzeyinin kaygı seviyesini etkilediği saptanmıştır. Ayrıca eğitim düzeyi yüksek olan annelerin daha az durumluk kaygı yaşadıkları; çalışan annelerin çalışmayan annelere göre kaygı seviyelerinin düşük olduğu belirtilmiştir.

Tahincioğlu (2016), yüksek lisans tez çalışmasında OSB'li çocuğu olan annelerde kaygı düzeylerinin tükenmişlik düzeyleri ile ilişkisini incelemiştir. OSB'li çocuğu olan 54 anneye Beck Anksiyete Ölçeği ve Maslach Tükenmişlik Ölçeği uygulanmıştır. Bulgular sonucunda demografik değişkenlerin; gelir düzeyi, eğitim düzeyi, medeni durumun annelerin kaygı düzeyi ile ilişkisiz olduğu saptanmıştır.

Sucuoğlu ve Keleş (2017), kaynaştırma sınıfında çocuğu olan ailelerin kaygı düzeylerini belirlemek ve demografik özelliklerin kaygı düzeylerine etkisini incelemek amacıyla çalışma yapmışlardır. İstanbul ilinin Kartal ilçesindeki 5 anaokuluna devam eden 78 normal gelişim gösteren normal gelişim gösteren çocuğu olan ve 74 özel gereksinimli çocuğu olan aileler ile görüşülmüştür. Anne babalara yönelik Demografik Bilgi Formu, Durumluk Sürekli Kaygı Ölçeği kullanılmıştır. Bulgulara göre cinsiyet değişkenleri karşılaştırıldığında normal gelişim gösteren çocuğa sahip ailelerde kız çocuğuna sahip annelerin erkek çocuğuna sahip annelere göre sürekli kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin sürekli ve durumluk kaygı düzeyleri arasında cinsiyete göre farklılık olmadığı görülmüştür.

Tura (2017), araştırmasında 75 özel gereksinimli çocuğu olan aileler ile normal gelişim gösteren annelerin kaygı, depresyon ve psikolojik sağlık düzeylerini karşılaştırmıştır. Annelerin kaygı seviyelerini ölçmek için Beck Anksiyete Ölçeğini kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda özel gereksinimli çocuğu olan annelerin kaygı düzeylerinin anlamlı farklılık gösterdiğini belirtmiştir.

Avşaroğlu ve Çavdar (2018), görme yetersizliği tanıılı çocuğa sahip ailelerin kaygı düzeylerini yaş, cinsiyet, eğitim yaşadıkları yer, çocukların eğitim durumu, Brail alfabesinin bilinip bilinmemesi, ikinci özel gereksinim durumu ve kardeşlerin durumları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma Konya ilinde 162 ebeveynin Durumluk Sürekli Kaygı Ölçeğini ve kişisel bilgi formunu kullanarak gerçekleştirmişlerdir. Verilerin sonucunda durumluk kaygıda; kardeşlerin özel gereksinimli olup olmaması ve yaşanan yer dışındaki bağımsız değişkenlerde anlamlı farklılıklar görülmüştür. Sürekli kaygı da ise cinsiyet ve Brail alfabesi değişkenleri dışındaki bağımsız değişkenler arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur.

Masalıcı-Burçak (2018), araştırmasını İzmir'in Buca ilçesinde özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde eğitim alan özel gereksinimli çocukların aileleriyle yapmıştır. 40 ebeveyne Beck Umutsuzluk Envanteri ve Durumluk Sürekli Kaygı Ölçeği uygulanarak umutsuzluk düzeyi düşük gönüllü 10 ebeveyne hücum terapisi uygulanmıştır. Ayrıca 10 kişilik de kontrol grubu oluşturulmuştur. Terapiye katılan kişilerin sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeylerinde düşüş olduğu gözlemlenirken kontrol grubun puanlarında değişim olmadığı saptanmıştır.

Kayılı (2018), özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin depresyon, kaygı ve stres düzeylerini araştırmak amacıyla Konya ilinde 236 ebeveyne ulaşmıştır. Depresyon

Anksiyete Stres Ölçeği (DASS-21) uygulayarak ebeveynlerin var olan durumları sunmuş ve demografik değişkenlere göre iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkilerin derecesi hakkında bilgi vermiştir. Araştırma sonuçları genç ebeveynlerin depresyon, kaygı ve stres düzeylerinin yaşlı ebeveynlere göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Üniversite diplomasına sahip ebeveynlerin, ilkokul mezunlarına göre daha düşük düzeyde depresyon, kaygı ve stres gösterdiği bulunmuştur. Ailelerin gelir düzeyleri kaygı ve depresyon seviyelerine etki etmediği saptanmıştır.

Yavuz (2018), 2-6 yaş aralığında OSB'li çocuğu olan ebeveynlerin kaygı, psikolojik yardım arama ve problem çözme düzeyleri arasındaki ilişkiyi saptamak amacıyla Yüksek Lisans Tezi hazırlamıştır. Bu çalışmada Bursa ilinde yaşayan 100 ebeveyne Demografik Bilgi Formu, Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutum Ölçeği-Kısa Formu ve Kişilerarası Problem Çözme Envanteri uygulanmıştır. Envanterlerin uygulanması sonucunda 2-6 yaş aralığında OSB'li çocuğu olan ebeveynlerin kaygı ve psikolojik yardım arama seviyeleri arasındaki ilişki saptanmıştır. Bununla birlikte kaygı seviyesinin demografik değişkenlerden özellikle cinsiyet ve gelir düzeyinden etkilendiği belirtilmiştir.

Karacasu (2019), yüksek lisans tez çalışmasında OSB'li çocuğu olan ebeveynlerin tükenmişlik düzeyi ve anksiyete ile baş etme tutumları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 180 ebeveyne Beck Anksiyete Ölçeği, Maslach Tükenmişlik Ölçeği ve Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeğini uygulamıştır. Çalışma sonucunda psikiyatrik hastalık öyküsü ve tükenmişlik düzeyinin kaygı düzeyi ile ilişkili olduğu saptanmıştır.

Hasandayıoğlu (2020), OSB tanısı almış çocuğa sahip anne ve babaların kaygı seviyelerini incelemek amacıyla yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Bu tezde İzmir İlinin Buca ilçesinde ikamet eden 100 normal gelişim gösteren ve 100 OSB'li çocuğu olan ebeveynlerin kaygı düzeyleri ile aile işlevleri karşılaştırılmıştır. Araştırmanın sonucunda OSB'li çocuğa sahip ailelerin daha yüksek kaygı yaşadıkları, çocuğun yaşının, ailenin gelir düzeyinin kaygı seviyesini etkilediği bulunmuştur.

İlgili araştırmalarda özel gereksinimli ailelerin kaygı düzeylerini ölçmek amacıyla Durumluk Sürekli Kaygı Ölçeği, Becks Anksiyete Ölçeği, Depresyon Anksiyete Stres Ölçeği, Aile Kaygı ve Endişe Düzeyi Ölçeği, Hamilton Anksiyete Ölçeğinin tercih edildiği görülmektedir. Farklı ölçeklerin kullanıldığı bu araştırmaların sonuçları benzerdir; ailelerin özellikle annelerin kaygı düzeylerinin yüksek olduğu ve kaygı seviyesinin demografik değişkenlerden etkilendiği vurgulanmaktadır.

2.5.2. Özel Gereksinimli Çocukların Ailelerinin Kaygı Düzeyini Ölçmeye Yönelik Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar

Yurtdışında yapılan çalışmalara bakıldığında özellikle 2010 yılından sonra ailelerin kaygı düzeylerinin incelenmesine yönelik yapılan araştırmalarda artış gözlenmektedir. Araştırmalar farkındalık eğitimi, internet tabanlı farkındalık programı, dinlenmenin stres üzerinde etkisi, bahçe ile ilgilenmenin aile bireylerinin psikolojik durumları üzerine etkisi, dini inanç sistemi ile ebeveynlerin ruhsal dayanıklılıkları, psikososyal müdahalelerin ebeveynlerin kaygı düzeyleri üzerinde etkileri (Benn, vd., 2012; Shaffer, Lape ve Salls, 2020; Morris, 2012; Etherington, 2012; Beigi ve Bahari, 2016) gibi ebeveynlerin kaygı düzeylerini etkileyecek unsurlar, programlar üzerine araştırmalar yapılmaktadır.

Farklı coğrafyalarda benzer araştırmalar yapılmaktadır. Araştırmaların çoğunluğunda kesitsel tarama modeli kullanılmaktadır. Ailelerin kaygı düzeylerini azaltacak uygulamaların yapıldığı ilişkisel çalışmalarda ise ön test son test kontrol gruplu deneysel desen ile çalışmaların güvenilirliği artırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca yurtdışında yapılan özel gereksinimli ailelerin çocuklarının kaygı düzeylerini ölçmeye yönelik yapılan çalışmalarda farklı kaygı ölçekleri kullanılmıştır; Becks Anksiyete Ölçeği, Hastane Kaygı Ölçeği, Depresyon Anksiyete ve Stres Ölçeği (DASS-21) gibi ölçeklerin kullanıldığı görülmektedir. Yurtdışında yapılan özel gereksinimli ailelerin kaygı düzeylerinin belirlenmesine yönelik ilgili araştırmalar kısmına 2010 yılından sonra yapılan araştırmalar dahil edilmiştir.

Conner, Maddox ve White (2013), ebeveynlerin durumluk ve sürekli kaygı düzeyi ile OSB'li ergenlerde kaygı şiddetini ve kaygı tedavisine verdikleri yanıtı ölçmek amacıyla çalışma yürütmüşlerdir. Ebeveynlerin kaygısı yüksek bulunan araştırmada ebeveyn ve çocuk kaygısının ilişkisel olabileceği saptanmıştır.

Guillamon ve arkadaşları (2013), serebral palsili çocuklara bakım verenlerin yaşam kalitesi ve ruh sağlığını araştırmak ve bu sonuçlar üzerinde öz-yeterlik ve başa çıkma stratejilerinin etkisini incelemek amacıyla İspanya'da bir çalışma yürütmüşlerdir. 62 birincil bakıcının katıldığı bu çalışmada ruh sağlığını ölçmek için Durumluk Sürekli Kaygı Ölçeği ve Becks Depresyon Ölçeği; yaşam kalitesini ölçmek için Dünya Sağlık Örgütü'nün Yaşam Kalitesi Ölçeğini (WHOQOL-BREF) kullanmışlardır. Öz yeterlilik ve başa çıkma stratejileri ise Gözden Geçirilmiş Bakım Veren Öz-yeterlik Ölçeği (RSCSE) ve Başa çıkma stratejileri, Ebeveynler için Başa Çıkma Sağlığı Envanteri (CHIPS)

aracılığıyla değerlendirilmiştir. Ayrıca demografik bilgi formu kullanılarak demografik bilgiler kontrol değişkenleri olarak kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda serebral palsili çocukların ebeveynleri düşük yaşam kalitesi ve ruh sağlığına sahip olduğu saptanmıştır. Öz-yeterlik sonuçları kaygı ile pozitif korelasyon göstermekle birlikte depresyon ve yaşam kalitesi ile de ilişkili bulunmuştur. Ayrıca serebral palsili çocukların ailelerin kaygı düzeyleri normal gelişim gösteren çocuğa sahip ailelerin kaygı düzeyleri ile aynı bulunmuştur.

Machado ve arkadaşları (2014), Kanada’da yaptıkları araştırmada OSB’li çocuğu olan ebeveynlerin kaygı ve depresyon belirtileri için risk ve koruyucu faktörleri belirlemişlerdir. Çalışmalarında Hastane Kaygı ve Depresyon Ölçeğini kullanarak 102 OSB’li çocuğu olan ebeveyne ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda anne ve babaların kaygı düzeylerinde farklılık gözlenmemiştir. Annelerin yaşı arttıkça kaygı düzeylerinin azaldığı belirtilmiştir.

Reaven ve arkadaşları (2015), ebeveynlerin durumluk ve sürekli kaygılarının 14 haftalık bilişsel-davranışçı müdahaleye katılan çocukları üzerindeki sonuçlarını incelemişlerdir. Otuz bir OSB’li genç ve ebeveynleri çalışmaya katılmıştır. Ailelere Korkularınızla Yüzleşmek: Yüksek Kaygılı Çocuklarda Kaygıyı Yönetmek için Grup Terapisi uygulanmıştır. Ebeveynlerin kaygı düzeyini ölçmek için Durumluk Sürekli Kaygı Ölçeği kullanılmıştır. 31 çocuğun tümü başlangıçta klinik olarak anlamlı düzeyde kaygıya sahip iken bunlardan onu müdahale sonrası klinik olmayan düzeyde kaygı göstermiş ve tedaviye yanıt verenler olarak sınıflandırılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre terapiye yanıt veren çocukların ebeveynleri ile terapiye yanıt vermeyen çocukların ebeveynlerin arasında durumluk ve sürekli kaygı açısından anlamlı bir fark olmadığını göstermiştir. Bununla birlikte, müdahaleye yanıt verenlerin ebeveynlerin, müdahale öncesi ve sonrası arasında sürekli kaygı seviyeleri düşüş göstermiştir. Araştırma bulgularına göre ebeveynlerin kaygı seviyesi ile çocukların kaygı seviyesi, arasında bir ilişki olduğunu belirtilmiştir.

Rejani ve Ting (2015), araştırmaları için Malezya’da OSB’li çocuğu olan anne babalarda depresyon ve anksiyete düzeylerini belirlemek amacıyla 20 veliden (10 baba ve 10 anne) oluşmakta ve çocuklarının öğrenim gördüğü özel bir okuldan rastgele seçmiştir. Kesitsel bir çalışma yapılarak depresyon ve kaygıyı ölçmek için Beck Depresyon Envanteri ve yetişkinler için Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri kullanılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, OSB’li çocuğu olan annelerin babalara göre

daha yüksek düzeyde depresyon ve kaygı yaşadıklarını ve babaların hiçbirinin depresyon yaşamadığını, ancak çoğunluğunun sadece hafif düzeyde kaygıya sahip olduğunu göstermiştir. OSB'li çocuğu olan ebeveynlerin, özellikle annelerin, psikolojik problemlere daha yatkın olduğu belirtilmiştir.

Sola-Carmona ve arkadaşları (2016), İspanya'da görme yetersizliği çocuğu olan 61 ebeveyn den oluşan bir örnekleme de kişisel, sosyal ve aile bağlamı, eğitim değişkenleri ile kaygı düzeyleri, öznel psikolojik iyi oluş ve benlik saygısı arasındaki bağlantıyı incelemiştir. Durumluk Sürekli Kaygı Ölçeği, Psikolojik İyi Oluş Ölçeği ve Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği (RSES) ölçeklerini kullanmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre çocuk sayısı, geçerli meslek sahibi olma, işçilik ücreti ve görsel patolojinin kötüleşmesinin bir fonksiyonu olarak kaygıda anlamlı istatistiksel farklılıklar bulunmuştur. Çocuğunun yetersizliği hakkında daha az bilgiye sahip olan ebeveynler, iyi seviyede bilgi sahibi olan ebeveynlere göre daha yüksek düzeyde kaygı seviyesine sahip oldukları görülmüştür.

Gogoi, Ranjan ve Pereira (2017), Hindistan'da yaptıkları araştırmada ZY olan çocukların annelerinin kaygı, depresyon ve hayat kalitelerinin ölçmüşlerdir. Bunun için normal gelişim gösteren 60 çocuğun annelerine ve ZY olan 60 çocuğun annelerine Durumluk Sürekli Kaygı Ölçeği, Depresyon Ölçeği ve Dünya Sağlık Örgütü'nün Yaşam Kalitesi Ölçeğini (WHOQOL-BREF) uygulamışlardır. Araştırmanın sonuçları, ZY'ne sahip çocuğu olan annelerin, sağlıklı çocuğu olan annelere göre daha yüksek kaygı ve depresyon yaşadıklarını kesin olarak ortaya koymuştur. Kaygı ve depresyonun, ZY olan çocukların annelerinin yaşam kalitesi ile negatif korelasyona sahip olduğu saptanmıştır.

Zhou ve arkadaşları (2019), Çin'de yaptıkları araştırmada OSB tanısı almış olan çocukların annelerinin duygusal sorunlarını; depresif ve kaygı belirtilerini araştırmak ve annenin sosyoekonomik durumunun ve çocuğun temel belirtilerinin annenin duygusal sorunları üzerindeki rolünü araştırmak amacıyla çalışma yürütmüşlerdir. Çin'in Chang Sha şehrinde OSB'li çocuğu olan 180 annenin kaygı ve depresif belirtilerini değerlendirmek için 7 maddelik Yaygın Anksiyete Bozukluğu Ölçeği ve 9 maddelik Hasta Sağlığı Anketi kullanıldı. Çocukların temel belirtilerinin değerlendirilmesinde Otizm Davranış Kontrol Listesi ve Sosyal Duyarlılık Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre annelerin eğitim düzeyi kaygı seviyelerini etkilemektedir. Özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmanın çalışma olanaklarını etkilediğini bildiren ebeveynler daha yüksek kaygı düzeyi göstermiştir. Ayrıca ebeveynlerin yalnızca bir

çocuğu olduğunda, işlerinde teknik bir dereceye sahip olanlar, yüksek gelire sahip olanlar, çocuklarının görme yetersizliğinin ilerleyici olmadığında, çocuklarının yetersizliği hakkındaki bilgili olduklarında, çalışma olanaklarının iyi ve yeterli dinlenme vakitlerinin olduğu durumlarda daha az kaygı duyduklarını göstermektedir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada tarama modeli türlerinden; ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri önceden veya halen var olan durumları var olan şekilleriyle betimlemeyi sağlayan bir yaklaşım olarak ifade edilmektedir. “İlişkisel tarama modeli iki veya daha çok değişkenler içerisinde değişkenlerin varlığını ve durumunu analiz etmeyi amaçlar.” (Karasar, 2005).

Bu araştırmada sıfır altı yaş arasında özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin kaygı düzeyleri incelenmiştir. Ayrıca durumluk sürekli kaygı düzeyinin cinsiyet, yaş, ebeveynlerin eğitim durumu ve gelir düzeyleri demografik değişkenleriyle birlikte; özel gereksinimli çocuğun yaşı, çocuğun yetersizlik türü, pandemi sürecinde işe gitme durumu, kısıtlamalarda özel gereksinimli çocukların sokağa çıkma durumu ve Covid-19 ve/veya varyantlarını geçirme durumu arasındaki ilişkinin düzeyi belirlenmiştir.

3.2. Katılımcılar

Araştırmanın çalışma grubunu, Ankara ilinde ikamet eden, 0-6 yaş arasında özel gereksinim tanısı almış çocukların aileleri oluşturmaktadır. Bu araştırmada seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme yöntemi ile ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Büyüköztürk, 2017). Örnekleme dahil olma kriteri olarak; 0-6 yaş arasında Millî Eğitim Bakanlığının Özel Eğitim Yönetmeliğinin 4. maddesinde yer alan özel eğitime ihtiyacı olan birey tanımı esas alınarak özel gereksinimli çocukların aileleri olarak tanımlanmıştır. Aile kavramında da özel gereksinimli bireylerin ebeveynleri yani; anne ve babaları eğer anne ve babaları ile yaşamıyorlarsa birincil bakıcı durumundaki bireyleri kapsamaktadır. Durumluk Sürekli Kaygı Ölçeğini 107 katılımcı doldurmuş 6 ebeveynin çocuğu 6 yaşından büyük olduğu için araştırmaya dahil edilmemiştir. Toplam 101 ebeveynin cevabı değerlendirilmiştir. Katılımcıların özellikleri Tablo 3.1 ve Tablo 3.2’de yer almaktadır.

Tablo 3.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri-1

	<i>f</i>	%
Cinsiyet		
Erkek	31	30,7
Kadın	70	69,3
Medeni durum		
Evli	97	96
Bekar	4	4
Meslek		
Ev hanımı	43	42,6
Kamu personeli	22	21,8
İşçi	11	10,9
Serbest meslek	9	8,9
Özel sektör	16	15,8
Öğrenim durumu		
İlkokul	12	11,9
Ortaokul	14	13,9
Lise	25	24,8
Önlisans	29	18,8
Lisans ve Lisansüstü	31	30,7
Tanı		
Otizm spektrum bozukluğu	30	29,7
Zihin yetersizliği	25	24,8
Çoklu yetersizlik	20	19,8
Diğer	26	25,7
Çocuk sayısı		
1	30	29,7
2	39	38,6
3 ve üzeri	32	31,7
Covid-19 ve/veya Varyantlarını Geçirme		
Evet	36	35,6
Hayır	65	64,4
Pandemi Döneminde Çocuğu Dışarı Çıkarma		
Evet	28	27,2
Hayır	37	36,6
Kısmen	36	35,6

Katılımcıların %69,3'ünü kadınlar %30,7'sini erkekler oluşturmaktadır. Katılımcıların büyük bir bölümünü oluşturan annelerin %42,6'sı ev hanımıdır. Ebeveynlerin %38,6'sının iki çocuğu vardır. Öğrenim durumuna bakıldığında lisans ve lisansüstü mezunların %30,7'sini oluşturduğunu görülmektedir. Bu araştırmaya dahil edilen katılımcıların özel gereksinimli çocuklarının %29,7'si OSB'den, %24,8'i ZY'den %29,8'i çoklu yetersizlikten etkilenmiştir. Ebeveynlerin %35'i Covid-19 ve/veya varyantlarını geçirmişlerdir. Pandeminin başlangıcında %27,2 özel gereksinimli çocuğunu dışarı çıkarmıştır. Sadece 4 bekar ebeveyn araştırmaya katıldığı için medeni durum değerlendirmeye alınmamıştır.

Tablo 3.2. Katılımcıların Demografik Özellikleri-2

	$\bar{X}$	SS
<i>Katılımcı yaşı</i>	35	6
<i>Gelir</i>	6462	5296
<i>Çocuğun yaşı</i>	4,68	1,62

Çalışmaya katılan ebeveynlerin yaş aralığı 23 ile 47 arasında ve yaş ortalamaları 35 yaştır. Katılımcıların aylık geliri ortalama altı bin dört yüz Türk lirası ile asgari ücretin üzerindedir. Çalışmaya katılan ebeveynlerin özel gereksinimli çocuklarının yaş ortalaması ise 4,6'dır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada ailelerin kaygı düzeyini etkileyen değişkenlerle ilgili “Demografik Bilgi Toplama Formu” ve 0-6 özel gereksinimli bireyleri kaygı düzeyini belirlemek amacıyla Speilberger’in Durumluk Sürekli Kaygı Envanteri (STAI) kullanılmıştır.

3.3.1. Demografik Bilgi Toplama Formu

Araştırmada, araştırmaya konu olan 0-6 yaş özel gereksinimli çocuğa sahip olan ailelerin sosyo-ekonomik özelliklerini öğrenmek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan 14 maddeden oluşan ‘Demografik Bilgi Toplama Formu’ kullanılmıştır. Özel gereksinimli çocukları tanımaya yönelik çocuğun yaşı, tanısı, kısıtlama sürecinde sokağa çıkma durumu çocukların ailelerini tanımaya yönelik olarak ise ebeveynlerin yaşı, cinsiyeti, ekonomik durumu, eğitim düzeyi, çocuk sayıları sorularına yer verilmiştir. Pandeminin etkisini anlamak için de sokağa çıkma yasağına uyma, evden çalışma, Covid-19 ve/veya varyantlarını geçirme durumları sorulmuştur.

3.3.2. Durumluk Sürekli Kaygı Envanteri (STAI)

Durumluk Sürekli Kaygı Envanteri (STAI), araştırma ve klinik uygulamada durumluk ve sürekli kaygıyı değerlendirmek için güvenilir, nispeten kısa, öz değerlendirme sağlamak üzere geliştirilmiştir (Spielberger, 1983). STAI, duygusal bir durum olarak kaygının yoğunluğunu ve bir kişilik özelliği olarak kaygı eğilimindeki bireysel farklılıkları ölçmek için 20 maddelik iki ölçekten oluşur. Sürekli kaygı maddelerine yanıt verirken, katılımcılar kendilerini 4 puanlık bir ölçekte derecelendirerek

genel kaygı duygularının yoğunluğunu bildirirler: (1) Hiç, (2) Biraz, (3) Orta derecede öyle, (4) Çok fazla. Durumluk kaygı tepkileri, katılımcıların kaygıyla ilgili duygu ve bilişleri ne sıklıkta deneyimlediklerini 4 puanlık bir ölçeğe bildirerek genel olarak nasıl hissettiklerini belirtmelerini gerektirir: (1) Neredeyse hiç, (2) Bazen, (3) Sıklıkla ve (4) Hemen her zaman (Öner ve Le Compte, 1983).

Orijinal STAI için maddeler, envanterin geliştirildiği zamanda en yaygın olarak kullanılan kaygı ölçütleri ile oldukça anlamlı korelasyonlar temelinde seçilmiştir (Spielberger, 1972). Daha sonraki araştırmalarda, STAI ölçeklerinin depresyon ölçümleriyle güçlü korelasyonları, diğer kaygı ölçümlerinden uyarlanan birkaç maddenin içeriğinin kaygıdan çok depresyonla daha yakından ilişkili olduğunu kabul edildi. Revize edilmiş STAI geliştirilirken, durumluk ve sürekli kaygının kavramsal tanımları daha da netleştirildi ve depresif içerikli maddeler değiştirildi (Spielberger, 1983).

STAI ile yapılan araştırmalar, geçici bir duygusal durum olarak kaygının yoğunluğunu ve nispeten istikrarlı bir kişilik özelliği olarak kaygıdaki bireysel farklılıkları ayırt etmenin öneminin tanınmasına güçlü bir şekilde katkıda bulunmuştur. STAI, 40 yıldan uzun bir süre önce tanıtıldığından bu yana 70 dile ve lehçeye çevrilmiş ve uyarlanmıştır. 16.000'den fazla arşiv yayınında alıntılarla belirtildiği gibi araştırmalarda yaygın olarak kullanılmaktadır (Spielberger ve Reheiser, 2009).

Ölçek Türkçeye Öner ve Le Compte (1983) tarafından uyarlanmıştır. Türkçeye uyarlanan envanterin Durumluk Kaygı Ölçeğinin madde güvenirlik katsayısı 0,34-0,72, Sürekli Kaygı Ölçeğinde 0,42-0,85 aralığındadır. Test tekrar test yöntemi kullanılarak belirlenen güvenirlik puanları ise Durumluk Kaygı Ölçeğinde 0,26-0,68, Sürekli Kaygı Ölçeğinde 0,71-0,86 arasındadır (Öner ve Le Compte, 1983).

3.4. Verilerin Toplanması

15 Ekim 2021 tarihinde Anadolu Üniversitesi Etik Kurul raporunun alınması ile çalışmada risk faktörü görülmemiş ve veri toplanmaya başlanmıştır. Ankara merkez ilçelerindeki (Yenimahalle, Etimesgut, Çankaya, Altındağ, Mamak, Sincan ve Keçiören) ve Kahraman Kazan ilçesindeki rehabilitasyon merkezleri ile görüşülerek online form linkleri 0-6 yaş aralığında özel gereksinimli çocuğu olan ailelere iletmek üzere gönderilmiştir.

Veri toplama aşamasında aileler bilgilendirilmiş; ölçeğin yüksek lisans tezi için yapıldığı, ebeveynlerin kaygı durumlarının ölçülmek istendiği belirtilmiştir. Araştırmada

gizliliğin esas olduğu ad, soyad gibi kimlik bilgilerinin sorulmadığı açıklanmış ve onam formu doldurtularak gönüllülük esasına bağlı kalınmıştır.

Çalışmanın verileri üç aşamada toplanmıştır. Birinci aşamada ailelere demografik bilgi formu sunulmuş, ebeveynler ve çocuklarıyla ilgili bilgiler elde edilmiştir. İkinci aşamada 20 maddelik Sürekli Kaygı Ölçeği uygulanmıştır. Son aşamada ise yine 20 maddelik Durumluk Kaygı Ölçeği uygulanarak ailelere pandemi sürecinde çocukları ile geçirdikleri zamanları göz önünde bulundurarak bu durumda yaşadıkları duyguları dikkate almaları ve ölçeği bu kriterlere göre cevaplamaları istenilmiştir.

3.5. Verilerin Analizi

Bu çalışma sırasında verilerin analizine başlamadan önce verilerin uygunluğu kontrol edilmiştir. Kontrol sırasında veriler gözle taranmış ardından kod anahtarı oluşturularak analizler için uygun hale getirilmiştir. Ardından STAI içerisindeki ters maddeler önerildiği üzere çevrilerek toplam puanlar alınmıştır. Analizlere başlamadan önce ise verilerin normal dağılım bulgularını gösterip göstermediği test edilmiştir. Bu doğrultuda çarpıklık ve basıklık değerlerinin +1,96 ile -1,96 arasında olması ve Kolmogorov Smirnov ve Shapiro Wilks anlamlılık değerlerine ($p>.05$) bakılmıştır (Can, 2013). Değişkenler arası ikili ilişkileri incelerken ise normal dağılım bulgularına ilaveten ilişkinin yönü, doğrusallık ve uç değerlere ilişkin varsayımlar kontrol edilmiştir. Normal dağılım şartlarının sağlandığı durumlarda Pearson, sağlanamadığı durumlarda ise Spearman korelasyon katsayıları aktarılmıştır (Pallant, 2011). Karşılaştırma analizleri için ise normal dağılım ve varyansların eşleşliği şartlarına dikkat edilerek etki büyüklükleri rapor edilmiştir. Tip 1 hatadan kaçınmak için ise karşılaştırma sayısı anlamlılık düzeyi karşılaştırma sayısına bölünmüş ve Bonferroni düzeltmesi yapılmıştır (Pallant, 2011). Toplamda 101 katılımcıdan toplanan veri ile korelasyon, t testi, Kruskal Wallis ve ANOVA analizleri yapılmıştır.

4. BULGULAR VE YORUM

Tezin bu bölümünde Covid-19 Pandemisi sürecinde 0-6 yaş aralığında özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin durumluk ve sürekli kaygı düzeylerine ilişkin veriler araştırmanın amacına ve alt amaçlarına göre analiz edilmiştir.

4.1. Durumluk ve Sürekli Kaygıya İlişkin Bulgular

Durumluk ve sürekli kaygıya ilişkin değişkenler arası ilişkilerin ortaya konulabilmesi amacıyla Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Analize ilişkin bulgular Tablo 4.1.'de yer almaktadır.

Tablo 4.1. *Durumluk, Sürekli Kaygı ve Toplam Puan Arasındaki İlişki Bulguları*

	<i>N</i>	$\bar{X}$	<i>SS</i>	Durumluk	Sürekli	Toplam
Durumluk	101	41	10,26	1		
Sürekli		38	9,43	,74*	1	
Toplam		81	18,4	,94*	,93*	1

* $p < ,01$

Yapılan analizler neticesinde durumluk sürekli, durumluk toplam puan ve sürekli toplam puan değişkenleri arasında pozitif yönlü, güçlü ve anlamlı düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Sürekli ve durumluk kaygı arasındaki anlamlı düzeydeki bu ilişkinin gruplar arası anlamlı bir farka işaret edip etmediğine bakılmıştır. Bu doğrultuda bağımlı örneklerler *t* testi yapılmıştır. Test sonucunda sürekli ($\bar{X}=39,8$) ve durumluk ($\bar{X}=40,6$) kaygı arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($t(100)=1,11, p>.05$).

4.2. Cinsiyet ile Süreklilik ve Durumluk Kaygı Düzeyine İlişkin Bulgular

Cinsiyet bağlamında sürekli ve durumluk kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir farkın olup olmadığının belirlenebilmesi ve farkın hangi grup lehine olduğunun ortaya konulması amacıyla bağımsız örneklem *t* testi yapılmıştır. Bulgulara ilişkin detaylar Tablo 4.2.'te yer almaktadır.

Tablo 4.2. Cinsiyete Göre Kaygıya İlişkin Bulgular

	Grup	N	$\bar{X}$	SS	SH	SD	t	p	η^2
Durumluk	Erkek	31	38,35	10,8	1,95	99	-1,5	,137	,02
	Kadın	70	41,6	9,9	1,18				
Sürekli	Erkek	31	33,8	9,3	1,67	99	-4,7	,000	,19
	Kadın	70	42,5	8,2	,99				
Toplam	Erkek	31	72,2	18,6	3,3	99	-3,2	,002	,09
	Kadın	70	84,5	17,1	2,0				

* Bonferroni düzeltmesi yapılmıştır ($p < ,05/3=0,017$)

Analiz sonucunda gruplar arası durumluk kaygıya ilişkin anlamlı fark söz konusu değilken; süreklili ve toplam ölçek boyutunda anlamlı fark bulunmuştur. Tablo 4.2. incelendiğinde sürekli kaygı düzeyinin erkeklerde ($\bar{X}=33,8$) kadınlara ($\bar{X}=42,5$) göre daha düşük olduğu bulunmuştur. Benzer şekilde toplam puan üzerinden bakıldığında ise erkeklerin ($\bar{X}=72,2$) kadınlardan ($\bar{X}=84,5$) anlamlı düzeyde daha düşük puan aldığı görülmektedir. Sürekli kaygı açısından kadın ve erkekler arasındaki etki büyüklüğü geniş, toplam puan açısından ise orta düzeyde etki büyüklüğü söz konusudur (Büyüköztürk, 2016). Durumluk kaygı açısından ise kadınlar ($\bar{X}=41,6$) ve erkekler ($\bar{X}=38,25$) arasında anlamlı fark bulunamamıştır ($t(99)=1,5, p>,05$).

4.3. Çocuğun Yaşı, Ebeveynin Yaşı ve Gelir Düzeyi ile Süreklilik ve Durumluk Kaygı Düzeyine İlişkin Bulgular

Çocukların yaş düzeyi ile süreklilik ve durumluk kaygı düzeyleri arasında bir ilişkinin olup olmadığını ortaya koymak için Pearson korelasyon yapılmıştır. Normal dağılım şartlarının sağlanamadığı gelir değişkeni için ise Spearman korelasyonu bulguları aktarılmıştır. Analize ilişkin bulgular Tablo 4.3.'te yer almaktadır.

Tablo 4.3. *Çocuğun Yaşı, Ebeveynin Yaşı ve Gelir Düzeyi ile Durumluk, Sürekli Kaygı ve Toplam Puan Arasındaki İlişki Bulguları*

	<i>N</i>	$\bar{X}$	<i>SS</i>	Durumluk	Sürekli	Toplam	Gelir Düzeyi	Ebeveyn Yaşı	Çocuk Yaşı
Durumluk	101	40,64	10,26	1					
Sürekli		39,85	9,44	,74**	1				
Toplam		80,50	18,36	,94**	,93**	1			
Gelir Düzeyi ^a		6462,32	5296,01	,08	,03	,06	1		
Katılımcı Yaşı		35,17	6,04	-,03	-,01	-,02	,02	1	
Çocuk Yaşı		4,44	1,63	-,24*	-,17	-,22*	,02	,23*	1

* $p < ,05$, $p < ,01$, ^a Spearman Korelasyonu yapılmıştır.

Tablo 4.3. incelendiğinde çocuğun yaşı ile durumluk ve toplam kaygı puanları arasında ters yönlü ve anlamlı korelasyon gözlenmektedir. Dolayısıyla çocuğun yaşı arttıkça durumluk ve kaygıdan alınan puanlar anlamlı düzeyde azalmaktadır. Sürekli kaygı açısından ise anlamlı düzeyde bir ilişki bulunamamıştır. Diğer değişkenler olan gelir düzeyi ve katılımcı yaşı açısından ise benzer şekilde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

4.4. Pandemi Döneminde Çalışma Özelliklerine Göre Süreklilik, Durumluk ve Toplam Puan Bulguları

Pandemi döneminde ebeveynlerin çalışma durumları ile kaygı düzeyleri arasında anlamlı fark olup olmadığının ortaya konulabilmesi amacıyla bu dönemde çalışma durumları sorulmuştur. Cevaplar arasında 1. grup “Evet, iş yerinde çalıştım”, 2. grup “Evet, bir süre evden çalıştım” ve 3. grup ise “Hayır” yanıtlarına göre gruplara ayrılmıştır. Pandemi şartlarının kaygı puanları üzerinde etkili olup olmadığının belirlenebilmesi amacıyla bağımsız örneklem ANOVA testi yapılmıştır. Test öncesinde varyansların eşitliği şartı kontrol edilmiştir. Bu doğrultuda durumluk açısından şart sağlanmıştır, ($F(2,97) = 1.63, p > ,05$). Toplam puan ($F(2,97) = 3,62, p < ,05$) ve sürekli kaygı ($F(2,97) = 3,3, p < ,05$) açısından ise şart sağlanamamıştır. Durumluk kaygı için Scheffe testi sonuçları, sürekli ve toplam puana ilişkin kaygı sonuçları için ise Tamhane testi sonuçları Tablo 4.4.’te yer almaktadır.

Tablo 4.4. *Pandemi Döneminde Çalışma Özelliklerine İlişkin Bulgular*

	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	SD	Kareler Ortalaması	F	p	η^2	Anlamlı Fark
Durumluk	Gruplararası	200,9	2	100,4	,956	,388	,01	2-3
	Gruplariçi	10199,9	97	105,1				
	Toplam	10400	99					
Sürekli	Gruplararası	1058,9	2	9529,4	6,90	,002	,09	-
	Gruplariçi	7437,8	97	76,6				
	Toplam	8496,7	99					
Toplam	Gruplararası	2129,1	2	1064,5	3,37	,038	,05	2-3
	Gruplariçi	30585,6	97	315,3				
	Toplam	32714,7	99					

* Bonferroni düzeltmesi yapılmıştır ($p<,05/3=0,017$)

Tablo 4.4.'e bakıldığında durumluluk kaygı düzeyi açısından gruplar arasında anlamlı fark bulunamamıştır. Sürekli kaygı açısından ise, 2. grup “Evet, bir süre evden çalıştım” ve 3. grup “Hayır” yanıtlarına göre anlamlı fark ($p<,017$) söz konusudur. Bu farka ilişkin etki büyüklüğü ise orta etki büyüklüğüdür. Benzer şekilde toplam puan açısından bakıldığında da anlamlı fark ($p<,017$) görülmektedir. Dolayısıyla pandemi döneminde kısa süreli evden çalışanların sürekli kaygı puanları ($\bar{X}=33,25$), hiç çalışmayanların puanlarına ($\bar{X}=42,01$) göre anlamlı düzeyde düşüktür. Aynı şekilde toplam kaygı puanı açısından bakıldığında ise kısa süreli evden çalışanların kaygı puanları ($\bar{X}=71,70$), hiç çalışmayanların puanlarına ($\bar{X}=83,7$) göre anlamlı düzeyde düşüktür.

4.5. Covid-19 ve/veya Varyantlarını Geçirme Durumuna Göre Bulgular

Katılımcılar Covid-19 ve/veya geçirenler ve geçirmeyenler olarak iki gruba ayrılmıştır. Gruplar arasında kaygı düzeyleri açısından anlamlı bir farkın olup olmadığının belirlenebilmesi için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır. Verilerin normal dağılım sağladığına karar verilmesinin ardından varyansların eşleşliği şartı test edilmiştir. Bu doğrultuda durumluk ($F(99) = ,05, p>,05$), sürekli ($F(99) = 1,54, p>,05$) ve toplam puana ($F(99) = ,36, p>,05$) ilişkin kaygı açısından varyansların eşleşliği şartı sağlanmıştır. Analiz sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 4.5'te yer almaktadır.

Tablo 4.5. Covid-19 ve/veya Varyantlarını Geçirme Durumuna İlişkin Bulgular

	Grup	N	$\bar{X}$	SS	SH	SD	t	p
Durumluk	Evet	36	40,39	10,46	1,74	99	-,18	,854
	Hayır	65	40,78	10,23	1,27			
Sürekli	Evet	36	38,94	10,47	1,74	99	-,72	,475
	Hayır	65	40,35	8,86	1,10			
Toplam	Evet	36	79,33	19,43	3,24	99	-,471	,638
	Hayır	65	81,14	17,87	2,22			

* Bonferroni düzeltmesi yapılmıştır ($p < ,05/3 = 0,017$)

Tablo 4.5 incelendiğinde Covid-19 ve/veya varyantlarını geçiren ve geçirmeyen katılımcıların ortalama puanlarını görülmektedir. Bu ortalama puanlar üzerinden yapılan analizlere bakıldığında durumluk, sürekli ve toplam puana göre kaygı düzeyleri açısından anlamlı bir fark görülmemektedir. Bu doğrultuda Covid-19 ve/veya varyantlarını geçirme veya geçirmeme durumunun kaygı düzeylerine göre farklılaşmadığı bulunmuştur.

4.6. Pandemi Başlangıç Döneminde Çocuğunu Dışarı Çıkarma Durumuna İlişkin Bulgular

Pandeminin başlangıcı ile beraber uygulanan kısıtlamalarla birlikte sokağa çıkma yasakları uygulanmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda sokağa çıkma kısıtlamalarının uygulandığı bu zaman diliminde çocuğunu sokağa çıkaran veya çıkarmayan ebeveynler arasında anlamlı bir fark olup olmadığının belirlenebilmesi amacıyla bağımsız örneklem ANOVA yapılmıştır. Analiz öncesinde normal dağılım şartlarının sağlanmasının akabinde varyansların eşleşliği şartı test edilmiştir. Test neticesinde durumluk ($F(98,2) = ,812, p > ,05$) sürekli ($F(98,2) = ,320, p > ,05$) ve toplam kaygı ($F(98,2) = ,140, p > ,05$) düzeylerine ilişkin ön şart sağlanmıştır. Tablo 4.6 incelendiğinde pandemi döneminde çocuğunu dışarı çıkaran, çıkarmayan veya kısmen çıkarak gruplar arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Tablo 4.6’te bulgular yer almaktadır.

Tablo 4.6. *Pandemi Döneminde Çocuğun Dışarı Çıkma Durumuna İlişkin Bulgular*

	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	SD	Kareler Ortalaması	<i>F</i>	<i>p</i>	Anlamlı Fark
Durumluk	Gruplararası	132,60	2	66,30	,62	,54	-
	Gruplariçi	10398,57	98	106,11			
	Toplam	10531,17	100				
Sürekli	Gruplararası	1,21	2	0,60	,01	,99	-
	Gruplariçi	8905,56	98	90,87			
	Toplam	8906,77	100				
Toplam	Gruplararası	158,48	2	79,24	,23	,79	-
	Gruplariçi	33558,77	98	342,44			
	Toplam	33717,25	100				

* Bonferroni düzeltmesi yapılmıştır ($p < ,05/3 = 0,017$)

4.7. Ebeveynlerin Mesleklerine İlişkin Kaygı Bulguları

Ebeveynlerin mesleklerine göre kaygı durumu arasında anlamlı farkın belirlenmesi amacıyla Kruskal Wallis testi yapılmıştır. Normal dağılım bulgularına bakıldığında bazı meslek grupları açısından; çarpıklık ve basıklık değerlerinin +1,96 ile -1,96 arasında olmadığı ve Kolmogorov Smirnov ve Shapiro Wilks testlerinin anlamlı ($p < ,05$) olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda normal dağılım şartları sağlanmadığından Kruskal Wallis testi tercih edilmiştir. Analizler sonucunda durumluk ($\chi^2(4, n=101)=2,62, p > ,05$), sürekli ($\chi^2(4, n=101)=7,5, p > ,05$) ve toplam puan açısından ($\chi^2(4, n=101)=4, p > ,05$) anlamlı fark bulunamamıştır. Benzer şekilde öğrenim durumu açısından da durumluk ($\chi^2(4, n=101)=2,45, p > ,05$), sürekli ($\chi^2(4, n=101)=1,87, p > ,05$) ve toplam ($\chi^2(4, n=101)=2,46, p > ,05$) puan açısından anlamlı fark yoktur.

4.8. Tanı Gruplarına İlişkin Bulgular

Tanı gruplarına göre sürekli, durumluk ve toplam puanlar üzerinden kaygı arasında anlamlı bir farkın olup olmadığının belirlenebilmesi amacıyla bağımsız örneklem ANOVA testi yapılmıştır. Normal dağılım şartlarının sağlanmasının akabinde varyansların eşleşliği şartına bakılmıştır. Bu doğrultuda durumluk ($F(3,97) = ,71, p > ,05$) ve toplam puan ($F(3,97) = 2,25, p > ,05$) açısından şart sağlanamazken; sürekli ($F(3,97) = 3,06, p < ,05$) kaygı durumu açısından şart sağlanarak bu doğrultuda analizler yapılmıştır. Durumluk, sürekli ve toplam puan üzerinden kaygıya ilişkin bulgular Tablo 4.7’de yer almaktadır.

Tablo 4.7. Tanı Gruplarına İlişkin Bulgular

	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	SD	Kareler Ortalaması	F	p	η^2	Anlamlı Fark
Durumluk	Gruplararası	613,6	3	204,5	2,00	,119	,01	-
	Gruplariçi	9917,5	97	102,2				
	Toplam	10531,2	100					
Sürekli	Gruplararası	356,2	3	119,7	1,36	,260	,09	-
	Gruplariçi	8547,5	97	88,1				
	Toplam	8906,8	100					
Toplam	Gruplararası	1876,2	3	625,4	1,90	,134	,05	-
	Gruplariçi	31841,1	97	328,3				
	Toplam	33717,2	100					

* Bonferroni düzeltmesi yapılmıştır ($p < ,05/3 = 0,017$)

Tablo 4.7'ye bakıldığında durumluluk kaygı düzeyi açısından tanı grupları arasında anlamlı fark bulunamamıştır ($p > ,017$). Ayrıca tanı gruplarının betimsel bilgilerine yer verilmiştir. İlgili Betimsel bilgiler Tablo 4.8'te yer almaktadır.

Tablo 4.8. Tanı Gruplarına* Göre Betimsel Bilgiler

		N	$\bar{X}$	SS	SH	Min	Maks
Durumluk	OSB	30,00	40,60	11,13	2,03	22,00	63,00
	ZY	25,00	37,12	8,83	1,77	22,00	58,00
	ÇY	20,00	44,50	11,34	2,54	20,00	70,00
	Diğer	26,00	41,12	8,96	1,76	23,00	58,00
	Toplam	101,00	40,64	10,26	1,02	20,00	70,00
Sürekli	OSB	30,00	40,50	11,80	2,15	19,00	61,00
	ZY	25,00	37,16	7,80	1,56	21,00	52,00
	ÇY	20,00	42,70	9,29	2,08	23,00	59,00
	Diğer	26,00	39,50	7,51	1,47	25,00	54,00
	Toplam	101,00	39,85	9,44	0,94	19,00	61,00
Toplam	OSB	30,00	81,10	21,52	3,93	49,00	122,00
	ZY	25,00	74,28	15,52	3,10	45,00	110,00
	ÇY	20,00	87,20	19,91	4,45	43,00	129,00
	Diğer	26,00	80,62	14,27	2,80	55,00	107,00
	Toplam	101,00	80,50	18,36	1,83	43,00	129,00

*Tanı Grupları: OSB: Otizm Spektrum Bozukluğu, ZY: Zihin Yetersizliği, ÇY: Çoklu Yetersizlik

Yetersizlik tanı grupları açısından gruplar arasında durumluluk ($\chi^2(4, n=101)=13,1, p > ,05$), sürekli ($\chi^2(7, n=101)=8,3, p > ,05$) ve toplam ($\chi^2(7, n=101)=10,2, p > ,05$) anlamlı düzeyde fark gözlenmemiştir.

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç

Aile bireyin kimliğini oluşturmaya, ilk eğitimini almaya başladığı yerdir ve kişilerin hayatında önemli bir yere sahiptir (Daşbaşı, 2013). Özel gereksinimli çocukların sınırlı etkileşime sahip oldukları ve bu etkileşimlerden yetersizlikten etkilenme oranlarına göre bir şeyler öğrenebildikleri düşünüldüğünde aile daha da anlamlı olmaktadır.

Bu araştırmanın ana amacı, Covid-19 Pandemisinde 0-6 yaş özel gereksinimli çocuğa sahip olan ebeveynlerin kaygı düzeylerini belirlemektir. Ayrıca ilgili araştırma değişkenlerinin ebeveynlerin durumluk ve sürekli kaygı puanları arasında ilişki ve bu puanlar arasındaki fark, ebeveynlerin cinsiyeti, yaşı, meslekleri, gelir düzeyi, pandemi döneminde çalışma özellikleri, pandemi başlangıcında çocuklarını dışarı çıkarma durumu, özel gereksinimli çocuğun yaşı, özel gereksinimli çocukların tanıları ve ebeveynlerin Covid-19 ve/veya varyantlarını geçirme faktörlerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini incelemek alt amaçlar arasındadır. Demografik bilgi formu ve Durumluk Sürekli Kaygı ölçeği uygulanarak elde edilmiş olan veriler istatistiksel analize tabi tutularak sonuçlar raporlaştırılmıştır.

Analizlere göre Covid-19 Pandemisi sürecinde 0-6 yaş özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin durumluk sürekli ve toplam kaygı puanları arasında pozitif yönlü, güçlü ve anlamlı düzeyde ilişki olduğu bulunmuştur. Durumluk ve sürekli kaygı arasında ise anlamlı istatistiksel ilişki saptanmamıştır. Ebeveynlerin cinsiyetinin durumluk kaygı üzerinde bir etkisi olmadığı gözlenmiştir. Ancak sürekli kaygı ve toplam kaygı düzeyinin ebeveynin cinsiyetine göre anlamlı farklılık göstermektedir. Annelerin sürekli kaygı ve toplam kaygı seviyesinin babalara göre yüksek olduğu saptanmıştır. Özel gereksinimli çocukların yaşı ailelerin durumluk kaygı ve toplam kaygı düzeyini etkilemektedir. Daha küçük yaş aralığında çocuğu olan aileler durumluk ve toplam kaygı seviyeleri daha yüksek bulunmuştur. Ebeveynlerin yaşının ve gelir düzeyinin kaygı seviyelerine etki etmediği saptanmıştır.

Ailelerin pandemi sürecinde çalışma özellikleri durumluk kaygıyı etkilemezken sürekli kaygıyı etkilemektedir. Covid-19 Pandemisi sürecinde iş hayatına evden devam eden ebeveynlerin sürekli kaygı düzeyleri çalışmayan ebeveynlerden daha düşüktür. Bir başka deyişle çalışmayan ebeveynler sürekli ve toplam kaygı seviyeleri yüksek olduğu saptanmıştır.

Ebeveynlerin Covid-19 ve/veya varyantlarını geçirme durumunun durumluk sürekli kaygı düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlılık bir farklılık oluşturmadığı anlaşılmıştır. Pandemi başlangıcında ailelerin özel gereksinimli çocuklarını dışarı çıkarma durumuna ilişkin durumluk sürekli kaygı puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Özel gereksinimli çocuğun özel gereksinim türü ile ailelerin kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Anne babaların meslekleri ile durumluk sürekli kaygı düzeyleri arasında istatistiksel anlamlı bir fark bulunmamıştır.

5.2. Tartışma

Covid-19 Pandemisi tüm dünyayı etkisi altına almakla birlikte yeni normalleşme sürecine geçilmiştir. Virüsün lkemizde ilk görüldüğü günden bugüne kadar hayatımızda pek çok şey değişirken, kaygılarımız da değişmektedir. Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynler çocuklarının sağlıklı kalmaları ve eğitim alabilmeleri için daha fazla çaba harcamak durumunda kalmaktadırlar. Bu araştırmada Covid-19 Pandemisi sürecinde 0-6 yaş özel gereksinimli çocuğa sahip olan ailelerin kaygı düzeylerini incelemek amacıyla Durumluk Sürekli Kaygı leği ve Demografik Bilgi Formuna verdikleri cevaplar analiz edilerek ailelerin kaygı düzeyleri değerlendirilmiştir.

Araştırmanın amaçları arasında yer alan ebeveynlerin durumluk ve sürekli kaygı puanları arasında ilişki incelendiğinde durumluk kaygı ile sürekli kaygı arasında pozitif korelasyon olduğu görülmektedir. Daha önce yapılan ilgili çalışmaların bulgularına bakıldığında özel gereksinimli çocuğu olan anne babaların kaygı düzeylerinin yüksek olduğunu göstermektedir (Artan, 2001; Bumin vd., 2008; Doğru ve Aslan, 2008; Güngör, 2008; Coşkun ve Akkaş, 2009; Dilmaç vd., 2009; Uyaroğlu ve Bodur, 2009; Doğan, 2010; Keskin vd., 2010; üstün ve Gündoğar, 2010; Aktürk, 2012; Avşaroğlu, 2012; Fırat, 2016; Kayılı, 2018; Karacasu, 2019; Yavuz, 2019). Ayrıca araştırmalarda normal gelişim gösteren çocukların aileleri ile özel gereksinimli çocukların ebeveynlerin kaygı düzeyleri incelenmiş ve özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin kaygı düzeylerinin anlamlı ölçüde yüksek olduğu belirtilmiştir (Uğuz vd., 2004; Natan, 2007; engeli, 2009; şengül ve Baykan, 2013; Ar, 2014; Çandır, 2015; Gogoi vd., 2017; Tura, 2017). Bu araştırma bulgularının aksine Guıllaman ve arkadaşları (2013) ve Sucuoğlu ve Keleş (2017) normal gelişim gösteren çocukların aileleri ile özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin kaygı düzeylerini karşılaştırdıklarında iki grubun kaygı düzeylerinde anlamlı bir farklılık gözlememişlerdir. Bulgulardaki farklılığın sebebi Sucuoğlu ve Keleş (2017)

araştırmasının örneklemini kaynaştırma sınıfına devam eden özel gereksinimli ailelerin oluşturması olabilir. Çocukların yetersizlikten hafif derecede etkilenmiş olmaları ve normal gelişim gösteren çocuklarla birlikte eğitim almaları ailelerin kaygı seviyelerinin normal olmasında etkili olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca Covid-19 Pandemisinde dünyanın çeşitli ülkelerinde yapılan araştırmalarda nüfusun %20 ile %45 oranında kaygı seviyelerinin yüksek olduğu belirtilmektedir (Hyland vd., 2020; Salari vd., 2020; Lakhan vd., 2020; Özdin ve Bayrak-Özdin, 2020). Salgın hastalıkların insanların sadece fizyolojilerine değil aynı zamanda psikolojilerine etki ettiği görülmektedir (Norris, 2005; Bozkurt, Zeybek ve Aşkın, 2020).

Araştırmanın alt amaçları arasında yer alan ebeveynlerin durumluk ve sürekli kaygı puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Anlamlı fark görülmemesinin, durumluk ve sürekli kaygı birbiri ile ilişkili duygu durumları olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Başka bir deyişle sürekli kaygının kişilik özelliği olması ve sürekli kaygı durumunun durumluk kaygısını da tetiklemesi olabileceği sanılmaktadır (Spielberger, 1966; Öner ve Le Compte, 1983). Yapılan çalışmalara bakıldığında bu araştırma bulgularını destekler nitelikte sonuç elde etmişlerdir (Doğru ve Aslan 2008; Avşaroğlu ve Çavdar, 2018).

Araştırma soruları arasında yer alan cinsiyet ve kaygı durumu arasındaki bulgulara bakıldığında durumluk kaygıya ilişkin anlamlı fark söz konusu değilken; sürekli ve toplam kaygı puanları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Anlamlı farkın yer aldığı gruplara bakıldığında ise kadın katılımcıların, erkek katılımcılara nazaran kaygılarının anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmektedir. Anlamlı olan bu farkın büyüklüğünü ortaya koymak için yapılan analizlerde ise sürekli kaygının geniş ve toplam kaygı puanının ise orta etki büyüklüğüne sahip olduğu görülmektedir (Büyüköztürk, 2013). Bu araştırmada yer alan bulgularla benzer şekilde annelerin daha yüksek kaygı düzeyine sahip olduğunun rapor edildiği araştırmalar bulunmaktadır (Güngör, 2008; Uyaroğlu ve Bodur, 2009; Bumin vd., 2008; Avşaroğlu, 2012; Çalık vd., 2015). Fakat bu araştırma bulgularının aksine cinsiyete göre kaygı düzeyleri arasında anlamlı farkın bulunmadığı araştırmalar söz konusu iken (Üstün ve Gündoğar, 2010; Keskin, vd., 2010; Machoda, 2014; Reave vd., 2015; Gogoi vd., 2017; Avşaroğlu ve Çavdar, 2018; Hasandayıoğlu, 2020) babaların annelere göre anlamlı düzeyde yüksek kaygıya sahip olduğuna ilişkin bulguların rapor edildiği bir araştırma da bulunmaktadır (Aktürk, 2012). Covid-19 salgını sırasında kaygı bozukluğu kadınlarda erkeklere göre daha yüksek düzeylerde görülmüştür

(Wang vd., 2020; Koç vd., 2021). Kadınlarda kaygı seviyesinin daha yüksek olmasının sebebi kaygı belirtilerinin dışavurumlarının daha güçlü olması ve yoğun duygusal yanıt vermeleri; ayrıca kadınların erkeklere oranla aniden gelişen hoş gitmeyen olaylara daha fazla psikolojik yanıt vermeleri ile ilişkilendirilebilir (Bal vd., 2013). Bu bağlamda literatürde farklı bulgular olmakla birlikte bu araştırmada durumluk kaygıya ilişkin anlamlı bir fark gözlenemezken, sürekli kaygı düzeyi ve toplam kaygı düzeyi yüksek olan annelerin özel gereksinimli çocuklarının bakımı ve eğitimi için özel gereksinimli çocukların babalarına oranla daha fazla zaman ayırmaları ile ilişkilendirilebilir.

Araştırmada özel gereksinimli çocukların yaşı, ebeveynlerin yaşı ve gelir düzeyleri değişkenleri de incelenmiştir. Verilere göre çocuğun yaşı arttıkça ebeveynlerin durumluk kaygı seviyesi azalmaktadır. Covid-19 Pandemisi öncesi yapılan araştırmalarda pandemi dönemi ile benzerlik göstermektedir. İlgili çalışmalar da (Artan, 2001; Doğru ve Aslan, 2008; Üstün ve Gündoğar, 2010; Aktürk, 2012; Fırat, 2016; Tahincioğlu, 2016) bu araştırmanın bulgularını destekler niteliktedir. Hasandayıoğlu (2020) araştırmasında 7 yaş OSB'li çocukların annelerinin 7 yaş üstü OSB'li çocukların annelerine göre daha kaygılı olduklarını belirtmektedir. Bu araştırmada ebeveynlerin yaşı ve gelir düzeyi ile kaygı seviyesi ilişkisiz bulunmuştur. Coşkun ve Akkaş (2009), 40 yaş üstü ebeveynlerin kaygı düzeyinin 40 yaş altı ebeveynlere göre daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Diğer taraftan ebeveynlerin yaşı küçüldükçe kaygı seviyelerinin arttığını belirten çalışmalar bulunmaktadır (Machoda, 2014; Keskin, vd., 2010; Aktürk, 2012; Sucuoğlu ve Keleş, 2017; Kayılı, 2018;). Ebeveyn yaşı ile kaygı seviyesini ilişkisiz bulan araştırmalar bulgularımızı desteklemektedir (Natan, 2007; Keskin, vd., 2010; Üstün ve Gündoğar, 2010; Fırat, 2016; Gogoi vd., 2017).

Araştırmanın amaçları arasında yer alan ailenin gelir düzeyinin kaygı seviyesine etki etmediği saptanmıştır. Ancak gelir düzeyi arttıkça kaygı düzeyinin azaldığını saptayan çalışmalar bulunmaktadır (Natan, 2007; Doğru ve Aslan, 2008; Gündoğar, 2010; Aktürk, 2012; Avşaroğlu, 2012; Hasandayıoğlu, 2010). Bulgular farklılık göstermekle birlikte bu araştırmanın bulgularını destekler nitelikte; gelir düzeyi ile kaygı seviyesinin ilişkisiz olduğunu gösteren çalışmalar da bulunmaktadır (Üstün ve Gündoğar, 2010; Ar, 2014; Kayılı, 2018).

Pandemi döneminde çalışma özelliklerine göre durumluk ve sürekli kaygı puanları arasındaki ilişki incelenmiştir. Bir süre evden çalışan ebeveynlerin sürekli ve toplam kaygı puanları hiç çalışmayan ebeveynlerin kaygı puanlarına göre anlamlı derecede düşük

bulunmuştur. Bu çalışmadan elde edilen verilere göre etki büyüklüğü hesaplanmış ve bulguların orta etki büyüklüğüne sahip olduğu anlaşılmıştır (Büyüköztürk, 2013). Ren ve arkadaşlarının Çin’de özel gereksinimli çocukların ebeveynleri ile yaptığı araştırmada salgın sırasında evden çalışan ebeveynlerin diğer gruplara göre en düşük durumluk kaygı düzeyine sahip olduğunu saptamışlardır. Bunun nedeni, salgın sırasında hala çalışmak zorunda olan ebeveynlerin, salgın sırasında izole çocukların güvenlik ve öğrenme sorunları konusunda daha fazla endişe duymaları olabilir. Bununla birlikte, evden çalışanlar çocuklarına bakabilir, böylece çocuklarının durumu hakkında daha fazla bilgi sahibi olabileceği ve nispeten daha rahat bir konumda olmaları olabileceği düşünülmektedir (Ren vd., 2020). Pandemi öncesi yapılan çalışmalara bakıldığında (Artan, 2001; Fırat, 2016) çalışan annelerin çalışmayan annelere göre daha az kaygılı oldukları belirten çalışmalar vardır. Bununla birlikte diğer araştırma sonuçları (Ar, 2014; Hasandayıoğlu, 2019) ebeveynlerin çalışan ve çalışmayan ebeveynlerin benzer kaygı düzeyinde olduklarını belirtmektedir. Çalışan ebeveynlerin iş ortamında sosyalleşme olanaklarının daha fazla olması, iş hayatında da üretken olmaları kaygı seviyelerinin nispeten daha az olabileceğini düşünülebilir.

Pandeminin başlangıcında yapılan çalışmalarda Covid-19 virüsüne yakalanmış olan en az bir aile üyesi, akrabası veya arkadaşı olan kişilerde kaygı düzeyleri önemli ölçüde daha yüksek olduğu saptanmıştır (Hyland vd., 2020; Wang vd., 2020; Moghanibashi-Mansourieh, 2020; Cao vd., 2020). Ancak bizim çalışmamızda Covid-19 ve/veya varyantlarını geçirme durumu ile kaygı arasında bir ilişki saptanmamıştır. Yapılan çalışmalarla bu çalışmanın bulgularının farklı olmasının sebebi virüse karşı çeşitli, etkili aşılardan bulunmuş olması ve nüfusun %85’inin aşılanmış olması ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

Pandemi döneminde özel gereksinimli çocukları dışarı çıkarma durumunun ailelerin kaygı düzeyi ile ilişkisiz bulunmuştur. OSB’li çocukların ebeveynleri ile yapılan çalışmada ebeveynlerin kısıtlama zamanlarında çocuklarının enerjilerini serbest bırakılabileceği araçlar (örneğin bir trambolin veya bir fizik topu) temin ettiklerini dile getirmişler (Tokatly Latzer vd., 2021). Kırsal kesimde ve site içerisinde yaşayan ailelerin çocuklarını dışarı çıkarmada sıkıntı yaşamadıkları için kısıtlama uygulamalarında özel gereksinimli çocuklarını dışarı çıkarma durumunun ailelerin kaygı düzeyine etki etmediği düşünülebilir.

Bu araştırmanın bulgularına göre ebeveynlerin mesleklerinin kaygı düzeylerini etkilemediği saptanmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğunu (%42,6) ev hanımlarının oluşturması istatistiksel ilişki kurulmasını zorlaştırmaktadır. İlgili araştırmalara bakıldığında ise yurtiçinde yapılan çalışmalarda meslek değişkeninin kaygı düzeyine etkisine bakılmadığını anlaşılmaktadır. Yurtdışında yapılan çalışmalarda ise Gogoi vd., (2017) ve Sola-Carmona vd., (2016), ebeveynlerin mesleğinin bağımsız değişken olarak aldıklarını görmekteyiz. Sola-Carmona vd., (2016) İspanya’da yaptığı araştırmada ebeveynlerin çalışma hayatlarında teknik bir dereceye sahip olan ebeveynlerin daha az kaygılı olduğunu belirtmektedir.

Araştırmanın son amacı çocukların yetersizlik gruplarının ailelerin kaygı düzeylerini etkilemesi olarak alınmıştır. Bu çalışmada özel gereksinimli çocukların yetersizlik türlerinin ailelerin kaygı seviyelerini etkilemediği görülmektedir. İlgili çalışmalara bakıldığında özel gereksinim türünün kaygıyı etkilemediği belirtilen çalışmalar vardır (Üskün ve Gündoğar, 2010; Şengül ve Baykan, 2013). Ancak Aktürk (2012), yetersizlik oranlarının anne babaların kaygı düzeyini etkilediğini; %70 ve üzeri yetersizlikten etkilenen çocukların ailelerinin kaygı düzeylerinin daha fazla olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca Kayılı (2018), yaptığı çalışmada bedensel yetersizlikten etkilenen çocukların ailelerinin down sendromlu ve OSB’li çocukların ailelerine göre daha fazla kaygı yaşadıklarını, özel öğrenme güçlüğü olan çocukların ailelerinin de ZY’den etkilenen çocukların ailelerine göre daha az kaygılı olduklarını belirtmektedir. Örneklemin tek yetersizlik türüne; işitme yetersizliği (Doğan, 2010;), down sendrom (Çengelci, 2009), OSB (Ar, 2014; Machoda, 2014; Çalık, 2015; Reave vd., 2015; Yavuz, 2019), görme yetersizliği (Sola-Carmona vd., 2016; Avşar ve Çavdar, 2018) ya da ZY (Artan, 2001; Natan, 2007; Dilmaç vd., 2009; Keskin, vd., 2010; Avşaroğlu, 2012; Şengül ve Baykan, 2013) sahip çocuğu olan ailelerin kaygı düzeylerinin belirlenerek çalışma gurubunun daraltılması ve farklı kaygı ölçeklerinin kullanılması araştırma bulgularında farklılık yaratabileceği düşünülmektedir.

5.3. Öneriler

Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda ileride yapılacak araştırma ve uygulamalara yönelik bazı önerilerde bulunabilir.

İleride yapılacak araştırmalara yönelik öneriler:

- Benzer çalışmalarla ile ortak noktalar olsa da bazı değişkenler arasında farklılıklar gözlenmektedir. Bu farklılıkların araştırılması için daha büyük bir örneklem büyüklüğüne sahip araştırma planlanabilir.
- İleride yapılacak araştırmalarda boylamsal çalışmalara odaklanılabilir. Özel gereksinimli çocukların çeşitli gelişim evrelerinde değişen ihtiyaçları nedeniyle, zaman içinde destek ihtiyaçlarını belirlemek için ebeveynlerin kaygı düzeylerini daha uzun bir süre boyunca izlemek faydalı olabilir. Özel gereksinimli çocuğa sahip anne babaların, çocuklarının gereksinimlerine bağlı olarak yaşadıkları kaygı düzeyinin farklı zaman dilimlerinde takip edilmesi, çocuklarının bireysel gereksinimleriyle ilgili karşılaştıkları belirsizlikleri aşmaları açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.
- Erken çocukluk döneminde ailelerin psikolojik durumları ve ihtiyaçlarına yönelik yapılan araştırmaların sayıca az olduğu görülmektedir. İleride yapılacak çalışmaların küçük yaşlardaki özel gereksinimli çocukların aileleriyle yapılması yararlı olacaktır.
- 0-6 yaş aralığında özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin çocuklarının yetersizlik türlerine özgü araştırılmaların yapılması alan yazına katkı sağlayabilir.
- Kaygı kavramı tanımlanması karmaşık bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaygı düzeyinin daha net ortaya konabilmesi için sadece bilişsel metotlar eksik kalabilmektedir. Nitel araştırma yöntemleriyle araştırmanın desteklenerek karma yöntemlerle daha güvenilir sonuçlara ulaşılabilir.
- Araştırmacılar farklı ailelerin kaygı düzeylerini ve kaygı düzeylerini etkileyen değişkenleri saptamak için farklı ölçme araçlarıyla araştırmalarını destekleyebilirler.

İleride yapılacak uygulamalara yönelik öneriler:

- Ebeveynlerin kaygı düzeylerinin belli bir seviyenin altında tutması ve özel gereksinimli çocuklarının gelişimlerini desteklemeleri gerekmektedir. Özel gereksinimli çocukların ailelerine kaygı düzeylerini düşürmek için aileler psikolojik olarak desteklenebilir ve ailelere kaygı ile baş etme yolları hakkında eğitimler verilebilir.
- Eğitsel çevrimiçi programlar artırılarak olası yeni kısıtlama sürecinde ailelere ve özel gereksinimli çocuklara eğitimler verilebilir.

- Olası yeni kısıtlama veya salgınlara karşı özel gereksinimli çocuğu olan ailelere teknoloji kullanımını öğretmek amacıyla eğitimler verilebilir.

KAYNAKÇA

- AAIDD (2010). FAQ on the AAIDD definition on intellectual disability. Doi: <https://www.aaidd.org/intellectual-disability/definition>
- Adwas, A. A., Jbireal, J. M. and Azab, A. E. (2019). Anxiety: Insights into signs, symptoms, etiology, pathophysiology, and treatment. *East African Scholars Journal of Medical Sciences*, 2(10), 580-591.
- Aishworiya, R. and Kang, Y. Q. (2021). Including children with developmental disabilities in the equation during this COVID-19 pandemic. *Journal of Autism and d-Developmental Disorders*, 51(6), 2155-2158.
- Akgün, E. (2014). Annelerde stres ve tükenmişlik. *International Journal of Human Sciences. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 11(2), 238-250. Doi:10.14687/ijhs.v11i2.2786
- Aktürk, Ü. (2012). *Engelli çocuğu olan anne-babaların kaygı düzeyi ve başa çıkma stratejilerinin değerlendirilmesi*. Yüksek lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- American Psychiatric Association. (2013). Cautionary statement for forensic use of DSM-5. In Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.). Washington, DC: Author. <http://dx.doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>
- Amerikan Psikiyatri Birliği (2014). *DSM-5 tanı ölçütleri başvuru el kitabı* (E. Köroğlu, Çev.) İstanbul: Hekimler Yayın Birliği.
- Ar, Ö. F. (2014). *Normal gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynler ile otizmli çocuğa sahip ebeveynlerin evlilik uyumu ve anksiyete düzeylerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Ardıç, A. (2021). *Özel eğitimden aile ve grup aile eğitimi*. Ankara: Vize Akademik.
- Artan, İ. (2001). Zihinsel engelli çocukların anne ve babalarının kaygı düzeylerine etki eden etmenlerin incelenmesi. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, (2), 41-53.
- Akbulut, M., Sahin, U. and Esen, A. C. (2020). More than a Virus: How COVID 19 infected education in Turkey? *Journal of Social Science Education*, 19, 30-42.
- Asbury, K., Fox, L., Deniz, E., Code, A. and Toseeb, U. (2021). How is COVID-19 affecting the mental health of children with special educational needs and disabilities and their families? *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 51(5), 1772-1780.
- Avşaroğlu, S. (2012). Zihinsel yetersizliğe sahip çocuğu olan anne-babaların kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimler Dergisi*, 9(1), 533-550.

- Avşaroğlu, S. ve Çavdar, İ. (2018). Görme engelli çocuklara sahip anne-babaların kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (47), 105-122. Doi: <https://doi.org/10.21764/maeuefd.399486>
- Aytekin, Ç. and Bayhan P. (2016). Early intervention steps. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 2(2), 1-14.
- Bal U., Çakmak S. ve Uğuz Ş. (2013). Anksiyete bozukluklarında cinsiyete göre belirti farklılıkları. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 22 (4), 441–459. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aktd/issue/2206/29337>
- Bales, R. F. and Parsons, T. (2014). *Family: Socialization and interaction process*. Routledge. Abindon: Routledge.
- Banks, L. M., Davey, C., Shakespeare, T. and Kuper, H. (2021). Disability-inclusive responses to COVID-19: Lessons learnt from research on social protection in low- and middle-income countries. *World Development*, 137, 105178. Doi: 10.1016/j.worlddev.2020.105178
- Beresford B. (1994). Resources and strategies: How parents cope with the care of a disabled child. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, (35) 171-209.
- Beresford, B. (1994). *Positively Parents: Caring for a severely disabled child*. York: Social Policy Research Unit.
- Bozkurt, Y., Zeybek, Z. ve Aşkın, R. (2020). Covid-19 pandemisi: Psikolojik etkileri ve terapötik müdahaleler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 304-318.
- Bronfenbrenner, U. (1977). Toward an experimental ecology of human development. *American psychologist*, 32(7), 513.
- Bronfenbrenner U. (1979). Contexts of child rearing: problems and prospects. *Am Psychol*. 34:844. Doi: 10.1037/0003-066X.34.10.844
- Bronfenbrenner, U. (1989). Ecological systems theory. *Annals of Child Development*. Vol. 6, 187- 249.
- Bronfenbrenner, U. (1995). Developmental ecology through space and time: A future perspective.
- Budak, S. (2000). *Psikoloji sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Bumin, G., Günal, A. and Tükel, Ş. (2008). Anxiety, depression and quality of life in mothers of disabled children. *SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, 15(1), 6-11.
- Burçak, A. D. (2018). Hücum tedavisi sürecinin engelli çocuğa sahip bireylerin umutsuzluk ve kaygı düzeyleri üzerindeki etkisi. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, 1(1), 193-203.

- Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. (22. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çalmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Campisi, L., Imran, N., Nazeer, A., Skokauskas, N., and Azeem, M. W. (2018). Autism spectrum disorder. *British Medical Bulletin*, 127(1). Doi: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(18\)31129-2](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(18)31129-2)
- Can, A. (2013). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cattell, R. B. (1966). Anxiety and motivation: Theory and crucial experiments. *Anxiety and Behavior*, 1, 23-62.
- Cao, W., Fang, Z., Hou, G., Han, M., Xu, X., Dong, J. and Zheng, J. (2020). The psychological impact of the COVID-19 epidemic on college students in China. *Psychiatry research* 287 (2020): 112934. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.112934>
- Cavkaytar, A. (2021). Özel eğitimde aile eğitimi. Cavkaytar, A. (Ed.), *Toplum ve aile* (1-20). Anlara: Vize Akademik.
- Chachar, A. S., Younus, S. and Ali, W. (2021). Developmental understanding of death and grief among children during COVID-19 pandemic: Application of Bronfenbrenner's bioecological model. *Frontiers in Psychiatry*, 1611.
- Christensen H., Batterham P. and Caelear A. (2014). *Online interventions for anxiety disorders*. Curr Opin Psychiatry 2014; 27: 7–13.
- Conner, C.M., Maddox, B.B. and White, S.W. Parents' State and Trait Anxiety: Relationships with Anxiety Severity and Treatment Response in Adolescents with Autism Spectrum Disorders. *J Autism Dev Disord* 43, 1811–1818 (2013). <https://offcampus.anadolu.edu.tr:2206/10.1007/s10803-012-1728-0>
- Coşkun, Y. and Akkaş, G. (2009). Engelli çocuğu olan annelerin sürekli kaygı düzeyleri ile sosyal destek algıları arasındaki ilişki. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 213-227.
- Courtenay, K. ve Perera, B. (2020). COVID-19 and people with intellectual disability: Impacts of a pandemic. *Irish Journal of Psychological Medicine*, 37(3), 231-236.
- Craske M. G., Rauch S. L., Ursano R., Prenoveau J., Pine D. S. and Zinbarg R. E. (2009) What is an anxiety disorder? *Depress Anxiety*, 26: 1066–85. Doi:<https://doi.org/10.1002/da.20633>
- Craske, M. G. ve Murray, B. S. (2016). Anxiety. *The Lancet*, 388, 3038-3059, December 17. Doi: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(16\)30381-6](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(16)30381-6)

- Çalık, F., Yılmaz, A., Şentürk, U., Akdeniz, H. ve Sertbaş, K. (2015). Otistik çocuğa sahip ebeveynlerin durumluluk ve sürekli kaygı. *Spor Yönetimi ve Bilgi Teknolojileri*, 10 (2), 13-21. Doi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sybt/issue/11441/136540>.
- Çandır, G. (2015). *4-24 Yaş Arası Otizm Spektrum Bozukluğu Ve Down Sendromu Tanısı Alan Çocukların Annelerinde Depresyon, Anksiyete, Stres Ve Baş Etme Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çengelci, B. (2009). Otizm ve down sendromlu çocuğa sahip annelerin kaygı umutsuzluk ve tükenmişlik duygularının karşılaştırılması. *Ege Eğitim Dergisi*, 10(2), 1-23.
- Daire, A. Munyon, M., Carlson, R., Kimemia, M. and Mitcham, M. (2011). Examining distress of parents of children with and without special needs. *Journal of Mental Health Counseling*, 33(2), 177-188.
- Daşbaş, S. (2013). Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde ailelere yönelik sosyal hizmet uygulaması: bir değerlendirme araştırması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(1), 101-114.
- Deakin, J. (1998). The role of serotonin in depression and anxiety. *European Psychiatry*, 13 (2), 57-63s. Doi: [https://doi.org/10.1016/S0924-9338\(98\)80015-1](https://doi.org/10.1016/S0924-9338(98)80015-1)
- Dilmaç, B., Çıkılı, Y., Koçak, F. ve Çalıkçı, M. (2009). Zihinsel engelli çocuğa sahip olan annelerin kaygı düzeylerini azaltıcı eğitim programının annelerin durumluluk ve sürekli kaygı düzeylerine etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (24). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4766/65517>
- Doğan, M. (2010). İşitme engelli çocuğu olan ve olmayan ana-babaların stres, depresyon ve sürekli kaygı belirtileri yönünden karşılaştırılması. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 2(3), 231-246.
- Doğru, S. S. Y. ve Arslan, E. (2008). Engelli çocuğu olan annelerin sürekli kaygı düzeyi ile durumluluk kaygı düzeylerinin karşılaştırılması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), 543-553.
- Eren, E. (2020). Yeni Tip Koronavirüs' ün Türk eğitim politikaları uygulamalarına etkisi: Milli Eğitim Bakanlığının ve Yükseköğretim Kurulunun yeni düzenlemeleri. *Yükseköğretim Dergisi*, 10(2), 153-162.
- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (2021). *Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni Aralık 2021*. https://www.aile.gov.tr/media/96693/eyhgm_istatistik_bulteni_aralik_2021.pdf
- Fegert, J. M., Vitiello, B., Plener, P. L. and Clemens, V. (2020). Challenges and burden of the Coronavirus 2019 (COVID-19) pandemic for child and adolescent mental health: a narrative review to highlight clinical and research needs in the acute phase and the long return to normality. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 14, 1-11.

- Fırat, S. (2016). Otistik çocukların anne-babalarının depresyon ve kaygı düzeyleri. *Cukurova Medical Journal*, 41(3), 539-547. Doi: <https://doi.org/10.17826/cukmedj.237509>
- Freud, S. (1936). *The problem of anxiety*. Newyork: Norton.
- Freudenberger, H. J. (1974). Staff burn-out. *Journal of social issues*, 30(1), 159-165.
- Gogoi, R. R., Kumar, R. and Deuri, S. P. (2017). Anxiety, depression, and quality of life in mothers of children with intellectual disability. *Open Journal of Psychiatry and Allied Sciences*, 8(1), 71-75.
- Grek, S. and Landri, P. (2021). Editorial: Education in Europe and the COVID-19 pandemic. *European Educational Research Journal*, 20(4), 393–402. Doi: <https://doi.org/10.1177/147490412111024781>
- Guillamón, N., Nieto, R., Pousada, M., Redolar, D., Muñoz, E., Hernández, E. and Gómez-Zúñiga, B. (2013). Quality of life and mental health among parents of children with cerebral palsy: The influence of self-efficacy and coping strategies. *Journal of Clinical Nursing*, 22(11-12), 1579-1590. Doi: <https://doi.org/10.1111/jocn.12124>
- Gupta, A. and Singhal, N. (2004). Positive perceptions in parents of children with disabilities. *Asia Pacific Disability Rehabilitation Journal*, 15(1), 22-35.
- Gupta S., Hayek S., Wang W, et al (2020). Factors associated with Death in critically III patients with Coronavirus disease 2019 in the US. *JAMA Intern Med*. 2020;180(11):1436–1447. Doi:10.1001/jamainternmed.2020.3596
- Gül, S. O., ve Diken, İ. H. (2009). Erken Çocuklukta Özel Eğitime İlişkin Türkiye'de Gerçekleştirilmiş Lisansüstü Tez Çalışmalarının Gözden Geçirilmesi. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 1(1), 46-78.
- Güngör, E. (2008). *Özel eğitime muhtaç anne ve babalarının psikolojik ilişki ihtiyaçları ile durumluluk ve sürekli kaygı düzeyleri arasındaki ilişkiler*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Haleem, A., Javaid, M. and Vaishya, R. (2020). Effects of COVID-19 pandemic in daily life. *Current Medicine Research and Practice*, 10(2), 78.
- Hammen, C. (2005). Stress and depression. *Annu. Rev. Clin. Psychol.*, 1, 293-319.
- Härkönen, U. (2001). The Bronfenbrenner ecological systems theory of human development. Scientific Articles of V International Conference Person. Color.Nature.Music. October 17-21, 2007. Daugavpils University, Saule. Latvia.
- Hasandayıoğlu, G. (2020). *Otizm tanısı almış çocuğa sahip anne ve babaların anksiyete düzeylerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Hastings, R. P. and Beck, A. (2004). Practitioner review: Stress intervention for parents of children with intellectual disabilities. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(8), 1338-1349.
- Hyland, P., Shevlin, M., McBride, O., Murphy, J., Karatzias, T., Bentall, R. P., ... and Vallières, F. (2020). Anxiety and depression in the Republic of Ireland during the COVID-19 pandemic. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 142(3), 249-256. Doi: <https://doi.org/10.1111/acps.13219>
- Ildız, G. İ. ve Tezel, Ü. D. (2016). Türkiye’de engelli bireylere yönelik tutumlara ilişkin çalışmaların incelenmesi. *Uluslararası Bilimsel Araştırma Dergisi* 3 (2), 599-609.
- Individuals with Disabilities Education Act (IDEA), (1997). <http://idea.ed.gov/explore/view/p/,root,regs,300,A,300%252E8> sayfasından erişilmiştir
- İçöz, A. (2001). *Zihinsel engelli bir çocuğa sahip aile bireylerinin kaygı düzeylerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Jaramillo, S., Moreno, S. and Rodríguez, V. (2016). Emotional burden in parents of children with trisomy 21: Descriptive study in a Colombian population. *Universitas Psychologica*, 15(1), 29-38.
- Jesus, T. S., Kamalakannan, S., Bhattacharjya, S., Bogdanova, Y., Arango-Lasprilla, J. C., Bentley, J., ... and of the American, I. N. G. (2020). People with disabilities and other forms of vulnerability to the COVID-19 pandemic: study protocol for a scoping review and thematic analysis. *Archives of Rehabilitation Research and Clinical Translation*, 2(4), 100079.
- Karacasu, G. (2019). *Çocuklarında otizm spektrum bozukluğu olan ebeveynlerin tükenmişlik düzeyi ve anksiyete ile baş etme tutumları arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi. Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversite.
- Karahan, S., Yıldırım Parlak, Ş., Demiröz, K., Kaya, M., ve Kayhan, N. (2021). Annelerin Koronavirüs (COVID-19) sürecinde özel gereksinimli çocuklarının problem davranışları ile baş etme deneyimleri. *Journal of Qualitative Research in Education*, 25, 79-105.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi* (24. Bsk). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kayılı, G. (2018). Depression, anxiety and stress among parents of disabled children. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları*. <https://www.researchgate.net/publication/327905744>
- Keskin, G., Bilge, A., Engin, E. ve Dülgerler, Ş. (2010). Zihinsel engelli çocuğu olan anne-babaların kaygı, anne-baba tutumları ve başa çıkma stratejileri açısından değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 11(1), 30-37.

- Koç, A., Tok, H. H., Uzun, L. N. ve Ensari, H. (2021). COVID-19 Sebebiyle Bir Kurumda Karantina Altında Bulunanlarda Depresyon, Anksiyete, Durumsal Suçluluk Düzeyleri ve Etkileyen Faktörler. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 58(2), 146-153. Doi: 10.29399/npa.27329
- Koppenhaver, D. A., Hendrix, M. P. and Williams, A. R. (2007). Toward evidence-based literacy interventions for children with severe and multiple disabilities. In *Seminars in speech and language* (Vol. 28, No. 01, pp. 079-089). Copyright© 2007 by Thieme Medical Publishers, Inc., 333 Seventh Avenue, New York, NY 10001,
- Kwiatkowski, P. and Sekulowicz, M. (2017). Examining the relationship of individual resources and burnout in mothers of children with disabilities. *International journal of special education*, 32(4), 823-841.
- Lakhan, R., Agrawal, A., and Sharma, M. (2020). Prevalence of depression, anxiety, and stress during COVID-19 pandemic. *Journal of neurosciences in rural practice*, 11(04), 519-525. Doi: 10.1055/s-0040-1716442
- Lavelle T. A., Weinstein, M. C, Newhouse, J. P., Munir, K., Kuhlthau, K. A. and Prosser, L. A. (2014). Economic burden of childhood autism spectrum disorders. *Pediatrics* 2014; 133: 520–29.
- Lazarus, R. S. (1991), *Emotion and adaptation*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Lund, E. M. and Ayers, K. B. (2020). Raising awareness of disabled lives and health care rationing during the COVID-19 pandemic. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 12(S1), S210.
- Machado Jr. S.B., Oliveira Celestino M.I., Costa Serra J.P., Caron J. and Ponde M.P. (2014). Risk and protective factors for symptoms of anxiety and depression in parents of children with autism spectrum disorder. *Dev Neuropsychol*, 2016 Jun;19(3):146-53. Doi: 10.3109/17518423.2014.925519.
- Mahoney, G., Boyce, G., Fewell, R. R., Spiker, D. and Wheeden, C. A. (1998). The relationship of parent-child interaction to the effectiveness of early intervention services for at-risk children and children with disabilities. *Topics in Early Childhood Special Education*, 18,5-16.
- Masalıcı Burçak, A. D. (2018). Hücum Tedavisi Sürecinin Engelli Çocuğa Sahip Bireylerin Umutsuzluk ve Kaygı Düzeyleri Üzerindeki Etkisi. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, 1 (1), 193-203.
- McAndrew I. (1976). Children with a handicap and their families. *Child: Care, Health, and Development* 2: 213-237. Doi: <https://doi.org/10.1111/j.1365-2214.1976.tb00245.x>
- MEB, (2018). Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. http://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_10/10111011_ozel_egitim_kanun_hukmunda_kararname.pdf

- MEB, (2020). Sosyal Etkinlik Müracaatlarının Değerlendirilmesi. meb.gov.tr: http://ogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_03/13133636_Sosyal_Etkinlikleri_n_Red_YazYsY.pdf. Erişim tarihi: 22.12.2021.
- MEB, (2020). Uzaktan eğitimle ilgili süreç hafta içi simülasyonlarla anlatılacak. meb.gov.tr: <https://www.meb.gov.tr/uzaktan-egitimle-ilgili-surec-hafta-ici-simulasyonlarla-anlatilacak/haber/20513/t>. Erişim Tarihi 23.12.2021.
- MEB, (2020). Ramların hizmet vermeye başlaması. https://konevi.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/42/01/746989/dosyalar/2020_06/24152055_RAM_EGT_DEG_BASLAMA_YAZISI.pdf Erişim Tarihi: 01.09.2021.
- MEB, (2020). 18 Eylül'e kadar sürecek uzaktan eğitim döneminin yol haritası. meb.gov.tr: <http://www.meb.gov.tr/18-eylule-kadar-surecek-uzaktan-egitim-donemininyol-haritasi/haber/21499/tr>. Erişim tarihi: 03.01.2022.
- MEB, (2020). "Özelim Eğitimdeyim" mobil uygulaması, OECD tarafından tüm dünyaya örnek gösterildi. <https://orgm.meb.gov.tr/www/ozelim-egitimdeyim-mobil-uygulamasi-oecd-tarafindan-tum-dunyaya-ornek-gosterildi/icerik/1494> Erişim tarihi: 03.01.2022.
- MEB, (2021). 6 Eylül'de tam zamanlı olarak yüz yüze eğitim başlayacak. meb.gov.tr: <https://www.meb.gov.tr/6-eylulde-tam-zamanli-olarak-yuz-yuze-egitim-baslayacak/haber/23878/tr>. Erişim tarihi: 08.01.2022.
- Miller, L. R. (2016). Definition of family. *Encyclopedia of Family Studies*, 1-7. <https://doi.org/10.1002/9781119085621.wbefs137>
- Munir, S., Gondal, A.Z. and Takov, V., (2019). Generalized anxiety disorder. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK441870>
- Murdock, G. P. (1949). *Social structure*. New York: Mac Millian.
- Moghanibashi-Mansourieh, A. (2020). Assessing the anxiety level of Iranian general population during COVID-19 outbreak. *Asian journal of psychiatry*, 51, 102076. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.102076>
- Natan, K. (2007). *Zihinsel engelli çocuğu olan ve zihinsel engelli çocuğu olmayan annelerin depresyon ve kaygı düzeyleri*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Norris, F.H. (2005). Range, magnitude and duration of the effects of disasters on mental health: Review update. Research Education Disaster Mental Health. *Disaster Effects*, 1-23.
- Öner, N. ve Le Compte, A. (1983). *Durumluk-sürekli kaygı envanter el kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (1997). T.C. Resmi Gazete, 2301, 6 Haziran 1997.

- Özer, M. (2020). Türkiye’de COVID-19 salgını sürecinde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından atılan politika adımları Educational policy actions by the Ministry of National Education in the times of COVID-19. *Kastamonu Education Journal*, 28(3), 1124-1129.
- Özdin, S. and Bayrak Özdin, Ş. (2020). Levels and predictors of anxiety, depression and health anxiety during COVID-19 pandemic in Turkish society: The importance of gender. *International Journal of Social Psychiatry*, 66(5), 504-511. Doi: <https://doi.org/10.1177/0020764020927051>
- Pallant, J. (2011). *SPSS survival manual: A step by step guide to data analysis using SPSS*. (4th ed.). Crows Nest: Allen&Unwin.
- Paquette, D. and Ryan, J. (2001). Bronfenbrenner’s ecological systems theory. Retrieved January, 9, 2012.
- Ponnet, K., Wouters, E., Mortelmans, D., Pasteels, I., DeBacker, C., Van Leeuwen, K. and VanHiel, A. (2013). The influence of mother's and father's parenting stress and depressive symptoms on own and partner's parent-child communication. *Family Process*, 52(2), 312-324. doi:10.1111/famp.12001
- Polizzi, C., Lynn, S.J. and Perry, A. (2020). Stress and coping in the time of COVID19: pathways to resilience and recovery. *Clinical Neuropsychiatry*, 17(2), 59-62. Doi: <https://doi.org/10.36131/CN20200204>
- Rajkumar, R. P. (2020). COVID-19 and mental health: A review of the existing literature. *Asian Journal of Psychiatry*, 52, 102066.
- Reaven, J., Washington, L., Moody, E. J., Stern, J. A., Hepburn, S. L., and Blakeley-Smith, A. (2015). Examining the relationship between parental anxiety and treatment response in children and adolescents with autism spectrum disorder and anxiety. *Journal of autism and developmental disorders*, 45(8), 2464-2473.
- Rejani, T. G. and Ting, M. (2015). Depression and anxiety among parents with autistic children. *Journal of Psychosocial Research*, 10(2).
- Ren, J., Li, X., Chen, S., Chen, S., & Nie, Y. (2020). The influence of factors such as parenting stress and social support on the state anxiety in parents of special needs children during the COVID-19 epidemic. *Frontiers in psychology*, 11, 3413. Doi: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.565393>
- Ruscio, A. M., Hallion, L. S., Lim, C. C., Aguilar-Gaxiola, S., Al-Hamzawi, A., Alonso, J., ... and Scott, K. M. (2017). Cross-sectional comparison of the epidemiology of DSM-5 generalized anxiety disorder across the globe. *JAMA Psychiatry*, 74(5), 465-475. Doi:10.1001/jamapsychiatry.2017.0056.
- Russell, F. (2003). The expectations of parents of disabled children. *British Journal of Special Education*, 30(3), 144-149. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.102066>
- Salecl, R. (2004). *On anxiety*. London: Routledge. Doi: <https://doi.org/10.4324/9780203508282>

- Salari, N., Hosseinian-Far, A., Jalali, R., Vaisi-Raygani, A., Rasoulpoor, S., Mohammadi, M., ... and Khaledi-Paveh, B. (2020). Prevalence of stress, anxiety, depression among the general population during the COVID-19 pandemic: a systematic review and meta-analysis. *Globalization and health*, 16(1), 1-11.
- Sani-Bozkurt, S., Bozkuş Genç, G., Vuran, S., Yıldız, G., Çelik, S., Diken, İ., Uysal, Ç., Gürgür, H., Kalaycı, G., Diken, Ö., Ateşgöz, N. N., İçyüz, R., Doğan, M., Şafak, P. ve Demiryürek, P. (2021). COVID-19 Salgınında Türkiye'deki özel gereksinimi olan öğrenciler ve ailelerine yönelik uzaktan özel eğitim uygulamalarına ilişkin uzman bakış açısı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 1-32. Doi: 10.21565/ozelegitimdergisi.786118
- Schalock, R. L., Borthwick-Duffy, S. A., Bradley, V. J., Buntinx, W. H. E., Coulter, D. L., Craig, E. M. ... Yeager, M. H. (2010). *Intellectual disability: Definition, classification, and systems of supports*. Washington, DC: American Association on Intellectual and Developmental Disabilities.
- Seligman, M. and Darling, R. (2009). *Ordinary families, special children*. New York: The Guilford Press.
- Shelton, L. (2018). *The Bronfenbrenner primer: A guide to develecology*. Routledge
- Sideropoulos, V., Dukes, D., Hanley, M., Palikara, O., Rhodes, S., Riby, D. M., ... and Van Herwegen, J. (2021). The Impact of COVID-19 on Anxiety and worries for families of individuals with special education needs and disabilities in the UK. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 1-14.
- Sola-Carmona, J. J., López-Liria, R., Padilla-Góngora, D., Daza, M. T., Aguilar-Parra, J. M. and Salido-Campos, M. Á. (2016). Factors associated with the anxiety, subjective psychological well-being and self-esteem of parents of blind children. *PloS one*, 11(9), e0162294.
- Spielberger, C. D. (1983). *State-trait anxiety inventory for adults*. Washington:APA PsycTests. Doi: <https://doi.org/10.1037/t06496-000>
- Spielberger, C. D. and Reheiser, E. C. (2009). Assessment of emotions: Anxiety, anger, depression and curiosity. *Applied Psychology: Health and Well-Being*, 1(3), 271-302.
- Spielberger, C. D. (2010). State-Trait anger expression inventory. *The Corsini Encyclopedia of Psychology*, 1-1.
- Stucki, G., Cieza, A. and Melvin, J. (2007). The international classification of functioning, disability and health: A unifying model for the conceptual description of the rehabilitation strategy. *Journal of Rehabilitation Medicine*, 39(4), 279-285.
- Sucuoğlu, E., and Şahin, G. The determination of Anxiety Levels of the Families with Children in Inclusive Classes. Doi: 10.17354/ijssO
- Şafak, P. (2013). Ağır ve çoklu yetersizliği olan çocukların eğitimi. Ankara: Vize.

- Şengül, S. ve Baykan, H. (2013). Zihinsel engelli çocukların annelerinde depresyon, anksiyete ve stresle başa çıkma tutumları. *Kocatepe Tıp Dergisi*, 14(1), 30-39.
- Şenveli, B., Ercan, A. B. A. Y., Molla, S., ve Saltık, A. (1992). Zihinsel ve/veya Bedensel Özürlü Çocukların Anababalarında depresyon ve kaygı. *Balkan Medical Journal*, 1994(1).
- Tahincioğlu, C. (2016). *Otizmlı çocuğu olan annelerde anksiyete düzeylerinin tükenmişlik ile ilişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Timur, S. (1972), Türkiye’de aile yapısı. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Tokatly Latzer, I., Leitner, Y., and Karnieli-Miller, O. (2021). Core experiences of parents of children with autism during the COVID-19 pandemic lockdown. *Autism*, 25(4), 1047-1059. Doi: <https://doi.org/10.1177/1362361320984317>
- Toseeb, U. (2020). Sibling conflict during COVID-19 in families with special educational needs and disabilities. <https://doi.org/10.31234/osf.io/7fgcn>
- Toseeb, U., Asbury, K., Code, A., Fox, L., and Deniz, E. (2020). Supporting families with children with special educational needs and disabilities during COVID-19. <https://psyarxiv.com/tm69k>
- Tsibidaki, A. (2021). Anxiety, meaning in life, self-efficacy and resilience in families with one or more members with special educational needs and disability during COVID-19 pandemic in Greece. *Research in Developmental Disabilities*, 109, 103830.
- Tunali B. and Power TG. (1993). Creating satisfaction: A psychological perspective on stress and coping in families of handicapped children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 34: 945-957. Doi: 10.1111/j.1469-7610.1993.tb01100.x
- Tura, G. (2017). Engelli çocuğu olan ve çocuğu engelli olmayan annelerin anksiyete, depresyon ve psikolojik sağlamlık düzeylerinin incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 30-36.
- Uğuz, Ş., Toros, F., İnanç, B. Y. ve Çolakkadıoğlu, O. (2004). Zihinsel ve/veya bedensel engelli çocukların annelerinin anksiyete, depresyon ve stres düzeylerinin belirlenmesi. *Klinik Psikiyatri*, 7(1), 42-7.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO]. (2020a). COVID-19 educational disruption and response. <https://www.who.int/>: <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse/>, Erişim tarihi: 13.12.2021
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO]. (2020b). National education responses to COVID-19 summary report of UNESCO's online survey. Summer report. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf00000373322>, Erişim tarihi: 13.12.2021

- Uskun, E. ve Gundogar, D. (2010). The levels of stress, depression and anxiety of parents of disabled children in Turkey. *Disability and Rehabilitation*, 32(23), 1917-1927.
- Uyaroğlu A. K. ve Bodur S (2009). Zihinsel yetersizliği olan çocukların anne-babalarında kaygı düzeyi ve bilgilendirmenin kaygı düzeyine etkisi. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, vol.8, no.5, ss. 405-412.
- Vagg, P. R., Spielberger, C. D. and O'Hearn Jr, T. P. (1980). Is the state-trait anxiety inventory multidimensional? *Personality and Individual Differences*, 1(3), 207-214.
- VandenBos, G. R. (2007). *APA dictionary of psychology*. American Psychological Association.
- Wang, C., Pan, R., Wan, X., Tan, Y., Xu, L., Ho, C. S. and Ho, R. C. (2020). Immediate psychological responses and associated factors during the initial stage of the 2019 coronavirus disease (COVID-19) epidemic among the general population in China. *International journal of environmental research and public health*, 17(5), 1729. Doi: <https://doi.org/10.3390/ijerph17051729>
- Wang Y., Di Y., Ye J. and Wei W. (2020). Study on the public psychological states and its related factors during the outbreak of coronavirus disease 2019(covid-19) in some regions of China. *Psychol Health Med* 2020;25:1–10.
- Warner-Richter, M. and Lloyd, C. M. (2020). Considerations for building post-COVID early care and education systems that serve children with disabilities. https://www.childtrends.org/wpcontent/uploads/2020/08/ECEDisabilitiesCovid19_ChildTrends_August2020.pdf
- World Health Organization [WHO]. (2020). Coronavirus disease (COVID-19) pandemic. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>
- Yavuz, B. (2019). *2-6 yaş arası otizimli çocuğa sahip olan ebeveynlerin ailelerin kaygı, psikolojik yardım arama ve problem çözme düzeylerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yazcayir, G. and Gurgur, H. (2021). Students with special needs in digital classrooms during the COVID-19 pandemic in Turkey. *Pedagogical Research*, 6(1).
- Zablotsky, B., Bradshaw, C. and Stuart, E. (2013). The association between mental, stress, and coping supports in mothers of children with autism spectrum disorders. *Journal of Autism Developmental Disorders*, 43, 1380–1393. Doi: 10.1007/s10803-012-1693-7.
- Zhou, W., Liu, D., Xiong, X. and Xu, H. (2019). Emotional problems in mothers of autistic children and their correlation with socioeconomic status and the children's core symptoms. *Medicine*, 98 (32), e16794. Doi: 10.1097/MD.00000000000016794
- https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/118843/mod_resource/content/1/aile%20e%C4%9Fitimi%20II.pdf

EK-1. Katılımcı Onam Formu Google Formlar Ekran Görüntüsü

BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU

Değerli Ailelerimiz,

Bu Araştırma, Anadolu Üniversitesi Engelliler Araştırma Enstitüsü Müdürü Prof.Dr. İbrahim Halil DİKEN danışmanlığında yürütülen "COVID-19 Pandemisi Sürecinde 0-6 Yaş Aralığında Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Olan Ailelerin Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi" isimli yüksek lisans tez çalışmasıdır. Form 3 bölümden oluşmaktadır Demografik Bilgi, Formu Durumluk Kaygı Ölçeği ve Sürekli Kaygı Ölçeği. Araştırma verilerinin toplanmasına yönelik Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Etik Kurulundan gerekli izinler alınmış olup araştırmaya katılımda gönüllülük esastır. Vereceğiniz yanıtlar bilimsel bir çalışma için kullanılacak olup kesinlikle gizli tutulacak ve mevcut çalışma dışında kesinlikle kullanılmayacak, başka kişi ya da kurumlarla kesinlikle paylaşılmayacaktır. Bu ölçekte doğru ya da yanlış yanıt bulunmamaktadır. Sizden istenen , ifadelere ne kadar katıldığınızı belirtmenizdir. Soruların boş bırakılmaması ve vereceğiniz yanıtların içtenliği araştırma için büyük önem taşımaktadır.

Sorularınız ve araştırma sonuçlarını öğrenmek için adresi ile iletişime geçebilirsiniz.

İlgi ve katılımınız için teşekkür ederiz.

Özel Eğitim Öğretmeni Seval ERCİYAS

(paylaşılmıyor) [Hesap değiştir](#)

Taslak geri yüklendi

* Gerekli

Onay Bildirgesi *

Bu çalışmaya gönüllü olarak katılıyorum ve verdiğim yanıtların bilimsel çalışmalarda kullanılmasını kabul ediyorum.

[Sonraki](#)

[Formu temizle](#)

EK-2. Demografik Bilgi Toplama Formu Google Formlar Ekran Görüntüsü

Demografik Bilgi Formu

1. Yaşınız? *

Yanıtınız

2. Cinsiyetiniz? *

☐ Kadın

☐ Erkek

3. Medeni Durumunuz? *

☐ Evli

☐ Bekar

4. Mesleğiniz? *

Yanıtınız

5. Aylık geliriniz? *

6. Öğrenim durumunuz: *

En son mezun olduğunuz okul

☐ İlkokul

☐ Ortaokul

☐ Lise

☐ Önlisans

☐ Lisans

☐ Lisansüstü

☐ Hiçbiri

7. Özel gereksinimli çocuğunuzun doğum tarihi *

GG AA YYYY

/ /

8. Özel gereksinimli çocuğunuzun tanısı *

Çocuğunuzun raporunda yazan tanıyı yazınız. Çoklu tanı aldı ise onu da belirtiniz.

Yanıtınız

9. Kaç çocuğunuz var? *

Yanıtınız

10. Covid-19 Pandemisi sürecindeki kısıtlamalarda özel gereksinimli çocuğunuz dışarı çıkardınız mı? *

Kırsalda, köyde ya da sitede çocuğunuz dışarı çıkardysanız hayırı işaretleyiniz.

☐ Evet

☐ Hayır

☐ Kısmen

11. Pandemiden önce aktif olarak çalışıyor muydunuz? *

☐ Evet

☐ Hayır

12. Pandemi sürecinde aktif olarak çalışmaya devam ettiniz mi? *

☐ Evet, bir süre evden çalıştım.

☐ Evet, iş yerinde çalıştım.

☐ Hayır

13. Özel gereksinimli çocuğunuz pandemi sürecinde herhangi bir eğitim kurumuna devam etti mi? *

☐ Evet

☐ Hayır

14. Covid-19 ve/veya varyantlarını geçirdiniz mi? *

☐ Evet

☐ Hayır

Geri **Sonraki** **Formu temizle**

EK-3. Durumluk Kaygı Ölçeği Formu

STAI FORM TX – I DURUMLUK KAYGI ÖLÇEĞİ

İsim:.....

Cinsiyet:.....

Yaş:.....

Meslek:.....

Tarih:...../...../.....

YÖNERGE:Aşağıda kişilerin kendilerine ait duygularını anlatmada kullandıkları bir takım ifadeler verilmiştir. Her ifadeyi okuyun, sonra da o anda nasıl hissettiğinizi ifadelerin sağ tarafındaki parantezlerden uygun olanını işaretlemek suretiyle belirtin. Doğru ya da yanlış cevap yoktur. Herhangi bir ifadenin üzerinde fazla zaman sarfetmeksizin **anında** nasıl hissettiğinizi gösteren cevabı işaretleyin.

		HİÇ	BİRAZ	ÇOK	TAMAMIYLA
1.	Şu anda sakinim	(1)	(2)	(3)	(4)
2.	Kendimi emniyette hissediyorum	(1)	(2)	(3)	(4)
3	Su anda sinirlerim gergin	(1)	(2)	(3)	(4)
4	Pişmanlık duygusu içindeyim	(1)	(2)	(3)	(4)
5.	Şu anda huzur içindeyim	(1)	(2)	(3)	(4)
6	Şu anda hiç keyfim yok	(1)	(2)	(3)	(4)
7	Başıma geleceklerden endişe ediyorum	(1)	(2)	(3)	(4)
8.	Kendimi dinlenmiş hissediyorum	(1)	(2)	(3)	(4)
9	Şu anda kaygılıyım	(1)	(2)	(3)	(4)
10	Kendimi rahat hissediyorum	(1)	(2)	(3)	(4)
.					
11	Kendime güvenim var	(1)	(2)	(3)	(4)
.					
12	Şu anda asabım bozuk	(1)	(2)	(3)	(4)
13	Çok sinirliyim	(1)	(2)	(3)	(4)
14	Sinirlerimin çok gergin olduğunu hissediyorum	(1)	(2)	(3)	(4)
15	Kendimi rahatlamış hissediyorum	(1)	(2)	(3)	(4)
.					
16	Şu anda halimden memnunum	(1)	(2)	(3)	(4)
.					
17	Şu anda endişeliyim	(1)	(2)	(3)	(4)
18	Heyecandan kendimi şaşkına dönmüş hissediyorum	(1)	(2)	(3)	(4)
19	Şu anda sevinçliyim	(1)	(2)	(3)	(4)
.					
20	Şu anda keyfim yerinde.	(1)	(2)	(3)	(4)
.					

EK-4. Durumluk Sürekli Kaygı Ölçeği Formu

STAI FORM TX – 2 SÜREKLİ KAYGI ÖLÇEĞİ

İsim:..... Cinsiyet:.....

Yaş:..... Meslek:.....

Tarih:...../...../.....

YÖNERGE:Aşağıda kişilerin kendilerine ait duygularını anlatmada kullandıkları bir takım ifadeler verilmiştir. Her ifadeyi okuyun, sonra da o anda nasıl hissettiğinizi ifadelerin sağ tarafındaki parantezlerden uygun olanını işaretlemek suretiyle belirtin. Doğru ya da yanlış cevap yoktur. Herhangi bir ifadenin üzerinde fazla zaman sarfetmeksizin **anında** nasıl hissettiğinizi gösteren cevabı işaretleyin.

		Hemen hemen hiçbir zaman	Bazen	Çok zaman	Hemen her zaman
21.	Genellikle keyfim yerindedir	(1)	(2)	(3)	(4)
22.	Genellikle çabuk yorulurum	(1)	(2)	(3)	(4)
23.	Genellikle kolay ağlarım	(1)	(2)	(3)	(4)
24.	Başkaları kadar mutlu olmak isterim	(1)	(2)	(3)	(4)
25.	Çabuk karar veremediğim için fırsatları kaçıırım	(1)	(2)	(3)	(4)
26.	Kendimi dinlenmiş hissediyorum	(1)	(2)	(3)	(4)
27.	Genellikle sakin, kendine hakim ve soğukkanlıyım	(1)	(2)	(3)	(4)
28.	Güçlüklerin yenemeyeceğim kadar biriktiğini hissedirim	(1)	(2)	(3)	(4)
29.	Önemsiz şeyler hakkında endişelenirim	(1)	(2)	(3)	(4)
30.	Genellikle mutluyum	(1)	(2)	(3)	(4)
31.	Herşeyi ciddiye alır ve endişelenirim	(1)	(2)	(3)	(4)
32.	Genellikle kendime güvenim yoktur	(1)	(2)	(3)	(4)
33.	Genellikle kendimi emniyette hissedirim	(1)	(2)	(3)	(4)
34.	Sıkıntılı ve güç durumlarla karşılaşmaktan kaçınırım	(1)	(2)	(3)	(4)
35.	Genellikle kendimi hüznü hissedirim	(1)	(2)	(3)	(4)
36.	Genellikle hayatımdan memnunum	(1)	(2)	(3)	(4)
37.	Olur olmaz düşünceler beni rahatsız eder	(1)	(2)	(3)	(4)
38.	Hayal kırıklıklarını öylesine ciddiye alırım ki hiç unutamam	(1)	(2)	(3)	(4)
39.	Aklı başında ve kararlı bir insanım	(1)	(2)	(3)	(4)
40.	Son zamanlarda kafama takılan konular beni tedirgin ediyor	(1)	(2)	(3)	(4)

EK-5. Durumluk Sürekli Kaygı Ölçeği Kullanım İzni

13.09.2021

İlgili Kuruma,

Prof Dr. Necla Öner, "Süreksiz Durumluk / Sürekli Kaygı Envanteri" ile ilgili tüm haklarını YÖRET Vakfına devretmiştir. Ölçek kullanımı için izin yazıları Prof. Dr. Necla Öner adına YÖRET Vakfı Başkanı Sibel Erenel imzası ile vakıf tarafından göndermektedir.

Anadolu Üniversitesi Özel Eğitim Ana Bilim Dalı Erken Çocuklukta Tezli Yüksek Lisans programında tez çalışması yapan Seval Erciyas'ın, *Covid-19 Pandemisi Süresinde 0-6 Yaş Özel Gerekli Çocuğa Sahip Olan Ailelerin Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi* konulu doktora tezinde "Süreksiz Durumluk / Sürekli Kaygı Envanteri" ni kullanmasına izin veriyorum.

Evrak Kayıt Tarihi: 15.09.2021

Protokol No: 147350

Tarih: 08.10.2021

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU
KARAR BELGESİ

ÇALIŞMANIN TÜRÜ:	Yüksek Lisans Tez Çalışması
KONU:	Eğitim Bilimleri
BAŞLIK:	Covid-19 Pandemisi Sürecinde 0-6 Yaş Aralığında Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Olan Ailelerin Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi
PROJE/TEZ YÜRÜTÜCÜSÜ:	Prof. Dr. İbrahim Halil DİKEN
TEZ YAZARI:	Seval ERCİYAS
ALT KOMİSYON GÖRÜŞÜ:	-
KARAR:	Olumlu

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Seval ERCİYAS

Eğitim Geçmişi

- 2018;Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi Zihinsel Engelliler Öğretmenliği Lisans Programı
- 2017; Anadolu Üniversitesi, İktisat Fakültesi Kamu yönetimi Lisans Programı
- 2015; Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Adalet Önlisans Programı
- 2011; Ankara Üniversitesi, Pedagojik Formasyon
- 2010; Kırıkkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Mesleki Deneyim

- 2019 Kahraman Kazan Belediyesi Özel Eğitim Uygulama Okulu
- 2015-2017 Mediha ve Turhan Tanseli Özel Eğitim ve Uygulama Okulu (Ücretli Öğretmen)